

LVI ŠT. 3-4
LJUBLJANSKI
ZVON
1936
SLOVENSKA REVIJA

Vladimir Levstik:	<i>Okoli „Slovenskega pravopisa“</i>	113
Božo Vodušek:	<i>Mrliška pesem</i>	117
Ivo Brnčič:	<i>Ob veliki korespondenci (II)</i>	117
Joža Šeligo:	<i>Pomladne</i>	127
Jože Kerenčič:	<i>Obisk pri starcih</i>	128
Joža Šeligo:	<i>Cesta — Jaz sem iskalec</i>	136
Marja Boršnik:	<i>Aškerčeva pisma Žmavcu (II)</i>	137
France Bevk:	<i>Začudene oči</i>	145
Joža Šeligo:	<i>Olympia 1936 — Naša pesem</i>	155
Karel Ozvald:	<i>Ne ubijaj, marveč — oživljaj! (II)</i>	156
Anton Ingolič:	<i>Zemlja in ljudje (IX)</i>	160

Marijan Lipovšek:	Problem slovenske opere in letošnje novitete	172
Vladimir Pavšič:	Dramske novitete in režije	178
Karel Dobida:	Kipar Franc Gorše — Novi hudožnici — Marginalije	185
Anton Šifrer:	Ljudska povest	189
Kritika: Svetozar Ilešič:	Anton Melik: „Slovenija“	192
Martin Vrbaš:	K. A. Puškarjevič: Balkanski Slovani in ruski „Osvoboditelji“	196
N. Bahtin — V. Š.:	Otroški kino (I)	198
Socialni obzornik:	Jože Kerenčič: Študij o naši vasi (II)	201
Anton Debeljak:	Odmevi kritik o „Pravopisu“	205

**IZDAJA KNJIGARNA TISKOVNE ZADRUGE
R. Z. Z O. Z. V LJUBLJANI**

OKOLI „SLOVENSKEGA PRAVOPISA“

VLADIMIR LEVSTIK

Da smo se „Slovenskega pravopisa“ navdušeno veselili, je vsekako res. Kdor se zaveda sedanje jezikovne podivjanosti, bo to razumel. Vendar: kdor pozna razmere, bo tudi razumel, da smo zdaj, ko nam leži „Pravopis“ na pisalnih mizah, nekoliko razočarani (kdaj še nismo bili?). To, kar smo dobili, ni dovolj podobno tistemu, česar se nam je hotelo. K stvari se je oglasilo lepo število kritikov, ki so na žalost zamudili priliko, da bi bili sami srečneje zamašili vrzel. Nobena rožica ni lepša od pezdirdja v tujem očesu! Tega pezdirdja se je nabral precejšen kup — največ in najbolj stvarno je prispeval g. Koštiál v ŽISu — lajik, ki nerad oporeka učenim možem, se zaman brani vtisa, da leži med drobižem nekatero čvrsto krepelce. Zaobljube raznih uredništev na novi „Pravopis“ se mu zde torej enako prenačljene, kakor je bila založničina napoved, da bo imel ta priročnik avtoritativno veljavo. Kako bi jo imel? Pravopisni slovar, ki je bilo o njem vpričo javnosti povedano to, kar smo slišali o „Pravopisu“ Znanstvenega društva, je avtoritativno veljavo že izgubil. Po pravici ali po krivem? Bistveno je, da je nima več.

Prav za prav se pa niti sam ni potezal zanjo. Narobe! Ko sem imel pred nekaj tedni v Ljubljani priliko, pozdraviti enega izmed glavnih urednikov „Pravopisa“, in sem mu v nadaljnjem razgovoru omenil svoje dvome, mi je gospod profesor ljubeznivo pojasnil, da je moj pogled na stvar kaj zgrešen. „Jezik je nekaj živega; razvija se iz svoje lastne moči, in vsak ‚normativni‘ poseg bi mu nakopal samo okostenenje, kakršno je na primer zadelo francoščino. Jezik si sam ustvarja oblike in zakone, in naloga znanosti je edino v tem, da registrira, kar je.“ Ta odgovor, ki se — upam — v mojem spominu ni zelo izpremenil, mi je zavezal jezik. Kdo bi še godrnjal nad preširokim škornjem, če mu sam veliki kopitar pove, da to niti ni niti noče biti škorenj, ampak le vsota samoraslih kosov usnja, iz razlogov, ki jih bosa „bingola“ ni zmožna doumeti, s trudom in globokim znanjem razumno

sešita v obliko škornja in dana v promet, morebiti zato, da jo obuješ, nikakor pa ne zato, da bi jo nosil!... Videti je torej, da nas bega majhen nesporazum. Nam se je bledlo o univerzalnem jezikovnem priročniku, ki bi na vse strani dosledno in smotrno napravil red; o pogumu, ki bi se upal neusmiljeno ločiti zrnje od plev; o strogi enotnosti in skrajni, lahko naučljivi preprostosti. Avtorjem „Pravopisa“ je bila pred očmi stavba, boljša in večja od prejšnje, vendar zgrajena na starih osnovah in tako, da ne bi bilo v ničemer poznati zidarjevih rok. Prav tega pa nekopitar ne razume. Zmešnjave sit, je vpil po diktaturi; potrdili ste mu ustavo. Zdaj v svoji žalosti ne čuti, da drži v rokah — vzlic vsemu, kar navaja kritika — dosihmal najobsežnejši, najpopolnejši in najboljši slovenski pravopis.

Zdi se mi, da je težišče vprašanja tu, v načelnosti, ne toliko v drobnih očitkih, ki jih slišimo s poklicane strani. Vsak jezik si sproti sam prenavlja obliko, in pravopis vsakega jezika plavi s seboj nekaj smeti, ki jih tok razvoja prej ali slej izvrže na breg. Ta pojav sam po sebi ne rodi hudih posledic. Niti če bi pisali — kak poseben primer izvzamem — napake, zaznamovane po g. Koštiálu in drugih, še dvajset ali celó trideset let, se nam jezik zaradi tega ne bi izrodil. Jezik se pa tudi ne bo izrodil in nikako šušmarsko drezanje v razvoj jezika ni, če na podlagi globokih notranjih zakonov jezika, ki jih v krvi čutimo, ki jih izvajamo iz neoporečnih pisateljev in ki jih živo dejavne zasledujemo v nepokvarjeni ljudski govorici — če na podlagi teh najzanesljivejših vodil pri sestavljanju jezikovnih priročnikov avtoritativno trebimo iz jezika vse, kar je slabega, tujega, neslovenskega in papirnatega, ter normativno ohranjamo jezik na zdravem, sebi zvestem tiru. Takšno pravilno pojmovano „normativno posezanje“ ne samo da ne bi moglo povzročiti okostenenja jezika, ampak bi vprav podpiralo in krepilo njegov naravni razvoj, ki ga seveda ne bomo iskali ne v barbarizmih, solecizmih in ujedinizmih ne v uhajanju slikovitih, a težko razumljivih izrazov čez rob palette za krajevno barvo. Bilo bi vsaj enako upravičeno, kakor je upravičeno to, da vržeš govno s poti, muho iz juhe in mrhovino iz postrvjege tolmuna. Avtorji „Pravopisa“ bi se mogli pri tem opreti na toliko in tako srečno združene avtoritete, kakor morda še nikoli nihče v Slovencih.

Sicer pa ne bodi rečeno, da se ne bi bili v ničemer oprli in nikjer postavili norme. O ne. Če bi bilo prej omenjeno zasebno pojasnilo proglas ex cathedra, bi mu lahko dokazali vse hvale vredno netočnost. Že kratek pregled nam pokaže, da je v novem priročniku vendarle

marsikaj razčiščenega in nekateri vozeli presekani; vzlic kakemu slučajnemu protislovju je vtis večje, dobrodejne enotnosti prepričujoč. Torej korak naprej? Da: lep, zaslužen, prekratek korak. Smel bi biti odločnejši. Ali bi nam jezik res okostenel, če bi „Pravopis“, kadar navaja za isto besedo dve pisavi („izpregledati“ — „pregledati“), zaradi poenostavljenja in lažje naučljivosti eno izmed njiju zaznamoval kot boljšo? In: kakor vemo, je sodeloval pri „Pravopisu“ isti g. Breznik, ki so mu bralci „Doma in sveta“ dolžniki za nekaj zanimivih, poučnih, in kar ni malo, zelo užitnih jezikovnih razprav. V teh razpravah nam je razkrinkal dolgo vrsto besed, ki jih danes splošno rabimo, a smo se jih v časih, ko njega še ni bilo, po nepotrebnem nalezli iz drugih slovanskih besedišč, ter priporočil zanje domače, deloma že pozabljene, vendar točne in predstavotvorne izraze. Zakaj „Pravopis“ ne privošči takim izposojenkam svarilnega križca in zakaj ne podaja teh boljših izrazov? Registracija jezikovne rabe, ki jo je regulator sam obsodil, je razumljiva samo z vidika škornja, ki noče biti škorenj; z vsakega drugega je nedosledna, neodkritosrčna in odveč; posebno še, če je naprej jasno, da bo imela ta registracija, podprta s tvojo avtoriteto, dejansko normativen značaj! Po drugi strani je „Pravopis“ v posameznostih prevzel čudno prislušljivost Breznikove „Slovnice“, ki sluti za vsako razširjeno napako nedotakljivi razvoj. Le tako si morem razložiti „kinogledališče“ in „radiosprejemnik“, darili klene slovenščine naših „kupčijaljudi“ (po prejšnjem); le tako — obup sirote, ki se je imel vse žive dni za Blaža Mozola, pa si je, zapeljan od svoje telebanske logike in radovoljne pokorščine do duhovnih poglavarjev, prosto po „Don Juanu“ pristrigel ime in mu je bilo kot „Blaž Mozolu“ — tem bolj, ko je iz „Lesožovega“ primera spoznal, da tudi Blažev žegen več ne zaleže, ker je (logično) postal navaden pravopisni „Blažov“ žegen — tolikanj hudo in tesno, da se je rajši obesil. Le tako razumem „Tolstoja“ in — dosledno — priljubljeno „grofico Tolstajo“; zakaj, če bedaka ne poučiš, da je „oj“ v ruščini ista končnica kakor v slovenščini končni pridevniški „i“, mu seveda tudi ne boš razlagal, da je „aja“ naš končni „a“.

Ti in taki zgledi jezikovno izobraženemu človeku niso pogubni, ker jih bo njegov razvitejši čut sam zavrgel; pri množici, pri začetnikih, pri učeči se mladini pa pomenijo nepotrebno izpodbudo barbarskemu mrcvarjenju slovenščine, ki se, kakor je podoba, tako že loteva granitnih stebrov. Vendar pritiska na drugo stran tehtnice važna zasluga: z omejitvami, ki sem jih naznačil, bo novi „Pravopis“ zanesljivo, pre-

prosto in naturi slovenščine ustrezajoče vodilo pri pisavi tujih imen. Z Bogom Musset-ji in Diderotji, strahovi nedavnih dni! Mučnega opotekanja v tem oziru bo menda konec. Sicer pa — kdo ve? Sadistične iznajdljivosti nam ne zmanjka nikoli.

Ne glede na vse, kar je povedati o novem „Pravopisu“ kot takem, njegov glavni, epohalni pomen ni na pravopisnem polju. Ne vem, ali se ga popolnoma zavedamo. Vem pa, da se spričo tega pomena vsi prigovori krčijo v skoraj nezatne drobtine. Prvi, za dogledno prihodnost najbrže edini pravorečni slovar današnje slovenščine! Po tej strani se znanstveni dar g. Ramovša in njegovih sodelavcev hote ali nehotе normativno postavlja prizadevanju Narodnega gledališča ob stran in dokončava četrti — ne! prvi vogal osnov naše jezikovne kulture. Kajti v začetku vsega je bil glas. In niti danes, ko si je človek zdavnaj ustvaril črko in papir ter odkazal zvenečemu jeziku polja, ki na njih gospoduje, in druga polja, ki je z njih do malega pregnan — niti danes ne moremo reči, da bi slišni govor izgubljal veljavo in pomen. Vsakdanji človek misli: izgovorjen stavek in zapisan stavek sta dvoje. Vsakdanji človek ne ve, da tudi zapisana beseda poje in da so neme vrstice na papirju prežete z zvenečo lepoto jezika, ali pa z njegovo hreščečo odurnostjo. Melodija jezika ne utihne niti tam, kjer je konec umetne proze. Vsak jezik, od pesmi pa do trgovskega pisma, je blagoslovljen z glasovi in je v glasove uklet. Še misli zvenijo. In v tem je vsemoč besede in nemoč besede: ta sliši napev, ki ga govori ali piše, oni ga ne sliši. Ta vklepa bralca in poslušalca v krog svojih predstav, oni ga izganja iz svojega kroga. Kratek stavek pomeni časih neskončen krč iskanja, prisluškovanja in izbiranja v metežu pojmov, ki so zvoki, in zvokov, ki so pojmi. Zato ni trdne poti za književnost, dokler je zvok jezika na milost in nemilost predan nevedni samovolji in slepemu naključju. Knjiga, ki ji pišem to na rob, bo nam, ki smo je dolgo čakali, še bolj pa njim, ki prihajajo za nami, nepogrešljiva vodnica iz zmede obodnih narečij, samozadovoljne krpanščine in lažnivo miloglasne gosposčine.

Ne mi ne prihajajoči ne bomo v svojem delu doživeli vsega, kar prinaša. Toda: v gori šumi smreka, iz te bodo stesali zibelko... Prej ali slej pride tisti, ki bo v njem sijal naš jezik z vsem svojim suhim zlatom in vso svojo sladko, strašno slo; tisti, ki mu bo pesem slovenske besede rdeče plala v žilah. Iz moči te pesmi bo ustvaril — kaj in koliko? Kdo ve? Toliko, kolikor terja večnost, njegova in naša.

V imenu tega neznanega veljaj hvala in graja.

MRLIŠKA PESEM

BOŽO VODUŠEK

*Ne tiščite mi v mrtve roke križa,
ki zdravi, pravite, vse temne grehe,
ne obljubujte mi v kesanju utehe,
ne skušajte me z vabo paradiža.*

*Jaz nočem, da me križ zaman poniža,
potrdi z zadnjo muko vse prestane,
naj le peko neozdravljive rane
brez vsakega sramotnega obliža.*

*Naj le kričijo črne proge biča,
globoko v živem mesu zagnojene,
kričijo neizvršeno maščevanje,*

*in naj s strupenimi očmi hudiča
v odgovor sto in stokrat preslepljene
ljubezni kletev sika iz lobanje.*

OB VÉLIKI KORESPONDENCI

I VO BRNČIĆ

Dva človeka.

Vraz, ki se je natanko zavedal Prešernove pomembnosti med tedanjimi slovenskimi kulturnimi delavci in ga je po pravici imel za največjega zastopnika slovenske kulture, je prav Prešernu sporočal svoje nazore in prav pred njim branil svojo ilirsko ideologijo. In tako ni samó golo naključje, da sta se srečala na neoficielnem bojišču te korespondence oba najvidnejša predstavnika dveh nasprotnih ideoloških odgovorov na slovensko vprašanje, da se je v teh trepetavih, neurejenih in priložnostnih rokopisnih vrsticah utelesila vsa doba s svojimi trenji in težnjami, da so skozi te dve osebnosti, skozi njihovo besedo, utrip, gibljaj, domislek, misel, čustvo in bolečino nevedé zasijala ko blisk

bistvena vprašanja slovenskega obstoja in razvoja. V teh pismih se kažeta oba pesnika v vsej neizbežni uklenjenosti v zgodovinsko gibanje dogodkov in stvari, katerih odraz so bile ideje, ki sta jih izpovedovala, se zanje borila in se zanje tudi žrtvovala; a v nedeljivi povezanosti s temi zakonitimi silami oživljajo ti listi dve pristni osebnosti sredi odnosov in vprašanj njihovega časa, ju razgaljajo v vsej resnični, osvajajoči neposrednosti njihove intimne človeške podobe, v vsem njihovem značaju, njihovih verovanjih in zmotah, napakah in vrlinah, junaštvih in slabostih. In če gledamo Prešernovo in Vrazovo korespondenco s te osebne, psihološke strani, se nam v njej na svoj način vnovič odkriva stara, tisočletna, pa še zmerom tako sveža in važna resnica o človeški določenosti vseh pojavov in dejanj med ljudmi, resnica, ki nas uči modre uvidevnosti in razumevanja za ubogo, slabotno, pa tolikanj dragoceno bitje, ki je ob vsej svoji nebogljenosti vendar zadnje merilo vsega, kar se dogaja na zemlji. V tem smislu so nekateri odstavki Prešernove in Vrazove korespondence redki dokument človeške tragike, človekove osebne nemoči in njegove veličine, dokument, kakršnih je malo v svetovni književnosti, kakršna so nekatera Levstikova in Cankarjeva pisma, nekatera pisma Dostojevskega ali tisti pretresljivi listi, ki jih je pisala Marxova žena, ko sta v Londonu kot izgnanca z otroki malone umirala od gladu.

Prešeren, ki po vsem videzu še zdaleč ni bil tako agresivna narava kakor vročekrvni, deset let mlajši entuziast Vraz, svojih nazorov o ilirsko-slovenskem vprašanju naravnost skorajda ni izpovedal. Skozi vse dopisovanje zveni Vrazov nestrpni, mladeniški tenor in se ostro odbija od Prešernove mirne, prijateljsko strpne udržanosti. Dočim kaže Vraz vselej neko (psihološko docela razumljivo) ofenzivnost, neučakanost in naglost, se Prešeren omejuje večidel zgolj na pasivno obrambo svojega stališča, pa še tu se po navadi umika v napovedi, v namigavanja, v golo izražanje dvomov nad Vrazovimi idejami ali pa v trpko ironijo, za katero je čutiti vso njegovo osebno zagrenjenost, ki ga je spričo napadalnosti Ilircev morala navdajati kot Slovenca in kot slovenskega pesnika. Tako je pisal 5. julija 1837 lakonično in z mirno prepričanostjo:

„Die Tendenz unserer Carmina und sonstigen literarischen Thätigkeit ist keine andere als unsere Muttersprache zu kultivieren; habt Ihr ein anderes Ziel, so werdet Ihr es schwerlich erreichen. Die Vereinigung aller Slawen zu einer Schriftsprache wird wahrscheinlich ein frommer Wunsch bleiben.“

Značilna je majhna epizoda iz leta 1837., ko je Vraz snubil Prešerna za Gajevo „Danico“:

„Du könntest“, je pisal 2. aprila, „... die gute Sache Illyriens um einige Stufen höher bringen, wenn du das Treiben der Illyren in einem ... Briefe an

Herrn v. Gay oder in einem eigens für die Danica bestimmten Aufsätze öffentlich billigtest. Der Aufsatz müsste jedenfalls sehr panegyrisch sein... Du müsstest vieles von Freiheit, Vaterland, Nationalität, Einigkeit — gemildert durch Gott und den segentriefenden Scepter des Oesterreichischen Kaiserhauses, einfließen lassen. Ein mit solchen Farben entworfenes Bild würde gewiss die Illyren (Kroaten, Slavonier, Dalmatiner, Serben), bei welchen alles Herz ist, entzücken, dass sie darüber die aufgedrungenen Vorurtheile über ihre nördlicheren Brüder vergässen.“

Prešeren je spet odgovoril kratko in odkritosrčno: „Deinen Wink... würde ich befolgt haben, wenn ich kroatisch verstehen würde.“ Zgovorneje je izrazil slovenski pesnik svoj odnos do ilirizma in njegovih teženj le v dveh pismih. Tako je pisal 19. julija 1838:

„Es hat den Anschein, als ob es dem Dr. Gai und andern slawischen Literatoren mit der Idee Ernst wäre, dass die slowenische und illyrisch servische Sprache in eine verschmolzen werden sollten, oder vielmehr dass der slowenische Dialekt als Schriftsprache aufhören, und hinfüro nur mehr der servische geschrieben werden sollte. Ich bin von der Unausführbarkeit dieser Idee subjektiv überzeugt, habe doch bis nun dieselbe auf keine Art bekämpft, auch ist mir sonst jemand in Krain bekannt, der diesem Unternehmen entgegen gearbeitet hätte. Meines Wissens ist seit dem Erscheinen der Iliriska Danica gar kein profan literarisches Produkt in krainischer Sprache erschienen; daher auch jener Tendenz nicht einmal indirekt entgegen gearbeitet worden ist, daher mich der Ausdruck ‚krainische Separatisten‘, dessen sich H. Dr. Gai in seinem Briefe an Korytko bedient hat, etwas befremdet.“ Nadaljnje izjave predstavljajo edini primer, ko se je nameraval Prešeren aktivno udeležiti ilirsko-slovenske kulturne borbe: „Ich werde wahrscheinlich meine Deiner und der Ansicht der H. H. Kolar und Schaffarik entgegengesetzte Meinung in der Zeitschrift ‚Ost und West‘... zur Sprache bringen...“

Že v tem pismu pa se je pokazala Prešernova prefinjena in grenka ironija (n. pr. ironično zamenjavanje izraza „krainisch“ z „illyrisch“), s katero je kasneje odgovarjal na vse ostrejšo Vrazovo ilirsko argumentacijo in ki je dosegla svoj višek in z njim svojo največjo človeško dokumentarnost v poslednjem pismu, v katerem je še omenjal ilirsko-slovensko vprašanje in ki ga je z značilno opazko „In vino veritas“ pripisal Smoletovemu pismu Vrazu dne 26. oktobra 1840:

„Wir ‚Oberillyrier‘ sind noch sehr jung, was die Schriftsprache betrifft, deshalb ist es billig, dass wir das Resultat fremder Erfahrungen abwarten. Der spanische Dialekt wird vielleicht nicht entfernter von dem italienischen sein, als der slowenische von dem servischen, als der czechische von dem polnischen, als der französische von dem italienischen oder spanischen. Sobald diese sich in einen Dialekt verschmelzen werden, hoffe ich auch, dass wir czechisch, polnisch, russisch und um so eher serbisch sprechen, und wenn nicht sprechen, doch ohne vorläufiges Studium verstehen werden. Camoens hätte doch, wenn nicht panromanisch, wenigstens spanisch schreiben sollen, nachdem das Spanische dem Portugiesischen vielleicht so nahe, oder noch näher sein dürfte, als das Slowenische (krainisch-karantanisch-steiermärkisch Slawische) dem Provin-

zialkroatischen, gewiss aber näher als dem *eklektisch* Illyrischen sein dürfte. Si Deus pro vobis, quis contra vos; bedenkt jedoch, dass auch *ὁ χριστός* getötet werden konnte, dass jedoch die Wiedererweckung als das grösste Wunder von dem Weltapostel Paul, und von allen Weltaposteln mit Recht gepriesen wird, und dass Homer sagt, besser ein Schweinehirt sein, als über alle Toten gebieten.“

V celotni korespondenci med Prešernom in Vrazom se skriva neka tragična usodnost, ki nam kaže oba pesnika v vsej osebni človeški relativnosti njihovega naporenega in ubijajočega otepanja s skrajno bednimi in sovražnimi razmerami, pred katerimi sta morala sredi brezupne družbene in kulturne zamočvirjenosti tedanje slovenske sredine braniti svoje najprvotnejše človeške in umetniške zahteve. Ta boj za osnovne življenjske in ustvarjalne možnosti, ki ga bije slovenski umetnik odtelej pa vse do dandanašnjih dni, ne da bi se v teh sto letih, v katerih so se drugod preobrazile celine in nastale kulture, bistveno izpremenili objektivni pogoji v njegov prid — ta boj je posebno poglavje in ena najžalostnejših značilnosti naše kulturne stvarnosti sploh. Spričo teh dejstev pa ne upoštevamo danes samó vseh moških in junaških kretenj, kakršno je bilo Prešernovo vztrajanje sredi ubijajoče slovenske utesjenosti njegove dobe in družbe, temveč ugotavljamo in ocenjujemo pravično in nepristransko tudi vse zablode in slabosti; zakaj gledamo jih tudi z njihove človeške strani in zato razumemo, da so v nekem oziru prav tako veren in nujen izraz vseh klavnih in suženjskih razdobij in razmer kakor vsa vélika, uporniška dejanja. Kajti če se že hočemo dotakniti sicer z zgodovinskega vidika dokaj postranskega vprašanja osebne krivde ali nekrivde enega ali drugega pesnika, tedaj ostane, kakor pravi dr. Kidrič „črna pičica . . . na obeh: Vraz Prešerna o svojem boju pred prestopom med čiste ‚Ilire‘ ni obveščal in proti pobratimu v tem odločilnem momentu svojega literarnega razvoja ni bil tako odkritosrčen, kakor je ta lahko zahteval, Prešeren pa se je prepustil prehitro komodnosti in odlagal celo na ‚filološke nazore‘ v Vrazovem pismu z dne 1. avgusta 1837 z odgovorom, čeprav si je moral priznavati, da pobratim odgovora nestrpno pričakuje . . .“ — saj je očitno, da je bilo za Vraza, ki je bil tedaj še slovenski pesnik, vprašanje popolne ilirske preusmeritve odločilno povezano z usodo tega njegovega programa za preureditev slovenskega književnega jezika.

V korespondenci med Prešernom in Vrazom, glavnem poprišču ilirsko-slovenske kulturne borbe, sta si stala nasproti Vraz kot najčistejši romantik in Prešeren — tip romantika z močnimi klasicističnimi primesmi. Oba sta spadala med najuniverzalnejše duhove naših književnosti v tisti dobi. Vrazova ideologija je bila romantična v svojem bistvu in najsi tudi se je na eni strani naslanjala (docela mehanično) na

nekatera nedvomna negativna dejstva naše narodnostne in politične realnosti, je izpričevala na drugi strani povsem romantično preziranje dejanskih okoliščin. Zlasti je očitno, da se Vraz ni zavedal političnih konsekvenc svoje ilirske ideologije; po vsem videzu jo je pojmoval v docela abstraktnem literarnem smislu, dasi je bilo prav politično jedro ilirskih stremeljenj ena poglobitnih in najtežjih zaprek njihovega razširjenja med Slovenci ter je spadala tesna in organska povezanost med književnostjo in političnimi idejami med najznačilnejše oznake ilirskega gibanja. Vraz, ki je imel po svojem značaju in po svoji slabi zakoreninjenosti v slovenski kulturni sredini vse pogoje za takšno spregledovanje resničnih dejstev, je sprejel ilirske ideje z vso svojo vročo čustveno sprejemljivostjo, ne da bi bržčas imel docela jasno in dognano predstavo o njihovem konkretnem uresničenju. Čustveno bolj umerjeni, stvarnejši Prešeren, ki je bil vzlic skrajno neugodnim družbenim in kulturnim odnosom, v katerih se je nazadnje osebno ugonobil, vendarle neprimerno trdneje navezan na določeno sredino in njeno kulturno tradicijo, je nastopil v imenu realnosti kot eden prvih braniteljev slovenske samobitnosti in resničnost sama mu je tudi dala prav.

Dve leti po poslednjem znanem pismu te korespondence, ki ga je pisal Prešeren Vrazu 5. februarja 1847, je umrl slovenski pesnik skorajda pozabljen. Že štiri leta poprej je izjavil resignirano: „Mein Name in der slowenischen Welt ist verschollen“; v nadaljnjih besedah: „Ich arbeite 7 Stunden bei dem Herrn dr. Crobath, um 2 Stunden bei der alten — Metka trinken zu können“ pa se skriva nekaj tiste tihe, prihuljene brutalnosti naših slovenskih razmer, ob kateri so se pri nas že stoletja razbijale naše najdragocenejše osebnosti in ki jo je malo manj kakor sto let po Prešernu izrazil nevede tudi Cankar, ko se je pod neko pismo podpisal s strašno, villonovsko iskrenostjo: „Ivan Cankar — pijanec.“ In kako žalostno zveni iz naveličane utrujenosti, ki govori iz redkobesednosti teh poslednjih Prešernovih pisem Vrazu, tiha prošnja največjega slovenskega pesnika, prošnja za — „Kmetijske in Rokodelske Novice“: „Ich bin zwar kein Mitarbeiter, wünsche jedoch diesem einzigen in unserer Muttersprache bestehenden Journal ein Fortbestehen. Wenn Du Dich bei Gelegenheit über dasselbe aussprechen solltest, so ersuche ich Dich dies in einer schonenden Art zu tun. Vielleicht kommt was besseres nach.“ In tako je umrl Prešeren na videz malone kot dokaz, da je Vraz le imel prav, v resnici pa kot porok, da je slovenska kultura ob vsej teži Vrazovih argumentov zmožna življenja in razvoja. Pa tudi Vraz, ki je sicer v revolucionarnem letu osem in štiridesetem doživel doma in na vseslovanskem kongresu v Pragi

najvišji polet svojih idej, je končal svoje življenje malone prav tako žalostno in brezupno v mraku črno-žolte reakcije dve leti po Prešernovi smrti. Problemi pa, ki jih je načela njihova korespondenca, so iskali in našli rešitev pred zadnjo in najodločilnejšo instanco — pred zgodovino.

Zgodovinski nesporazum.

Težišče dopisovanja med Prešernom in Vrazom je vprašanje slovenskega književnega jezika, vprašanje, ali naj Slovenci navzlic skrajno neugodnim pogojem ostanejo pri lastnem jeziku ali pa naj sprejmejo jezik „ilircev“. Ker pa se je megljeni, znanstveno nevzdržni pojem „ilirizem“ dejansko hitro razkril kot nezaveden sinonim za pojem „hrvatstvo“, je treba omenjeno vprašanje zastaviti drugače: ali naj pišejo Slovenci v slovenskem ali v srbskohrvatskem jeziku. To pa spet konkretno ne pomeni nič drugega kakor vprašanje, ali naj Slovenci ostanejo to, kar so, ali pa naj se pohrvatijo. Tako je moči skrčiti glavni problem dopisovanja med Prešernom in Vrazom na povsem politično vprašanje, na vprašanje slovenske nacionalne in politične pripadnosti in odločitve.

Glavni argumenti, s katerimi je Vraz dokazoval nujnost, da sprejmejo Slovenci „ilirski“ književni jezik, argumenti, ki jih je v glavnem razvil v pismih z datumi 1. VIII. 1838 in 15. XII. 1840, so ti-le: „Schon die ... numerische Inferiorität unseres slovenischen Völkleins“ sili Slovence „(sich) an ... einen benachbarten und verwandten Volksstamm anzuschliessen ...“ To je Vrazov prvi argument. Drugi: „Wo wollen wir ... hernehmen“ svojo literarno in duhovno osamosvojitve? „Etwa aus dem Heldenthaten unserer Vorältern? Wo haben wir davon eine Geschichte?“ Tretji: „Sage mir, wie viel gibt es unter der Million Slowenen Abnehmer für ein wissenschaftliches oder belletristisches Werk in dem Hausdialekte? ... Nie soviel, dass die Druckkosten bestritten werden könnten, um wie viel weniger so viel, dass ein slowenischer Schriftsteller von dem Ertrage seiner Werke honet leben könnte. So lange die Literaten einer Sprache nicht wenigstens *diese* Hoffnung haben dürfen, gibt es keine Literatur.“

Osnovna napaka Vrazovega dokazovanja je ta, da temelji v bistvu na mehničnem, računskem pretiravanju pomembnosti dejstva slovenske številčne manjvrednosti. Drugi argument dejansko ni toliko važen in ga Vraz tudi ni posebno poudarjal, dočim je tretji, ki najbolj priča o Vrazovi osebni, intimni zainteresiranosti na ilirski rešitvi slovenskega

vprašanja, neposredno povezan s prvim in je prav za prav zgolj njegov odtенок. Tako lahko celotno Vrazovo dokazilno gradivo skrčimo na dejstvo, da je bilo Slovencev v tedanji dobi samó kakšen milijon. Kako mehanično pa se je Vraz opiral na to okoliščino, dokazuje med drugim tudi to, da je sam nekajkrat izrecno naglasil (I. VIII. 1837; tudi 15. XII. 1840), da je „anderseits auch überzeugt . . . von der Fähigkeit unserer sogenannten slowenischen Sprache. . .“.

Znameniti „*problem majhnega naroda*“ je osrednje dejstvo našega družbenega, političnega in kulturnega dogajanja že odkar smo Slovenci zavestno zaživel kot narod. V naši žalostni kulturni in politični zgodovini ni bil Stanko Vraz ne prvi ne poslednji primer resigniranega reševanja tega vprašanja s pobegom iz slovenstva. Videč kulturno zaostalost, ki je v Ljubljani obdajala in dušila neznatno skupino „čbeličarjev“, videč popolno narodnostno potlačenost Slovencev, je jel Vraz najpoprej pretiravati negativni pomen slovenske maloštevilnosti, potlej pa je, misleč, da je „slovenski narod še premlačen za slovstvena dela v slovenskem jeziku . . . odšel . . . v Zagreb, pozabivši, da mora ostati slovenski narod za slovstvena dela v *ilirskem* narečju še mlačnejši“. (Kidrič.) Tudi je Vraz pozabil, da bodo Slovenci še manj odporni nasproti zunanjemu pritisku, če bodo morali porabiti velikanske energije za sprejem jezika, ki jim nikdar nikoli ne bi mogel postati adekvatno, enakovredno nadomestilo lastnega jezika, kar je kot hrvatski književnik bolesto izkusil tudi sam. Zavedal se ni, da onemogočajo priključitev Slovencev k „Ilircem“ njihova zgrajena narodna individualnost — pa naj je bila tedaj še tako nepredramljena — in pa, kakor pravi dr. Kidrič, „vitalne potrebe za svojo eksistenco se borečega in s tujim ali potujčenim elementom prepojenega narodiča, sila skoro tristoletne literarne tradicije, vrednost samoniklega genija à la Prešeren, nedostatek slovenske politične samoodločbe ter Slovincem in Hrvatom skupnega političnega torišča“. — „Vraz je imao i nije imao pravo“, pripominja zanimivo, dasi ne povsem zadovoljivo njegov hrvatski biograf. „On nije ni slutio, koliko ima u Slovenaca duševne snage i sposobnosti da odolijevaju svome teškome položaju i reguliraju svoj prosvjetni život nadoknadjujući različitim načinom nedostatke, koji su se Vrazu činili ubitačnima. On to nije vidio, jer ova sila bila je još latentna . . .“.

Vraz je s svojimi argumenti nastopil; Prešeren se je omejil na zanikavanje, svojih protiargumentov pa, žal, ni izpovedal, čeprav razodeva njegova namera, pisati o ilirsko-slovenskem vprašanju v listu „Ost und West“, da je bila njegova argumentacija najmanj toliko zgrajena kakor Vrazova. Njegovo življenje in delovanje upravičujeta pod-

meno, da bi bil Prešeren, če bi bil v resnici napisal omenjeni članek, eden prvih ideologov slovenske kulturne in narodnostne samobitnosti. Najsi tudi pa je svoje nazore le nakazal, jih odeval v ironično duhovitost ali jih sploh zamolčal, in čeprav ni javno nastopil proti ilirskim tendencam, je pokazala zgodovina, da je bila objektivna resnica na njegovi strani. Kajti Vraz sam je bil kot eden najvidnejših ilirskih ideologov na najobčutljivejšem krilu ilirske ekspanzije naposled — poražen. Ne samó, da Slovenci niso sprejeli ilirizma; — celó njegov osebni primer se je izkazal *v strogo ilirskem smislu* kot napaka (zakaj edinole v tem smislu je moči razumeti njegovo preusmeritev z njegovega stališča kot nujnost, dočim bi bila sicer tudi v njegovi zavesti navadno odpadništvo). Saj Vraz ni hotel postati Hrvat, temveč „Ilir“; pokazalo pa se je, da je bila sila ilirske ideje na dejanskem političnem področju varljiva in tako se je Vrazu primerilo proti njegovemu hotenju in proti njegovi zavesti, da se konkretno ni poiliril, ampak je slednjič postal in pred zgodovino ostal — Hrvat. Ob teh dejstvih pa izgublja njegov primer s sodobnega vidika zgolj literarno obeležje in se dotika politične problematike ilirizma in tudi slovenstva.

Vrazov pojav je izraz nekega osnovnega nesporazuma, ki je bil ilirizmu imanenten. V času, ko je revolucionarno evropsko meščanstvo, ki je zmagalo v francoski revoluciji, pripravljalo zlasti za Srednjo Evropo usodno leto 1848., se je vse to odražalo takisto v prebujajočem se hrvatskem meščanstvu, ki je izživiljalo svojo revolucionarnost v obliki narodnostne ekspanzije. V hrvatskih družbenih, političnih in kulturnih odnosih tiste dobe pa ta revolucija sama v sebi ni mogla toliko dozoreti, da bi pokazala svoj antifevdalni značaj, to se pravi, svojo glavno socialno in politično oznako. Tedanje hrvatsko meščanstvo je bilo ekonomsko nerazvito in kulturno zaostalo ter je životarilo pod dvojnimi pritiskom: v sami Hrvatski, kjer se je obdržal fevdalni sistem domala v svoji popolni obliki izredno dolgo, ga je vezala podrejenost domačemu plemstvu, s strani Avstrije in Madžarske pa politična nesamostojnost. Vse to je le še stopnjevalo dejstvo balkanske perifernosti. Tako se hrvatsko meščanstvo nikdar ni moglo maksimalno uveljaviti kot političen činitelj, tako ni moglo izvesti svoje revolucije tam, kjer je bila zgodovinsko nujna, tako ni nastopilo kot nasprotnik in naslednik fevdalizma, marveč se je zmeraj gibalo na liniji nenaravnega in zanj samega pogubnega solidarizma s hrvatskim plemstvom. Narodnostno neizčiščeno (madžaroni) in razredno slabo izdiferencirano (fevdalni priveski) hrvatsko meščanstvo ni bilo sposobno, da bi rešilo svoj lastni narodnostni problem v edino pravilnem političnem smislu, v smislu

popolnega osvobojenja; porazno je odpovedalo celó takrat, ko so se mu iznenada ponudile vse možnosti take rešitve, pa je v paradoksalni Jelačićevi vojni rajši izkrvavelo prav za tisto reakcionarno in fevdalno Avstrijo, ki je potlej tako hitro in brezobzirno odbila ost njegovih političnih teženj. Vse to so vzroki, da so se prebujene sile hrvatskega meščanstva specializirale na čisto kulturna stremljenja. Borba za narodno osvobojenje — zunanja oblika borbe meščanskega razreda za njegovo socialno osamosvojitvev — se je avtomatično prenesla na ožje kulturno področje, povsem politično vprašanje se je po zakonu prodiranja na liniji najmanjšega odpora poenostavilo na književno in slednjič celó na jezikovno vprašanje. Čuteč, da mu sploh nedostaja politični organ, je ilirizem enostavno depolitiziral najvažnejša politična vprašanja ter jih je razlagal in reševal v popolnoma književnem smislu; vsa njegova politična dejavnost je bila prepojena z literarnostjo, kar je ob soudeležbi fantastičnih romantičnih idej sčasoma udušilo zavest o političnem jedru vsega ilirskega gibanja in mu naposled docela okrnilo njegov čut za dejansko resničnost. Nemara še bolj kakor pri Slovencih, si je narodni prepород pri Hrvatih nadeval podobo književnega prepороda in to je bila tudi ena poglavitnih značilnosti in slabosti ilirskega pokreta.

Eno najvažnejših vprašanj, ki jih je moral reševati ilirizem, je bil njegov odnos do slovenstva. Slovensko-ilirski problem je spadal v politično problematiko, prav tu pa so bile dejanske sposobnosti ilirizma najbolj dvomljive. Dokler je ostajal v čisto literarnih ali filoloških mejah, je dajal ilirizem trajne rezultate; brž ko pa se je ob takih idejah pojavil kot njih korelat ali celó skrita vzmet politični naglas, je ilirizem redno na vsej črti odpovedal. Stanko Vraz, ki mu je že njegovo slovensko poreklo dodelilo brezupno nalogo, da rešuje ilirsko-slovensko vprašanje kot zastopnik ilirizma, mu sploh ni mogel najti kake pravilne rešitve, zakaj ilirska ideologija je bila za takšno rešitev a priori nesposobna, saj je živela prav na tej točki v stalnem in nerešljivem sporu z realnostjo sólo.

U s o d n o z n a m e n j e.

V epizodi ilirsko-slovenske kulturne borbe, katere glavno poprišče je bila korespondenca med Prešernom in Vrazom, se je izražalo preko osebnosti in idej obeh pesnikov družbeno in politično dogajanje njihove dobe, so se izpovedovali odnosi okolij, iz katerih sta izšla in v katerih sta delovala. Pokazala se je nemožnost, da bi dal ilirizem sprejemljivo ideološko rešitev ene svojih bistvenih nalog, namreč ilirsko-slovenskega

vprašanja. A na drugi strani je prav tako gotovo, da tudi slovenska družba tedanjih dni še ni bila tolikanj izoblikovana, da bi bilo moči govoriti o kakšni dograjeni politični in kulturni narodni skupnosti, o slovenskem narodu v doslednem pomenu izraza. Tako Stanko Vraz tudi ni bil odpadnik v navadnem, vsakdanjem smislu besede, dočim je bil Prešeren nacionalni ideolog naroda, ki ga prav za prav dejanski še ni bilo in ki je šele nastajal. Zakaj evropska višina njegove poezije je že na prvi pogled v najostrejšem nasprotstvu s slovensko družbeno in kulturno zaostalostjo njegovega časa, z našo skrajno negibno, v bistvu docela akulturno malomeščansko sredino; in to dejstvo, ki se vlačí nad vsemi našimi naporí in prizadevanji kakor dušeč, gost dim od tistih dob pa vse do dandanašnjih dni, dejstvo, čigar usodnost je doživel pesnik sam na najtragičnejši način — vse to je objektivno zgolj izraz velikanske razdalje med našimi kulturnimi stremljenji in našimi socialnimi možnostmi, izraz globokega nesoglasja, ki je še dandanašnji ena osrednjih potez slovenske družbe in slovenske kulture. Tako je korespondenca med Prešernom in Vrazom samó nov primer za staro in grenko resnico, da nas je svetovno dogajanje vselej postavljalo pred probleme, ki jih kot narodna celota nismo bili zmožni rešiti in so morali iskati nanje pozitiven ali negativen odgovor zgolj poedinci — pogostoma bolj s svojo osebno žrtvijo in s tragiko svojega dejanskega življenja kakor pa s svojimi ideologijami.

Vprašanja, ki so tolikanj razgibavala korespondenco obeh pesnikov, spadajo še danes med osnovne probleme kulturnega življenja pri Slovencih in na slovanskem jugu sploh; in s tega vidika je dandanašnja aktualnost teh pisem — simptom.

Pričujoči spis nima neposrednih literarno-zgodovinskih nagibov; s te strani je problem Prešernove in Vrazove korespondence že davno do kraja raziskan v sledečih delih in razpravah, iz katerih črpa tudi ta sestavek vse literarno-zgodovinsko gradivo:

Stanko Vraz: Děla, V. svezak (Matica Ilirska). Zagreb.

Dóktorja Francéta Prešérna Zbrano delo. Uredila A. Pirjevec in J. Glonar. Ljubljana. 1929.

Dr. Branko Drechsler: Stanko Vraz. Zagreb. 1909.

Grada za historiju hrvatske književnosti, VI.

Dr. Fr. Kidrič: Korespondenca med Vrazom in Prešernom, LMS XIII.

Dr. Fr. Kidrič: Paberki o Korytku, LZ XXX.

Dr. Fr. Kidrič: Bibliografija Vrazovih spisov in korespondenc, ČZN VII.

Dr. Fr. Kidrič: Paberki o Vrazu, ČZN VII.

Dr. Ivan Prijatelj: Vrazova popotovanja po Slovenskem, ČZN VII.

POMLADNE

JOŽA SELIGO

POMLAD V BREGOVE GRE

*Pomlad, pomlad v bregove gré,
čez gore jug pobožal je
poslednje krpe vrh goré.
Pomlad, pomlad čez gore grè.*

*Pomlad, pomlad! Pousod brsti,
v grmovju rast zašelesti,
pousod se petje že glasi;
pomlad, pomlad krog nas dehti.*

*Pomlad je mimo okna šla,
ko ljuba mi je umirala.
Le umiraj, umiraj ljubica:
pomlad, pomlad krog nas divja.*

POZDRAVLJENO, DEKLE!

*Pozdravljeno, deklè,
tisoč lúči čez polje grè,
tisoč rož v polju cvetè,
vse rože bodo moje, deklè.*

*Nemirno, nemirno v noč valoví,
od strehe dež kaplja,
težke kaplje z neba,
težko ko kri kaplja.*

*Jutri bo polje polno rdečih rož
in jaz jih bom soncu ukral!
S polnim naročjem rdečih rož
bom v svetu ljubezni iskal.*

LJUBICI ZA VELIKO NOČ

*Jaz sem se zbudil, ljubica;
tvoje naročje spi.*

Oči so zaprte, brez sonca oči.

Jaz sem se zbudil, ljubica.

Kako so bele tvoje prsi;

kakor obrazi trudnih ljudi.

Tvoji boki cvetèjo v pomladi;

iz njih se bodo rodili

srečni ljudje.

Šumen bo korak sonca v to večno pomlad.

Zvezde ugašajo.

Ljudje

po zemlji spe.

Vstaniva, ljubica!

Zapojava! Aleluja!

Velika noč se nama iz jutra ponuja.

OBISK PRI STARCHIH

JOŽE KERENČIČ

Nad šumo sredi sadovnjaka je bajta, v rebri dve njivi, to je ves Arnov in Anin grunt. Jeseni sem bil njun gost. Sama živita. Res da imata otroke. Polde, ki je že hodil, ko sta se Arni in Ana vzela, je na železnici. Svet pozna, mnogo je skusil, pameten je. Tri ure hoda daleč živi, hišo je zgradil; včasi v nedeljo pride k starima in tudi Arni ga je vesel, čeprav mu je drugi oče. Čez v dolini je oženjen Franc, otrok nima in jih najbrž ne bo imel. Tona živi v drugi dolini tudi v koči. Svoje zemlje nima, pa bi lahko bil vzal gruntarsko vdovo, marala ga je. Vedno je bil nespameten. S sedanjo se je spečal, otroka ji je napravil,

jo vzel, napravil drugega, tretjega. Zdaj jih ima pet živih. Ampak prvi mu ne živi več. Pred dvema letoma je umrl v Aninem naročju.

Ta bi bil dobil grunt. Stara sta ga vzela k sebi. Čudovit otrok je bil. Rada sta ga imela. Ani se je prisrčno obešal na vrat in ji tako prikupno pravil: „mati!“ kakor ji niso lastni otroci. Ko je zrasel za pastirja in šolarja, ga je Arni naučil nekoliko pisati in brati. Do zime je hodil v šolo in Ana, ki ni znala ne pisati ne brati — saj je mati niso hoteli pustiti v šolo —, se ni mogla načuditi otroku. Pozimi je nagloma zbolel. Mlinarjevega Južeka, ki je doktor, so imeli nekje zaprtega. Drugi doktorji so daleč in dragi so. Kakor je otrok naglo zbolel, je umrl.

Od tedaj sta čisto sama. Kadar mislita na otroka, jima priteko solze. Arni prikimava zamišljen Ani, njeno otroško razsmejeno lice se nič ne izpremeni, le solze polze po gubani koži.

Sama živita, on je prekoračil šestdeseto, ona je deset let starejša. Doli na grofovskem sta najela njivo. Jeseni sta pridelala precej krompirja, nekaj repe in koruze. Ko je Arni s krompirišča vozil buče, je zveneče kričal nad kravama. Mlado in pojoče se je zadiral, hodil je sključen, šepast na levo nogo, ki si jo je bil natrl, ko je padel v vodnjak.

Ko se je iz bukovja razraščal mrak, so se po dolinah razvlekale megle, je v vlažni sapi vpadalo klopotanje od nekod izza fare gori v trgu. Arni je opravil pri živini in je Ani nanosil vode. Potem je prišel k meni, ki sem sredi dvorišča vdihaval jesen, teden, dva tedna pred bratvijo. Arni je drugače molčeč, tisti večer pa se mu je razvezal jezik. Obraza mu nisem razložil, le poševno zarezane oči med ploskima ličnicama so skozi temo žarele.

Čisto tiho je pogodil bajto, ta svoj grunt. Vsi otroci so še bili majhni. Ko je povedal Ani, kaj kani storiti, je začudeno pogledala, potem je začela tuliti, da tega ne sme storiti in da ona nikoli ne prestopi novega praga. Arni se ni dal ugnati, tuhtal je, potem je šel in je kupil grunt. Postavil se je pred Ano in je rekel: Ana, jaz ne bom več viničar. Zdaj pojdi, če hočeš! Grunt je najin. Če nočeš, ostani. Čudno, prestrašeno ga je gledala, niti besedice ni rekla; potem se je dvignila in vselila sta se sem. Stara je bajta, do smrti bo vzdržala, potem se naj podre.

Do Male Nedelje in do Ptuja je Arni nabiral jajca, kokoši, piceke in jih dalje prodajal. Ves čas je v njem strašilo, da bi se moral vrniti v viničarijo. Pa se je prebijal. Otroci so odraščali, potem je šlo laže. Spomladi in poleti hodi Arni po gruntih prasce skopit. Predlanskim je začel na nov način. Mlinarjev Otmar, ki bo zdravnik in je hodil z

njim, ga je naučil. Poskusila sta, kako se prime. Arni na stari, Otmar na novi način. Otmarjevo se je lepše zacelilo. Od tedaj skopi tudi Arni tako.

V vojni so bili vsi, le Tona je ostal pri materi. Polda, Franc in Joža so se vrnili takoj po končani vojni. O očetu dolgo niso nič slišali. Nekje v italijanskem ujetništvu se je izgubil. Bali so se zanj. V hudi zimi, drugo leto po vojni se je vrnil. Zgodaj zjutraj je bilo. V bajti je gorela luč. Ana je že vstala, ostali so še spali. Pes je zalajal. Arni se ni zmenil zanj. Obstal je pri podrtih svinjskih hlevih. Pa je prišla na prag Ana, prisluhnila in ogovorila onega v snegu: „Kdo pa je?“

„Dobro jutro, mati!“ se je oglasil Arni.

Ana je vrisnila. Zginila je za vrati, čez čas so se blaženo razlivali po bajti glasovi: „Oče je prišel, oče!“

Vrnila se je na prag. Arni je še vedno stal ob podrtih hlevih. „Kaj pa je to, mati?“

„Kaj?“ — „Hlevi?! Kaj se je zgodilo?“

„Podrli so se. Sami so razpadli.“

Aha, je pomisli Arni, potem je šel v hram.

Tako so se zopet združili. Nekaj let ni bilo posebnih pretresljajev. Hleve so popravili, deske je stari prislužil pri gruntarjih. Potem se je Franc oženil v viničarijo. Leto za njim se je oženil še Tona. Arni je bil besen. Tona ni maral gruntarske vdove, rajši je šel v kočo. Zdaj trpi lakoto, ker je bil nespameten. Otrok mu še vedno ni dovolj.

Srednji, Joža je ostal doma. Z vojne je prinesel bolezen, malo naglušen je bil, prestrašen, na živcih oslabil, in včasih ga je metalo v krčih. Zelo dobrodušen je bil. Staremu se je srce trgalo, rad ga je imel zaradi pridnosti in zaradi nesreče. Tudi ljudje so ga imeli radi. Le nekateri fantje mu niso dali miru. Pregarjali so ga, kadar je prišel med nje. Često je Joža pribežal zahropel domov. Prestrašen se je tresel: „Oče! Zopet so me hoteli umoriti.“

Stari je razumel. Jezno je klel in rohnal. „Kateri pa?“ je stisnil skozi zobe.

„Imbrek, Valant, drugi“, je hropel sin.

Aha, Imbrek. Zopet on. Arni je hudo trpel. Njega niso nikoli pretepali, še dotaknil se ga ni nihče. Veseljačil je, vsi so ga radi imeli, tudi fantje. Tudi nikogar njegovih niso pretepali, le siromaka Joža, ki je z vojne prinesel bolezen. Arni je besno grozil. Mislil je zares.

Nekaj časa je bilo vse prav. Neko nedeljo zvečer pa je s krikom pridrvel Joža okoli bajte.

„Oče! Zopet me je hotel Imbrek.“

Starega je streslo do kosti. „Kje?“ je pridušeno vprašal.

„Tukaj, na bregu.“

Staremu so vzdrtela ploska lica, poševne oči so napeto zagorele. Pograbil je sekiro drvnjačo. Ana in Joža sta začela tuliti, Arni pa je hitel okoli bajte. Po bregu je hodil počasi. Drvnjačo je trdno držal, bil je čudno miren. Vedel je, kaj bo storil. Pri koruzi je obstal. Prisluhnil je, potem je šel oprezno čez njivo. Že je mislil, da je prepozen. Sredi njive sta nihali dve senci. Arni se je stresel, siloma se je obvladoval, in ko je razložil, kako sta se druga za drugo prizibavali temni postavi, je naglo preračunal. Poskočil je in dvignil sekiro. Naproti se je valila hropeča postava. Arni je stal trdno, meril je na glavo.

„Zakaj ne daš našemu miru?“ je kriknil. Zamahnil je, sekira je zasikala proti lobanji. Oni se je vrgel vznak in je podstavil roko. Ostrina je zarežala v prazno pred lice, toporišče drvnjače je prelomilo Imbreku podleht. Oba sta silovito zakričala, Imbrek od bolečine, Arni iz togote. Naglo je udaril drugič, zopet v prazno. Nič več ni dosegel in kakor se je poganjal za Imbrekom čez ogone, vse je bilo zaman. Obstal je sredi njive čisto sam, v kosteh ga je stresalo, potem je hodil počasi proti bajti, drvnjačo je vlekel za seboj. Težko je hropel, truden in razburjen se je stresal. Doma je molče hodil po sobi, le pesti je stiskal. Bali so se ga. Potem je med kletvami izjecljal, kako je opravil. Ana se je znova krčila v joku, in Joža je zakričal kakor otrok. Arni pa je stiskal pesti, kričal, preklinjal ves svet in boga. V noč je hreščeče rezalo:

„Ubiti sem ga hotel! Zlodeja! Ubil bi ga, pa ga nisem mogel.“

Imbrek je tožil. Prisegel je, da ga je Arni napadel. Arni se ni branil. Stroške za roko je moral plačati in tri mesece je bil zaprt. Tam si je očitil, da ga ni ubil. Takrat bi ga bil lahko, moral bi ga ubiti. Tako pa je sedel zastonj. Prekratko je meril.

Pozneje, še isto leto so Imbreka ubili fantje. Na vasi je bilo, sredi noči. Ko je umiral, je prosil Devico Marijo na pomoč. Silovito je kričal v noč, dokler ni nehal hropsti. Brez pomoči je umrl, niti vedel ni, kdo mu je zasadil nož v pljuča. Arni pa se je izlival iz zapora in dolgov, ki jih je naredil, da je plačal stroške.

Potem je tudi Joža šel s sveta. Sredi poletja se je pod trgov v bukovju obesil. V popoldanski vročini je šel v trgovino. Bil je izredno vesel. Tako so povedali vsi, ki so ga tisti dan videli. Ljudi se Joža nikoli ni izogibal. V trgovini je nekaj nakupil, tudi kave in sladkorja, kar je imela mati rada. Potem je vse pustil in rekel, da se vrne. Če bi

ga pa ne bilo, naj pred večerom pošljejo domov. Hodil je med hišami, spotoma se je šalil z ljudmi, nato je zavil med goricami nizdol.

„Kam pa, Joža?“ so mu klicali z brega.

„Po srobotje grem.“

Vabili so ga v klet. Šel je, mnogo ni pil. Razigran je bil, nič strahu ni bilo v njem.

„Pa še pridi kaj, Joža!“ so klicali za njim, ko je odhajal. Hodil je počasi, oziral se je po hišah in se ustavljal. Naposled se je le napotil do srede goric. Videli so ga, kako je sredi sepa sedel in se paril na soncu. Potem se je pognal v dolino med šume.

Dan se je nagibal na večer, ko sta videla dva tujca, kako je vezal srobot na vejo bukve. Skrival se je pred njima. Hitela sta gori v trg in sporočila žandarjem. Ko so prihiteli v šumo, je visel s srobotom zadrnjen okoli vratu. Bil je že hladan.

V žepu so mu našli listek: „Ne bodite žalostni!“

Takega pogreba še fara ni imela . . .

Arni je vzdihnil in umolknil. Šuma pod nama je tiho šumela, za bajto je šelestelo koruzje, z drevja so padale rosne kaplje v šumeče odpadlo listje. Trudno, lagodno je pel klopotec.

— Ne bodite žalostni! —

Nobeno oko ni ostalo tisti dan suho in vsi ljudje so govorili: „Ana, nikaner ne obupaj! Trpljenja se je rešil. Tako dobrih otrok ni mnogo na svetu.“

Stopila sva v bajto, Arnova razgibana notranjost je iskala v vzdihih izraza. Iz vsega je dihala starost, iz tramovja v stropu, iz vrat, slikarij, velike lončene skleda z večerjo. Ko smo sedeli okoli mize, se je oglasila Ana, ki se ji lica vedno smehljajo. Oči so zaskrbljeno žarele, otroško mehko, jecljaje je rekla:

„Le kako je zdaj mlinarjevemu doktorju Južeku. Mogoče jih tepejo.“

Pred tremi dnevi so jih sredi noči vzeli. Prišli so žandarji, premetali jim vso sobo. Ob dveh po polnoči je bilo, ko so jih odgnali. Mlinarica se ne more potolažiti.

„Dve leti so jih imeli zaprtega“, je drhtel Anin glas. „Kajne, da Južeku ne bodo mogli nič hudega storiti?“

„Najbrž ne“, sem tiho dejal in sem mislil na mladega zdravnika.

„Ko jih ne bi imeli takrat zaprtega, naš Tevžek ne bi umrl.“

„Južek bi ga rešil“, je dodal Arni. Potem je sledil molk, prav gotovo sta mislila na Tonovega otroka.

Po večerji je Arni vzel puško.

„Dolgo že nisem nič pogledal“, je momljal.

„Dobili vas bodo“, sem ugovarjal. Ana pa se je molče in zanosno ozirala na naju, v licih je ležal tih mir. Arni je obstal sredi sobe, visoko je zadonelo:

„Ne grem prvič! Kajne, mati?! Marsikaterega sem že prodal. Enkrat me je skoraj dobil čuvaj. Štiri leta je od tega. Konec brega je bilo. Počim, zajec se iztegne, jaz pa čez ogone. Tedaj pa počí, jaz čez njivo in sem ušel. Malo svinca sem dobil v nogo, pa se je zalizalo. Tole na na levi nogi ni od tega. Zlomil sem jo, ko smo kopali studenec. Devet metrov globoko sem padel. Noga je ostala upognjena, ker mi je niso hoteli zravnati. Cel teden sem ležal v bolnici, pa se nihče zame ni zmenil. Potem me vprašajo: ‚Kdo bo plačal, Arni?‘ Kdo? Sam! Saj imam grunt. Jaz pa čakam. Noga je bila pošev, bolela ni več tako. Čakam dan, dva, še teden dni. Pride doktor k meni. Sprašuje, gleda, jaz tiho preklinjam. Prime nogo in pravi, da ne smem kričati. Če bom kričal, bo pustil vse skrivljeno. Vročé mi je postajalo in sem mislil: Ne, zakričal pa ne bom. Stisnem zobe. Doktor prime nogo, jo nategne, jaz pa silovito zatulim. ‚Pa imejte táko nogo‘, pravi doktor. Niti dotaknil se me ni več. Prosil sem ga, rotíl ga, naj zravna, ker ne bi rad šepal, samo naglo naj naredi. Vse zaman! Tako mi je ostalo in zaraslo. Doktor ni hotel. Hej, malo krajša je zdaj noga, ampak močna je.“

Šel je nekam doli za šumo. Ana se je zagledala v okna. Oči so ji voljno blodile. Počasi se je okrenila, zasanjano mehko, skoro jecljaje je govorila:

„Nocoj je malo preveč pil, zato vam je toliko pravil.“ Rahlo se je smehljala.

„Takoj opazim, če je pijan. Rad govori in pogrka. Ne more mi prikriti. Prejšnji teden je hotel prikriti. Vedno sem bila v kuhinji, a nisem videla, kdaj je natočil. Rekla sem mu: ‚Oča, ti si pijan!‘ — ‚Nisem mati!‘ — ‚Poznam te‘, sem mu rekla. ‚Povej, kdaj si se napil! Pogrkaš, ne boš mi prikri!‘ — ‚Tedaj, ko si ti dojila‘, mi je odvrnil in se počohal za ušesi. Ukaniti pa me le ni mogel.“

Pospravljala je z mize, včasi je zastokala. Potem je glasno razmišljala: „Le kdaj se vrne! Nič ne bo vlovil. — Zelo dober je. Nikoli me ni pretepal; drugi so svoje topli, on name ni položil roke. Le enkrat me je pošteno zdregal. Še pred vojno. Franc je zlomil nož. Ves popoldan smo brusili, še stric, gospod, ki so bili tiste dni pri nas, so pomagali. Oča pa se le ni dal ukaniti. ‚Kdo je zlomil nož?‘ je jezen vprašal. ‚Jaz!‘ sem rekla, to pa zato, ker je otroke preveč tepel, mene pa ne. ‚Povej, kdo je zlomil nož!‘ ‚Jaz sem ga zlomila‘, sem trdila, verjeti pa ni hotel. ‚Zopet lažeš‘, je kričal. Začel me je dregati v boke, v hrbet, dokler

nisem zbežala ven in se skrila. Stric niso nič vedeli za to. Prišli so na prag in me klicali: „Ana, ali bi mi hotela skuhati črno kavo?“ Šla sem, potem je bilo vse prav. Oča je bil malo hud, Franca ni tepel, pa tudi mene se ni več dotaknil.“

Sedla je na stolček, stokala je in se začela sezuvati. Pa je dvignila glavo, pustila je čevlje; mehko, sijoče se je zagledala v okna, potem po sobi in vame:

„Siromak Južek! Le kako jim je in kje so zdaj? Lani jih je mlinarica kregala. Pa so Južek rekli: ‚Mati, le tiho bodite! Za vse bogastvo, za vse, kar imate, se zahvalite tistim, ki so vam v mlin nosili.‘ Mlinarica je bila huda in je rekla: ‚Nisem vedela, da imam tako neumnega sina.‘“ Anine oči so se smejale. Čez čas pa je tiho dodala: „Kajne, Južek hočejo, da bi bilo vsem ljudem dobro? Ali bo kdaj tako na svetu?“

„Bo!“ sem odgovoril. Molčala je, potem se je oglasila, nobene tožbe ni bilo v glasu: „Ampak jaz ne dočakam.“

Ana misli na smrt. Tiho čaka, včasi zahrepeni po njej. Zaradi bolečin v trebuhu in pa, ker ji noge odpovedujejo. Ko sem legel v sosednji tesni, trohnobe in pajčevine polni sobi, sem jo slišal, kako je stokaje kobacala v posteljo. Zrušila se je na ležišče, potem je zavladal mir. Skozi odprto okno je dišalo po izabeli, ki je razpeljana po slivah. Goric Arni in Ana nimata. Tudi bratve ne. Vsako leto prihajajo sinovi z otroci in ženami na obiske in do bratve je izabela obrana. Včasi Arnu ni bilo prav in je tiho klel, zdaj samo velikodušno zamahne z roko.

Sredi noči me je prebudil Arnov pojoč glas:

„Mati! Nič nisem vlovil. Hudičevi zajci, vso deteljo so obgrizli, ampak nocoj ni bilo nobenega na spregled, da bi ga položil. Ampak, mati, nekaj novega! Mlinarjev Južek je že doma.“

Ana je vzkliknila.

„Srečala sva se. Danes so ga spustili. Mlinarica je jokala, Cila tudi. Niso samo Južeka zaprli. Še mnoge druge so; nekatere so odpeljali dalje. Vklenjene so gnali po mestu. Hudiči!“

Slišal sem še malo vzklikov, šepetanja, malo ropota, potem je legla tišina na staro bajto, kjer gospodarita starca; eden — Ana — sili v grob, drugi — Arni — pa je še zdrav in čil in hoče še živeti. Zato nekaj med njima ni v redu. Ani so v mislih Polda, Franc in Tona. Enega bi rada dobila domov. Zakaj Ana se boji, da bi se ne zgodilo kakor lani, ko ga je zmešal neki hudič.

Ana nič ne sponaša. Boji se. Ko so ji povedali, da hodi k babi, je tulila. Pobrala je cunje in je odšla k Francu. Radi tiste babe je Franc Arna pošteno okregal. Potem se je Arni le naveličal brez Ane. Doma

je bilo vse narobe. Spokorjen je prišel ponjo. „Brez babe hiša ne more biti. Ne kujaj se! Pojdi domov!“ Ni šla rada, bala se je, da bo tepena. Franc pa se je potegnil zanjo. „Le besedico naj še slišim, pa vam noge polomim.“ Doma je bil nered. Od tedaj na to ni spominjala, le otrokom bi rada obdržala bajto in zemljo.

Arni se hoče z nekom razgovoriti. Postavlja se razkoračeno ko petelin sredi sobe, ozira se izpod klobuka, ploski ličnici sta napeti, in najbrž nisem prvi, kateremu šepeta:

„Vem, kako vsi mislijo. Pa bo drugače. Ko umre, bom že koga dobil. Če ne bom mogel gospodariti, prodam. Da bi za Franca toliko trpel? Ne! Ta grobijan ne dobi nič. ‚Prekleti ded‘, mi je rekel in mi grozil. Tona ni sam, kup otrok ima, še vedno mu jih ni dovolj.“

Tako mi je govoril drugi dan. Poševno je zabliskal vame, z očmi je vrtal, kaj bom odgovoril. Molčal sem.

„Tona je dober, ali neumen. Takrat naj bi bil vzel vdovo in grunt. Trikrat večji je od mojega. Hiša zidana. Dva pankrta je imela, zemljo, živino, gorice. Še jaz bi jo hotel. Malo je takih bab tod okoli. Tona pa je bil osel. S sedanjo se je spečal. Bajta je polna otrok, zemlje pa nima nič in tudi kruha ne. Ko so grofovsko delili, bi bil lahko dobil kos zemlje, pa si ni vedel pomagati in so ga ukanili. No vidite, kako naj taka neroda gospodari na mojem, ko moraš vse pošteno premisliti. Vse bi se mu izmuznilo izpod rok, jaz pa naj grem na cesto. Veste, lani jih je imelo. Želodcev je dosti, kruha malo in pozimi so lakoto trpeli. Pa je prihajal Tona. Reči se mi ni upal, ker se me boji, skrivaj je nosil od hiše krompir, moko za žgance in kruh. Mati mu je dajala, da bi mene ukanila. Prihajal je s košem, ki ga je pustil doli v šumi. Ko se je vrtel okoli mene in me zagovarjal, je ona nosila iz hrama v šumo in polnila koš. Norca! Tako sta me hotela speljati. Mislita, da nič ne vem. Dobro vidim, a povem ne. Že vem, tudi letos bo tako. Krompirja pač imamo. Bodi mu, siromak je, neroden, toda dober. Vem, kaj se pravi, lakoto trpeti.“

Sprehodil se je po sobi. Pred oknom je obstal, plečat in upognjen, na trdnih, skrivljenih nogah. Napeto se je zazrl ven. „Tudi oni grobijan, Franc, marsikaj odnese iz hiše“, je dodal. Nato je molčal.

Oče je, tudi dedek je. Močan je še in še kipi v njem kri.

Vzdihnil je, skremžil obraz, potem se začudeno zazrl vame in se nasmehnil nekam posiljeno. Tlačil je misel. Zamahnil je z roko, trdno se je odzibal iz sobe, da se je potresala bajta. Čez hip se je zagrizeno zadiral nad telico in kravo, ki ju je napajal. Šuma je donela, po sadovnjaku je odmevalo zadirčno in odporno v jesenski dan.

CESTA

JOŽA ŠELIGO

*Najina je prašna cesta,
najino je sonce, ljubica!
Midva bova v tisoče zadela
na tej cesti, ljubica!*

*Glej, kako veselo žvižga oni,
ki noge krvave ima!
Ali res je v njem že vse umrlo,
in v obraz le,
da je človek
se spozna?*

*Drugo je na cesti prazen nič.
Misel je zaspala
in v očeh je cesta, cesta.*

*Mi smo vsi eno:
drogovi, drevesa, ljudje.
In vsi, ki dom jim je cesta,
oj vsi počasi trohne!*

JAZ SEM ISKALEC

JOŽA ŠELIGO

*Jaz sem iskalec,
ves v sebi odkrit;
jaz iščem čudoviti plamen,
ki v očeh je mrzlih skrit.*

*Ves, kakor sem slab in zloben,
se bom v svet podal,
ves plah in neveren
bom resnico iskal.*

AŠKERČEVA OBLETNICA

AŠKERČEVA PISMA ŽMAVCU

P R I O B Č U J E M A R J A B O R Š N I K

13

Velenje

25. X. 97

Blagorodni gospod!

Dopisnico in pismo Vaše — oboje sem prejel. Hvala za zanimive novice! Zavidam Vas, da delate sedaj „prochazky“ po matički Pragi. Lepa je res. Jaz sem bil tam l. 1885. Želim Vam, da si v kratkem povznete na glavo — s primerno slovesnostjo — doktorski klobuk.

Pošiljam Vam obé svoji knjižnici, ker pišete, da nameravate spisati o njih kak essay. Pri prevodih treba seveda gledati na to, da so točni. Zadnji češki prevod v oktob. št. „Zvonovi“ ni baš točen. Tudi referat sam pač prepovršen. Iz take ocene si čitatelj ne more ustvariti jasne slike o trudu i o i d e j a h kakega spisa. — Knjižic mojih mi ni treba vračati. Obdržite si jih „na pamatku“.

Toraj razširiti mislite „Hrv. Misao“?

Namestu „Nova Doba“ dajte ji raji kako drugo ime. V hrvaščini je „doba“ itak gen. neutrius. In pa preveč bi spominjalo ime na Masarykovo „Naše Doba“. Recite raji n. pr. „Nove Misli“, „Nova pota“, „Novi tiri“ . . . ali kaj takega.

Kar pa se tiče mojega sotrudništva — hvala za častno povabilo! — t. veste, da, če bi tudi kaj znal napisati, imam jako malo časa. Seveda je prav mogoče, da bi kdaj kaj poslal, kadar bi prilika nanesla. Obetati pa si za gotovo ne upam. —

Da, da! Srečen človek ste, da lahko tako po ceni čitate razne revueje! Na novi letnik Masarykove „Naše Dobe“ sem že radoveden. Apropoz! Če se snidete kdaj kje s panom Legotom — stanuje na Žiškove Cimburková ul. — prosim, izročite mu moj srčen pozdrav . . .

Ad interim ostajam z najlepšim pozdravom
Vaš Aškerc

Dotični časopis, v katerem objavite essay, prosim, da mi določite v spomin.

Žmavc je živel od 1. oktobra 1897 v Pragi (prim. uvod str. 20. in J 4. februarja 1936). Ostal je z Aškercem še nadalje v pismenih in osebnih stikih. Vsako drugo leto ga je obiskal v Ljubljani, nekajkrat pa ga je tudi Aškerc obiskal v Pragi.

O Aškercem prvem potovanju na Češko, na Velehrad in v Prago prim. SN z dne 21. junija 1885.

Aškerc pošilja Žmavcu „Balade in romance“ ter „Lirske in epske poezije“ za nameravani esej, katerega pa Žmavc ni utegnil napisati. Ker na podarjenih zbirkah ni nobenega posvetila, sklepa Žmavc, da jih je poslal Aškerc direktno preko založnika. Na eno od obeh knjig je Žmavc zabeležil datum 28. oktobra 1897 — vsekakor dan, ko je bil knjigo prejel (Žmavc Boršnikovi 16. februarja 1936).

Češki časopis „Literární listy“ XVIII je objavil na str. 274. prevod Aškercove pesmi „Moja Muza“ in oceno „Lirskih in epskih poezij“ (prevod je ponatisnil v originalu, oceno pa v slovenskem prevodu LZ 1897, 643), ki pa Aškerc nista zadovoljila.

Nova Doba, „list sjedinjene hrvatske, srpske i slovenačke omladine za politička, socijalna i književna pitanja“, je bila v Masarykovem duhu urejevana revija, ki je izhajala v Pragi v letu 1898. Poleg St. Radića, Sv. Pribičevića, T. Masaryka, Fr. Hlavačka, F. V. Krejčija, Ad. Černýja, Ant. Dermote i. dr. je bil njen sotrudnik tudi Ivan Žmavc (= Ivan Jaroslavec, Ivan Sotlan), dočim Aškerc ni sodeloval.

O češkem književniku in vnetem prijatelju Slovencev Janu V. Legu, s katerim se je Aškerc preko Levca seznanil in spoprijateljil na svojem prvem potovanju v Prago (prim. Aškercov članek o Legu v LZ 1903, 116, ter Levčevo pismo Aškercu z dne 1. julija 1885) in si odtlej z njim stalno dopisoval (narodni muzej v Pragi hrani 16 Aškercovih dopisov Legu, inspektor Wester 15 Legovih Aškercu; prim. tudi SBL I, 631).

Čislani gospod!

17. 3. 98.

Zadnje čase se mi je korespondenca bila tako nakopičila, da sem že obupaval. Zato tudi Vam tako pozno odgovarjam.

Hvala Vam za prijazne vrste! Ko pa sem hotel zdaj-le pisati Vam, iztikal sem po vseh predalih in miznicah, da bi še enkrat prečital Vaše ljubo pismo — ní ga nikjer! Malo je manjkalo, da nisem na tešče klel. Kadar ga ne bom iskal (pisma namreč), najdem ga gotovo! To pač tudi spada v kategorijo človeške tragikomedije.

In sedaj se niti ne spominjam več vseh mislij in novic v Vašem dopisu. To je najlepše! Tista lepa panorama Prage pa vendar paradira tam-le gori na okviru slike „Hercegovačko roblje, ili: Bašibozuci vode herceg. djevojke na pazar“. In na tej panorami stojé imena čeških žen in gospodičen. Res, velika čast za-me! Samo, verjeti ne morem, da bi me ponosne Čehinje poznale po mojih slabih verzih. Ime moje so pač slišale od Vas. Ravno tako tudi tisti odlični češki gospodje, ki so podpisani na kartah, javaljne poznajo ubogega A-a iz originalov, ampak le iz pripovedovanja prijatelja Žmavca. Čehi imajo tako bogato belletr. literaturo, da se za naše leposlovje menda ne interesirajo veliko. —

Vi bi jim že znali o naši literaturici napisati kak essay, ko bi utegnili.

Verjamem Vam pa rad, da imate kakor doktorand dosti važnejšega in nujnejšega dela, nego je populariziranje slov. literature med — Čehi.

Na večeru češ. podružnice našega plan. društva ste se torej imenitno imeli. Tudi v „Edinosti“ sem bral o tem. — Lepo napreduje „Nova Doba“. Vaš članek o slov. univerzi je res temeljit. Vse podpišem. Dostavil bi še, da bi morala na projekt. slov. univerzi s r b o h r v a š č i n a kot podučni jezik zavzeti o d l i č n o mesto, saj se mi Slovenci s a m i n e moremo ubraniti severne nemške povodnji. Ali ni res? — Prosil bi Vas, da sporočite dotični češki gospôdi, ki se me je spomnila na kartah, mojo zahvalo in pozdrav moj.

Da ste mi zdravi in veseli v zlati in krasni matički Pragi! Vaš udani Aškerc

Kdo so bili oni odlični Čehi, ki so se Aškercu podpisali, se Žmavc ne spominja več (Boršnikovi 16. februarja 1936).

Na Aškercjev dostavek k Žmavčevi razpravi (Ivan Sotlán, Slovenska univerza v Ljubljani, Nova Doba, 133), „da bi morala na projekt. slov. univerzi s r b o h r v a š č i n a kot podučni jezik zavzeti o d l i č n o mesto, saj se mi Slovenci s a m i n e moremo ubraniti severne nemške povodnji“, se Žmavc niti v svojem članku v SN (dr. Milivoj Savić, O bodoči univerzi v Ljubljani, 3. novembra) niti v svoji razpravi v LZ (dr. Milivoj Savić, Vseučilišče v Ljubljani, LZ 1898, 736) neposredno ne opira, pač pa zavzema v „Zvonu“ svoje pomembno stališče: „Poleg vsega tega pa smo vendarle prepričani, da bomo svojemu vseučilišču udarili svoj pečat na podlagi dosedanjega svojega kulturnega dela; a naobratno bo bodoče naše vseučilišče mogočno pospeševalo in razvijalo specifiški značaj naše kulture ter ji pomagalo, da se bolj in bolj osamosvoji ter reši romanskega in germanskega jerobstva, približujoč jo kulturi drugih slovanskih narodov ter ustvarjajoč na ta način slovensko vrsto splošnega slovanskega kulturnega tipa...“ (str. 740).

Blagorodni gospod

15

Dr. Ivan Ž m a v c, [:na univerzité /?/:]

P r a h a — P r a g

Kral. Vinohrady

Klicperová ul. č. ?

Častitam iz srca na dosegi doktorskega klobuka!

Živeli!

Celje, 12/7. 98.

A š k e r c.

Razglednica: „Narodni dom“ v Celji. — Žig: Celje 12. jul. 1898.

Žmavc je bil promoviran na nemški univerzi 11. julija 1898 za doktorja filozofije in prirodnih ved (Boršnikovi 16. februarja 1936).

Čislani gospod doktor!

Hvala Vam za prijazne vrste!

Jaz samotarim po svojem starem načinu.

Hodim v arhiv, delam. Pa tudi doma delam včasih kaj, kadar se mi baš ljubi. Škof mi je prepovedal maševati — no, pa ništa za to!

To me ne vznemirja čisto nič. Prepuščam drugim, da si služijo z mašami denarja; jaz si ga v Ljubljani nisem služil...

Naša politika je pod psom. To je žalostna resnica. No, težko je o tem pisati. —

Zarad Vaše razprave sem govoril z Govekarjem, ki je rekel, da doslej še ni[m] mogla priti na vrsto, da pa pride čim prej mogoče.

Hvala Vam tudi za Vašo filozofsko razpravo! Po mojem nemerodajnem mnenju v takih stvareh je brez uspešno iskati orientacije pri Tom. Aquinčanu gledé človeške etike in gledé naziranja o svetu.

Ti starci so pisali s stališča svoje dobe, ko je veljal geocentrični in antropocentrični system. Prave znanosti še takrat bilo ni; vse so konstruirali a priori. Saj niti vsega površja naše zemlje še niso poznali, ne narodov, ne njihovih šeg (έθος). Prirodoslovja še ni bilo. Eksperimentov niso poznali. Zapirali so se v svoje celice pa si igrali med 4 stenami z besedami. „Mit Worten lässt sich trefflich streiten, mit Worten ein System bereiten... Denn eben, wo Begriffe fehlen, da stellt ein Wort zur rechten Zeit sich ein“... etc. Vrag vzemi tisto abstraktno filozofijo! Človek naj le proučava naravo okoli sebe, v sebi. Mikroskop, teleskop, kemična [al] analiza, matematika in geometrija... to se instrumenti za spoznavanje in razreševanje tiste zagonetke, ki se ji pravi „svet“, čigar del, organ ski del je tudi človek. Za tem eksaktnim spoznavanjem sveta pojde tudi praktično življenje, pojde gospodarski položaj, socialna uredba človeške družbe. Iz vsega tega bo rezultirala tudi modificirana etika, ki [me] ni nič absolutnega, ampak nekaj spremenljivega po času, po narodni individualnosti, po klimatu etc. etc.

Kaj imenujejo ljudje danes „navrstveno“, ker prav za prav ni navrstveno, ker je n e n a r a v n o.

Koliko hypokrizije je dandanes po svetu baš v imenu — morale. Mos, — moris...

Kako različen je pojem o — Bogu [pri] v raznih verah, pri raznih narodih in pri ljudeh iste vere!

Človeštvo pa gotovo teži po spoznavanju. Kaj pa je smoter temu spoznavanju in svrha njegova — kdo bi to vedel? Mi korakamo dalje in gotovo tudi naprej, pa kam, tega ne vemo! Vsakdo pa hoče biti srečen, hoče imeti od življenja čim več vžitkov. A kdor uživaje življenje ne krati sreče svojemu bližnjemu, ta je etičen, ta živi pošteno.

Često pa to ni mogoče. Često se človek veseli na račun drugih...
Toda dovolj filozofije! —

Prevodi nekaterih mojih rečij v „Slov. Přehledu“, so mi ugajali. Za to pozornost sem se že zahvalil uredništvu in pisatelju Boreckemu.

Bog Vas živi! Pa pridite kmalu v Ljubljano!

Z najlepšim pozdravom

Vaš АШКЕРЦ

Škof A. Bonaventura Jeglič je prepovedal Aškercu maševati že pred 12. majem 1899, kar je razvidno iz listine št. 2148, ki jo citiram po doslovnem prepisu župnika Ivana Vrhovnika (prepis hrani državna študijska knjižnica v Ljubljani):

Častitemu cerkvenemu predstojništvu sv. Janeza Krstnika v Ljubljani.

Cerkvenemu predstojništvu se s tem naznanja, da se je gospodu Antonu Aškercu, mestnemu arhivarju v Ljubljani, prepovedalo maševati ali katerokoli duhovno opravilo opravljati.

Knezoškofijski ordinarijat v Ljubljani, dne 12. maja 1899.

J. Flis m/p
gen. vik.

Aškerc je bil podrezal Govekarja najbrž zaradi enega od Žmavčevih član-
kov, ki so pričeli izhajati meseca julija v SN. (Prim. pripombe k 17. pismu.)

O Žmavčevem separatniku (Die Prinzipien der Moral bei Thomas von Aquin. Von Dr. J. Žmavc. Sonderabdruck aus dem Archive für Geschichte des Philosophie. Berlin 1899) poroča Aškerc anonimno tudi v LZ 1899, 456, z lakoničnim stavkom: „To razpravo nam je doposlal naš v Pragi živeči učeni rojak. Zaglavje delcu kaže samo, o čem piše in s kakimi vprašanji se peča avtor.“

Aškerčev nemški citat je iz Goethejevega Fausta I, Schülerszene.

Prevodi, o katerih govori Aškerc v 16. in 17. pismu, so izšli v „Slovanskem Přehledu“ 1899, 412 (Jaromir Borecký, Ze slovinské poesie). O njih poroča tudi LZ 1898, 456, z napačnim imenom prevajalca. — Urednika „Slovanskega Přehleda“ Adolfa Černýja je na Aškercu najbrž prvi opozoril Žmavc, ki je dal pobudo k prevajanju Aškerčevih pesmi svojemu starejšemu tovarišu v knjižnici drju Jaromiru Boreckemu (Žmavc Boršnikovi 16. februarja 1936). Borecký kakor tudi Černý hranita Aškerčeva pisma, ki jih pa še ni bilo mogoče dobiti. Posebno s Černýjem si je Aškerc veliko in intimno dopisoval (dr. O. Berkopec Boršnikovi 11. februarja 1936) ter ga nekoč (menda 1907) v Žmavčevem spremstvu tudi obiskal v Pragi (Žmavc Boršnikovi 16. februarja 1936).

Ljubljana,
19. IX. 99.

Čislani g. doktor,
dragi prijatelj!

Še le danes Vam odgovarjam. Vaše pismo me ni bilo našlo doma. Jaz sem takrat hodil po — Rimu. Bil sem v Napolju, v Pompejih, na Capriju, v Tivolih, v Florenci in v Benetkah.

Ej, zdaj še le vem, kakšni ljudje so bili prav za prav ti Grki in Rimljani! To so bili res ljudje, ljudje!

„Museo Nazionale“ v Napolju! Ha, kaj je to!

Čudovit in največji vtisk pa [je] so naredili na-me Pompeji! In pa ta Rim! S t a r i Rim namreč!

Toda — kaj bom pravil to V a m, ki Italijo itak poznate! Mi smo barbari glede u m e t n o s t i, gledé s t a r o s t i kulture, če se primerjamo z Italijoj.

Hvala Vam za knjižico, ki ste mi jo poslali! Kar se tiče Grkov — poganov — sem Vam že rekel, da sem čisto Vaših nazorov. Mi se moramo povrniti k n a r a v i. — Vaše feljtone čitam seveda vse pozorno. Le še večkrat kaj!

Naši ljudje se morajo privaditi misliti. Kake čenče vživa naše slov. občinstvo v naših polit. časnikih, to je skandal. Lokalne čenče in primodarije...

Le pišite, pišite!

Govekarja sem bil podregal zaradi Vašega feljtona.

Mislím, da sem Vam že zadnjič povedal, da je dr. Borecký moje reči izvrstno prevedel. Naj me počastí še z več prevodi! Jako hvaležen mu bom.

Kar se tiče tukajšnje lic. knjižnice, Vam morem povedati samo to: Knjižnica je jako bogata; ima veliko knjig in listin. Obiskujejo jo največ dijaki, pa tudi profesorji.

Prvi uradnik je neki Čeh (dr. Štefan), drugi je Slovenec L u k a P i n t a r. Ko bi pa Vi vedeli, k j e j e, v kakšnih lokalitetah je pomeščena ta knjižnica, Vi bi se ustrašili! To so razvaline stare gimnazije na Vodnikovem trgu. Vse razpokano, da je človeka strah stopiti črez prag. No, gotovo je, da se to poslopje podere in sezida novo. Služba v lic. knjižnici — to bi bilo nekaj za Vas. Pa, seveda, sedaj mesta ni praznega.

Želim Vam iz srca, da se kmalu izboljšajo razmere! Kdo bi zaslužil boljše eksis. kakor Vi, gospod doktor?

Jaz živetarim in samotarim. Ostanem li do smrti v Ljubljani, tega še ne vem.

Govoriti bi se dalo marsikaj, pisati pa je težko...

Najlepši pozdrav Vam pošilja ves

Vaš stari
Aškerc

Na podlagi Aškerčevih dopisov Holzu se dá ugotoviti, da je potoval Aškerc po Italiji od konca avgusta do srede septembra 1899 (Vatroslav Holz, Anton Aškerc na potovanju. Rokopis hrani Fr. Govekar).

Aškerc se zahvaljuje Žmavcu za separatnik njegove razprave: Die Werttheorie bei Aristotel und Thomas von Aquin. Sonderabdruck aus dem Archive für Geschichte der Philosophie. Berlin 1899, kjer Žmavc med drugim dokazuje, da je bil že Aristotel v nekem smislu energetik in evolucionist ter da sta Aristotel in Tomaž Akvinski socialno pravico eksaktno branila že davno pred Marxom.

Aškerc ima v mislih gospodarske, sociološke in narodno-kulturne članke, ki jih je objavljajl Žmavc v SN 1899 pod psevdonimoma A. P. Regelj in Dr. M. A.

Za službo v ljubljanski licejski (današnji državni študijski) knjižnici se je Žmavc menda dvakrat zanimal, toda ne iz lastne iniciative (Boršnikovi 16. februarja 1936).

18

Ljubljana
12. I. 1900

Čislani gospod doktor!

Prof. Masaryka sem bil naprosil, da mi naj odgovori — za „Zvon“ — na vprašanje: „Kdaj se začenja XX. stoletje?“ —

G. Masaryk pa mi je odgovoril, da to ne spada v njegovo stroko. Ob enem je dostavil, da naj se obrnem na V a s. Vi bi mi — piše g. dr. M. — tak članek lahko izprosili pri ravnatelju praške zvezdarne, prof. Grussu (?).

Prosil bi Vas torej po napotku g. prof. Masaryka, da bi govorili s tistim profesorjem tamošnje zvezdarne in ga naprosili za kratko notico o tem vprašanju.

Naročil sem namreč pri raznih učenjakih odgovore na to temo. Po vzgledu modernih revij hočem objaviti takšne odgovore v „Zvonu“.

Zdaj pa pridete na vrsto Vi!

Skoro sem že jezen na Vas in ljubosumen n. pr. na „Narod“, ki prinaša večkrat članke izpod Vašega peresa; na „Zvon“ ste pa čisto pozabili!

Program moj ste čitali. Prosim torej v kratkem kaj a k t u a l n e g a!

Lahko tudi kaj p r e v e d e t e iz češčine, kako aktualno razpravo, samo da bo zanimiva za n a š č a s.

Priporoča se Vam ter Vas lepo pozdravlja Vam udani
Aškerc

Pri anketi „Kdaj se začne XX. stoletje?“, ki jo je Aškerc objavil v LZ 1900, 225, so sodelovali: prof. Fr. Apih, dr. Fr. Kos, prof. A. Šantel, dr. I. Žmavc, prof. dr. Tade Smičiklas in Peter pl. Radics.

Žmavc je sodeloval pri SN stalno od srede 1897 do srede 1900 (kesneje se je oglašil šele po vojni) pod psevdonimi: Zlogonski; I. Ž.; dr. Milivoj Savič; dr. Fran Krajec; A. P. Regelj; dr. M. A.; dr. I. Žm.; dr. P. R. in anonimno.

Na Aškercovo pobudo je priobčil Žmavc v LZ 1900, 550, razpravo „Socialno vprašanje“, kjer obširno poroča o Masarykovem delu „Otázka sociální“. (Prim. tudi 19. in 20. pismo.)

19

Ljubljana

Cenjeni g. doktor!

21. 3. 900

Vaš donesek k vprašanju, kdaj se začne XX. stol., je že stavljen z drugimi vred in pride v tej, aprilski, št.

Pričakujem obljubljenega članka o s o c. v p r a š a n j u.

Kakor ste videli v m a r č e v i št., sem otvoril v „Zvonu“ „S o - c i a l n i p r e g l e d“, posebno rubriko za vsa vprašanja tičoča se družbe in njenega razvoja.

Pa tudi druge stvari so mi dobrodošle: notice iz drugih znanostij. Posebno rad bi imel nekak periodijski pregled o novih iznajdbah in eksperimentih ter opazovanjih v fiziki, kemiji, fizijologiji, zoologiji [ter] astronomiji, biologiji... Takšne j e d r n a t e preglede prinaša n. pr. dunajska „Wage“. Mene take reči jako zanimajo in želel bi jih tudi za „Zvon“. Naše občinstvo se mora navaditi m i s l i t i, ne samo fantazirati. Misлити, misлити — gledati, kaj se godi v prirodi, okoli nas in kaj so našli misleci in učenjaki po v s e m svetu.

S samimi novelami in pesmimi nisem zadovoljen! Tudi sama poročila o književnostih in umetnostih mi ne teknejo. Prava revija se mora ozirati na c e l e g a človeka, na v s e njegovo duševno delo in življenje — pa naj ga opazujemo kjerkoli na našem planetu.

Pa jaz seveda n e z n a m o vsem pisati.

Ali bi Vi ne mogli v tem oziru kaj pomagati?

Priporočam se Vam s spoštovanjem in s pozdravom
udani

Aškerc

(Se nadaljuje.)

ZAČUDENE OČI

FRANCE BEVK

V NEDELJO zjutraj, ko so vsi odšli k maši, je mati ostala za varuha. Z nestrpnostjo sem čakal, da je zakurila v peči in pristavila za kosilo. Nato je vzela velik molitvenik, odšla z menoj za grič, odkoder je bilo videti v Obloke in sedla v senco košate jablane.

Žarka svetloba se je razlivala čez vsa pobočja. Sence so ležale le v soteskah, padale od skal in od dreves. V Oblokah je zvonilo vkup, nato ob povzdigovanju. Včasih, kadar je bil jasen dan ali je pihalo od severa, je pribnel glas zvona tudi iz Stržišč pod Črno prstjo.

Čepel sem poleg matere, ki je brala iz knjige. Kadarkoli je zapel zvon, se je pokrižala in molila. Nisem se upal golsniti, tudi nisem molil, sklepal pa sem roke, kakor se je v tistem trenutku spodobilo. Gledal sem tja, kamor so od branja zdaj pa zdaj uhajale materine oči, v njeno rojstno vas. Tisti hrib se mi je zdel tako čuden in tuj, a vendar privlačen in lep, ker je bil tudi pozimi večidel kopen in obsijan od solnca. Podoben je bil petelinjemu grebenu, z razdrapanimi obronki od vrha do sredine, na katerih so viseli sami gozdovi in senožeti. Vprašal sem mater, če je mogoče jahati na njihovem hribu kakor na konju ali na drevesnem deblu. Ne, na vrhu je ravnica, na kateri lahko dvajset koscev séde k južini . . .

Odahnil sem se, ko je mati naposled prenehala z molitvijo in branjem in se pokrižala. Vzdihnila je, kakor vselej po kakem dokončanem opravilu, me pogledala in se mi nasmehnila. Bilo je, kakor da se ji je v tistem trenutku duša vrnila z višin na zemljo.

Vrnil sem ji nasmeh. Imela sva se radá. Njen ljubljenec sem bil, četudi tega ni očitno kazala in ni bila proti drugim otrokom nikoli krivična. Izmed vseh otrok sem največ prebil v njeni bližini, poleg tega se je prevečkrat tresla za moje življenje. Nikomur se nisem tako lahko zaupal kakor nji. V rjavih očeh, ki so me kdaj pa kdaj dolgo motrile, kakor da ugibljejo mojo bodočnost, sem umel brati vsako najrahljšo žalost. Nič me ni tako bolelo, kakor če me je pokarala mati. Svoje vnanje in notranje navezanosti nisva znala zmeraj prikrivati. Od časa do časa naju je zadela kaka babičina opazka, ki nama je zagrenila marsikatero minuto . . .

Sedela je z rokama v naročju, objela s pogledom ves breg nasprotnega hriba, na obraz ji je legel blažen izraz odpočivanja in mladostnih spominov. Tedaj sem smel govoriti. Izpraševal sem jo. Česa se vsega nisem domislil! Odgovarjala mi je . . . Ne, ona ni imela bujne domišljije,

le redkokdaj je brala kaj drugega razen mašno knjigo, nikoli mi ni pripovedovala pravljič, včasih je govorila le o strahovih in o vračajočih se mrličih, o katerih je slišala v svoji mladosti. Na svet in življenje je gledala trezno, svojih odgovorov ni prikrojevala po moji mladosti, bili so stvarni. Nikoli mi ni natvezla laži. Če mi na vprašanje ni mogla odgovoriti naravnost, je rajša molčala.

Čudil sem se ji, nisem mogel razumeti, kako da pozna na pobočju Obloškega hriba vsako senožet, vsak del gozda, vsako njivo in hišo. Vedela je tudi, kaj je na drugi strani, čigave senožeti so za vrhom, koliko domačij se tam skriva mojim očem. Ali vidim hišo, ki ima rdečo streho in siva okna? Da. Tam je služila za pestunjo. In tisto, ki je skoraj skrita za drevjem, da eno samo rdeče okno mežika izza vej? Tam je bila za deklo. Na njivi, ki vsa zelena visi v bregu pod dvema vstric stoječima kozolcema, je vsako leto plela in žela. V senožeti, ki se v podobi srca razteza proti vrhu hriba, je grabila seno; tja gori je nosila koscem kosilo. In hiša, ki ima na levem krilu skedenj in hlev? Da, tista, ki stoji na koncu steze, daleč zunaj vasi proti severu, skoraj skrita za drevjem. Zasmejal sem se, živo so jo pogledale moje oči. „Tam ste vi doma.“

Tudi mati se je smehljala. Pogled se ji je rad mudil v tistem strmem bregu, ne samo ob nedeljah. Z zanimanjem je spremljala življenje na svojem nekdanjem domu. „Pri nas doma nosijo gnoj v breg“, je govorila. „Pri nas so posekli otavo.“ Kadar je govorila o siromašni zemlji, ki je visela v vrtoglavi strmini, ji je vselej čudno mehko zatrepetal glas. Njeni domači so hodili vse leto od pomladi do zime, kakor da so jim koši prirasli na hrbte, s podkovanimi čevlji, da bi jim noga ne spodrnila. Polna hiša otrok, bratov in sestrá, ki so morali zgodaj po službah. Dekleta so se pomožila, fantje so odšli med drvarje. Najstarejši je bil dedič, drugi se je priženil na četrto kmetije. Ostala dva si do smrti nista ustanovila lastnega doma.

Takrat so materini starši še živeli. Njene matere se le medlo spominjam. Obraz mi je docela izginil, le široko, nabrano krilo vidim, s katerim je ometala poti. V gubah krila se je skrival žep, tako velik kakor malha, v njem nam je prinašala jabolk. Materin oče se je nosil na pol staromodno; na telovniku, ki ga je zapenjal visoko pod brado, so se mu svetili srebrni gumbi. Pod trdim, črnim klobukom s precej širokimi krajevci, se mu je smehljaj izraziti, gladko obriti obraz. „Stari oče iz Oblok“, sem vzkliknil, ko sem zagledal v koledarju podobo Franceta Cigaléta. Seveda so mi ugovarjali, a vendar mu je bil tako zelo podoben. Vidim ga prav takega pred sabo, kako ob Lenartovi smrti stoji za vrati izbe in si briše solze.

POGOSTO, kadar je mati odšla k maši v Obloke, me je vzela s seboj, takega, kakršen sem bil, v krilcu, ki smo ga imenovali „koput“. To oblačilce smo nosili vsi brez izjeme, tudi dečki, dokler nam niso zaupali hlač. Bilo je iz pisanega, rožičastega blaga, obšito z rdečimi, zelenimi in modrimi trakovi na rokavih in na spodnjem robu, z gumbi od vratu do sredine hrbta; natikali so nam ga čez glavo na golo telesce. Oče mi je naredil škornjice in jih je zaradi lepšega prešil na obeh straneh z rumenim in zelenim sukancem. Na glavo so mi posadili črn, trd klobuček, ki je imel podobo hlebčka na krožniku. Mati si je zavezala svileno ruto in si oblekla šumeče krilo.

Bila sva nared. Prijela me je za roko, odšla sva navzdol, po klancih in po strmih stezah, čez korenine in kamenje. Odpiral se mi je nov svet na desni in na levi. Bukov gozd z globokim mrakom med debli, skale in srobot. Pusta gmajna z lesko, jelšo in robido. Potok, čez katerega je vodila ozka, zibajoča se brv, ki mi je vzbujala grozo. Gol breg, pesek in skale, ki ga je spodmlevala voda, da se je stalno posipal. Vzpela sva se čez nizko sedlo med Slemenom in Osredkom; še en strm klanec, da sva prišla do Bače, čez katero se je spenjal lesen mostič. Ravna cesta, ob cesti hiše: v dveh krčma, a v dveh trgovina. Vozovi s platneno streho, konji, preklinjajoči vozniki, pokanje bičev.

Mati se je pozdravljala z znanci. Gledali so me in hvalili moje škornjice. Od sramu in zadrege sem molel jezik iz ust. Strm, tlakovan klanec se je v rahlih vijugah vzpenjal do Oblok. Solnce je žgalo, da so mi potne srage stopale na čelo. Iz tiste daljave se mi je zdela Kojca vsa drugačna, nekam tuja, a vendar tako zelena in lepa. Hiše so se izgubljale med drevjem.

Obloška cerkev se mi je zdela lična, vsa domača in svetla. Svetniki so se lesketali v zlatu in v živih barvah. Klečal sem pred materjo, sklepal roke in poslušal staroversko petje s poskočno melodijo brez orgel, z visokimi moškimi in ženskimi glasovi. Ves zaverovan sem gledal v sv. Florjana v stranskem oltarju; ta je izlival iz žehtarja srebrno vodo na gorečo hišico, ki mu je stala ob nogah. Najbolj so me zanimali sv. Trije kralji v glavnem oltarju. Razgibana skupina z Marijo in svetim Jožefom. Zaradi črnega Boltežarja, o katerem nisem mogel verjeti, da je svetnik, sem se bal za Jezuščka. „Pa zakaj je tako črn?“ me je zanimalo. „Mežnar ga je pozabil umiti“, mi je odgovarjal ded. Črni svetnik in vikarjev hreščeci glas med pridigo sta mi vzbujala strah.

Po maši sva z materjo obiskala njene domače. Odšla sva po stezi, ki je vodila na samoto. Hiša je stala na pol v bregu, na pol na ozkem položišču; nad njo strmina, pod njo strmina. Mala okna niso bila našim nič podobna. Vse poti okoli hiše so bile na gosto ograjene zaradi

otrok in živine. V izbi me je vse zanimalo, starinska ura na steni, žekno v zidu ob vratih, v katerem so nekdanj kurili s treskami in svetili predicam v dolgih zimskih večerih; velike, črne statve, na katerih je bila zasnovana preja. Pri hiši so rekli „pri Tkalcu“; obrt se je podedovala od rodu do rodu. Na steni je visela podoba vojaka v modri uniformi. Bil je stric Luka, ki se ga je mati pogosto spominjala; zdelo se je, da ne more pozabiti njegove smrti. Ubili so ga v Bosni.

Vsakikrat, kadar sva se vračala, je bilo že pozno. Mati je bila zamišljena, kakor da podoživlja mladostne spomine. Bil sem utrujen. Nosila me je čez brv in po strmih stezah skozi gozd.

OTROCI smo si sledili kot jagode na rožnem vencu. Poldrugo leto, dve leti, že smo dobili novega brata ali sestro. Vsi vaški otroci so sveto verovali, da nosi otroke stara Volarjevka, moja babica. Za nas pa je bilo pribito, da jih nosi lisica. S tem sem se zadovoljil; podobna vprašanja me niso več mučila tja v šolska leta in dalje. Niti malo nisem zasluhlil kake zveze med vsakokratno materino „boleznijo“ in novim krstom.

Nered, ki je nastal v hiši, praznота zaradi materine odsotnosti, skrivnostno pošepetavanje in beganje nas je plašilo. Molčće smo sedeli na peči, nismo govorili, velike oči smo upirali v okna, kakor da se za njimi odpirajo vprašanja, na katera si ne znamo odgovoriti. Mučil nas je tesnoben občutek neznanega.

Šele ko je babica prinesla novorojenca v izbo in ga položila na peč, da ga okoplje, povije in opravi za krst, smo se oddahnili. Pozabili smo na vse, strmeli v majhno, zgrbano telesce z dolgim, zavezanim popkom. Ali je deček ali deklica? To me je prvo zanimalo. Pobček je. To sem občutil kot zmago. Saj me je pogosto mučilo celo vprašanje, katerega spola so angelci. Babica mi je nekoč zatrdila, da so pobje. In vendar se nisem mogel iznebiti nekega dvoma.

Po krstu, ki se je izvršil brez šuma, je novorojenec ostal pri materi, le kdaj pa kdaj so ga prinesli v izbo. Nam otrokom so le poredko dovolili, da smo smeli pogledati v podstrešnico. Soba se nam je zdela tuja, nenavadna, zakaj edino okno je bilo zagrnjeno z modrim predpasnikom. Skozi špranje so prodirali le drobni žarki solnca in risali cekine na steno. V tistem skrivnostnem mraku smo obstali za vrati, nismo si upali glasno spregovoriti ne dihati. Polagoma smo razločili mater, ki je ležala na postelji blede v obraz in je s trudnim izrazom v očeh gledala na nas. Kdaj bo vstala? Kmalu. Dala nam je skorjic, ki so ji bile ostale od ocvrtih režnjev pogače. Vsa hiša je dišala po zabeljeni kropovici.

Pri nas ni bilo črnega kruha na pretek, o belem niti govora, razen dvakrat na leto. Po vsakem krstu pa so bele pogače kar deževale v hišo. Po stari navadi so prinesli peko belega kruha od botre, nato od botra, slednjič sta prišli obe omoženi materini sestri s košmi, v katerih so bili poleg pogač za mater tudi hlebčki za vsakega izmed otrok. Zdelo se nam je, da se vrsti praznik za praznikom.

Mati je prišla v izbo. Še vsa bleda in zavita v veliko, volneno ruto, ki jo je nosila prekrížano čez prsa in zataknjeno za pas, je sedela v zdiču. Biló nam je, kakor da je po dolgi zimi zopet posijalo solnce. Le tisti, ki je bil še do nedavnega najmlajši, je gledal z grenko zavistjo in užaljenostjo, kako si mati daje opravka okoli novorojenca, ki je nepoklican zavzel njegovo mesto nege in ljubkanja. Mati ga je še kdaj pa kdaj za tolažbo vzela v naročje, toda ni se dal varati, nagonsko je čutil, kako stvari stoje. Zatekel se je k očetu, ki je imel bistro oko za otroške bridkosti, in se ga oklenil z vso dušo.

KAKOR lepa, a obenem grozotna pesem so bili večeri, ki so sledili kratkim dnevom v jeseni in pozimi. Davnaj sem jo slišal, a se mi od časa do časa zopet prebuja v zavesti.

Otroci smo se nekam bali prehoda iz dneva v noč. Komaj je ugasnilo solnce v Pečeh, kjer je najdljé gorelo, in so sence legle na pobočja, smo utihnili in se podvivali v hišo. Nismo posedli na klopi, zakaj pod njimi smo slutili strahove, splezali smo na peč in se najrajši potegnili čisto v kot. Izba se je izpraznila; oče je napajal kravo in junico, mati in babica sta bili pred ognjiščem. Ded se je pretegnil, zaječal, ker ga je zbodlo v križu, nato je sedel v zdič, kakor da ga ni bilo. Pokrižal se je in tiho molil, obraz mu je čimdalje bolj izginjal v nastajajočem mraku.

Zrli smo v okna, ki so se še nekaj časa svetila. Tudi stene so bile še sive, in so se na njih odražali temni štirikotniki podob. Debla dreves pred hišo so izginjala, kakor da se potaplja v črnino. Od vsepovsod je vstajal mrak in se gatil v okna, ki so sivela in temnela; podobe na stenah so polagoma izgubile obrise, predmeti v izbi so izginili. Toda to ni bila tista popolna tema, ki nastane, ako človek zamiži, ampak rahlo prozorna, ki skozi temno tančico še vedno prepušča rahle obrise in vzbuja domišljijo. Strahovi, ki so prej le nejasno naznačeni stali v kotih in ležali pod klopmi, so zdaj dobili čisto določno obliko. Stali so sredi izbe, se ozirali okrog, segali na peč, sedali v zdič. Svetile so se jim oči. Bili smo tiho, nismo si upali govoriti ne se ganiti. Kdor je spregovoril, je dihnil s šepetajočim, komaj slišnim glasom. Če bi bil kateri zavekal, bi vsi planili v jok, tako težko smo pridrževali tesnobo. In vendar nam je bilo lepo v tisti grozi.

Sredi drhtavice sem se včasi streznil, obšla me je hudobna misel. Nagnil sem se k najbližjemu in mu pošepnil: „Strah.“ Otrok se je zdrznil, kakor da se je predramil iz strašnih sanj, in se stisnil k zidu. „Kje?“ je vprašal tiho in drhteče. „Tam. Ali ga ne vidiš?“ Saj me je bilo samega strah izgovorjenih besed. „Neee!“ je strašljivec zategnil v joku.

Ded se je pokrižal. „Kaj pa je?“ Njegov glas nam je bil odrešenje. Da, strahovi so bili še vedno v izbi, a kakor da jim je nekaj vzelo zlobno moč. Ded je oživel izbo, nismo bili več tako sami, prepuščeni temi in grozotni domišljiji. Pomaknili smo se k njemu na konec peči.

Podnevi je bil ded za nas ena sama prepoved — ne smete tega, ne smete onega — v mraku večera pa se je ves pootročil. Najmlajšega je vzal na kolena, ga ujškal in mu pel tisto o „tridrajtidrajtá, kupite dratá, ne kup' mo ga več, k' je sukan preveč“. Pa ono drugo, nemško, o dveh žnidarjih, ki se tepeta za konček bele niti. Vtikali smo mu prste v brezzoba usta; spačil se je in zapihal kakor maček. Prestrašili smo se in ga nato smeje prosili. „Oče, molite nemški očenaš!“ Pomolčal je nekoliko in ubogal. „Vater unser, der du bist...“ Poslušali smo ga z odprtimi usti.

Vstopil je oče in prižgal luč. Ded se je zresnil, strahovi so se razbegnili, izba je dobila svojo prejšnjo podobo.

DOMAČA vzgoja je bila stroga, a brez tiste mračne pretiranosti, ki otrokom ne pusti do smeha in sape. Uzda za našo razposajenost in preživo kri. Uravnavala nam je divjo rast, ki je silila na vse strani.

Nič koliko nenapisanih postav, ki jih nismo smeli kršiti. Bili pa smo anarhisti vsi od kraja. Včasih je zalegel le pogled, drugič komaj beseda. Pod vtisom očetovega glasu smo utihnili, se pomaknili v kot, nekaj časa si skoraj nismo upali dihati. Ko smo zopet oživali, smo bili krotki kakor jagnjeta. Včasi pa smo bili kakor „obsedeni“, nič ni zaleglo, hoteli smo „obrniti vso hišo“. Oče je vrgel čevljev iz rok in se dvignil, potegnil izpod stropa miklavževko, ki je bila zataknjena za železen obroček, na katerega so prekupci obešali tehtnico, kadar so tehtali maslo ali teleta.

Šiba je brez jeze, hladno preračunano padala. Ko smo še nosili „koput“, smo trebuhe napeli v loku, da nam udarci niso mogli do živega. In vendar sem se šibe bal, naravnost sovražil sem jo, kakor mi je bila vsaka telesna kazen zoprna. Ne toliko zaradi bolečine, kolikor zaradi sramote in grenkega občutka ponižanja. Še posebno zaradi tihega roganja tistih, ki so ušli kazni, a so bili pogosto največ krivi moje „nesreče“. V takih trenutkih sem z globoko, otroško mržnjo gledal na

ljudi. Nisem še slišal o Petru Klepcu, ne poznal zgodbe njegovega življenja, toda srčno sem si želel take moči, da bi lahko ruval drevesa. Ne, saj bi nikomur ne storil žalega, le da bi se ubranil krivic... Pozabljal pa sem naglo. — Nekega dogodka nisem pozabil.

Teta Justina nam je bila v prvih letih za pestunjo in varuha. Vsa mlada, vedra, še otroška in razigrana. Ni se smela igrati, razen z otroki, kadar jih je tolila. Včasih me je na skrivaj izvabila iz hiše. Prišla je, obstala za vrati in mi pomežiknila. Kaj si je novega izmislila? Na tiho sem se pomuznil s peči in smuknil skozi vrata. Bil sem ji dober tovariš in učenec. Včasih sva se smejala za prazen nič, da ni bilo konca. Kdaj pa kdaj sem bil kaznovan zaradi nje, ali ona zaradi mene, a to naju ni razdvojilo.

Odrasla je nekoliko in postala dekliška. Še sem tiščal za njo, a čutil sem, da ji nisem več enakovreden tovariš. Moral sem jo ubogati, četudi je nisem še vikal ne klical za teto.

Nekega pomladnega dne sva bila sama doma in najmlajši. Zvedela je, da pride mimo župnik; morda bo stopil celó v našo hišo. Ob takih prilikah je bilo pri nas vse pokoncu, kakor da prihaja sam Bog. Teta je pometala izbo, z mokro cunjo je pobrisala klopi. Moral sem se umiti, kar sem sicer storil le ob nedeljah in praznikih, ali če sem bil že črn kakor zamorec. Teta Justina je oblekla pestovančku lepšo oblekco, in jaz sem si moral nataktniti hlače. Bile so sešite iz starih očetovih hlač, iz svetlorjavega blaga. Nosil sem jih le za nedelje in praznike, ob delavnikih sem se še vedno valjal v „koputu“... Teto sem takoj ubogal. Bil sem sicer brez jopiča, a vendar ves gizdalinski, roke sem tiščal v žepih in nekoliko privzdigoval hlačnice, ki so bile preširoke in predolge, „saj jih bo pob tako urasel“.

Pa se je kar na lepem prikazal ded, kakor da je zrasel iz klanca. Srednje velik, krepkega telesa, malce upognjen in gladko obrit. Kakršen je bil, je obstal pred menoj in uprl vame vprašujoče oči. Čelo se mu je malce zgrbilo, trda poteza okoli ust, ki je izražala železno voljo, se mu je poglobila. „Kdo ti je ukazal obleči hlače?“ me je vprašal. „Justina. Saj pride gospod nunc.“ Bil sem preplašen. Ali je res kaj narobe? Ded se ni vprašal, če je resnica, kar govorim. Osem let vojaškega življenja ni preteklo brez vpliva na njegov značaj. Nič ga ni huje razburilo, kakor če se je kaj izvršilo proti navadi in zapovedi. Hlače so bile skoraj nove, samo za nedeljo in praznike, četudi je bil morda gospod župnik že na klanecu.

„Takoj sleci hlače!“ mi je ukazal. Pričakoval sem česarkoli, le tega ne; osupel sem zijal vanj. Ded je skrbel, da mu nismo delali škode okoli hiše, zvečer nas je zabaval, drugače se v naše nehanje ni vtikal. Njegov

ukaz se mi je zdel proti vsaki navadi, v takem navzkrižju s tetinim po-veljem, da sem se uprl. „Ne!“ Ded me je začudeno pogledal. Nobene ni rekel, pogled mu je bil mrzel, brada mu je ostro zaštrlela. Okrenil se je, odšel v izbo in se vrnil s šibo, s katero me je opletel čez noge. „Ali boš ubogal?“ me je vprašal ob vsakem udarcu. „Ne, ne, ne!“ sem odskakoval, da bi me ne zadelo po bosih nogah. Tisti „ne“ je prihajal bolj iz upora kakor iz bolečine. Ded je le redko, kadar je bil sam doma, vzel v roko šibo, z njo zagrozil, a udaril ni. Bil je na glasu zaradi svoje trezne preudarnosti. Med jokom sem se mu čudil, tepel me je proti vsakemu pričakovanju. In ni me tepel po zadnjici, ampak po nogah, to mi je delo najhujše. Kakor sem bil naglo dovzet za lepo besedo, mi je nasilje zmeraj vzbujalo odpor. „Boš ali ne boš?“ je padala šiba. „Ne, ne, ne!“

Moral sem se vdati. Hlipaje, tresoč se po vsem telesu, razburjen v dno duše sem slekel hlače. Ko sem se izjokan, mračen in tih prikazal pred hišo, deda ni bilo več nikjer. Teta je molčala. Župnika ni bilo. To ni zmanjšalo ne pomirilo mojih občutkov. Bil sem prepričan, da se mi je zgodila krivica.

Kazni s šibo so bile majhen dogodek za našo hišo. Nikoli jih niso molče prešli. Pogreli so zadevo, pala je kaka porogljiva opazka, ki je pogosto huje zapekla kakor miklavževka... Tisti večer so bili tiho. To mi je dalo pogum. Napihoval sem mrdo; naj le opazijo, da mi je nekaj na duši. „Kaj se pa tako držiš?“ so me vprašali. „Oče me je tepel“, sem zinil. Nastal je molk. Ded je žvečil krompir in ni rekel nobene, oče me je ostro premeril izpod čela. „Zastonj te ni, če te je“, je vrgel. „Saj mi je Justina ukazala obleči hlače... saj je imel priti gospod nunc“, sem izjecljal. „Zdaj tiho, ali pa pojdi pred hišo!“

Grizljaj mi je zastal v ustih, veke so mi postale težke, nisem mogel dvigniti oči. Na večer so me za majhne pogreške pogosto pošiljali pred hišo, ker so vedeli, da se bojim strahov. Tedaj bi bil najrajši res šel, ne samo pred hišo, ampak kam v gozd, na konec sveta. Namišljena krivica, ki me je pekla, je našla oporo, niso potešili moje duše. Obhajalo me je veliko razočaranje, prekipela mi je žalost in mi silila v solze. Odšel sem v vežo. Naj le mislijo, da sem stopil pred hišo, med strahove.

Pred ognjiščem je sedela mati in vabila mleko za pestovančka. Njen obraz je razodeval, da je vse slišala; bila je žalostna, kakor vselej, kadar se je kdo le pritožil čezme. Pogledala me je z dolgim pogledom in me nekaj trenutkov ni izpustila iz oči. „Očeta bi bil ubogal“, mi je rekla in umaknila pogled. Odšel sem v kot in zajokal. Materine besede so me zmeraj najhujše zadele, a nikoli tako kakor tedaj. Četudi sem vedel, da me vsaj malo razumeva, sem se vendar čutil strašno osamlje-

nega. „Po svetu pojdem, prav zares“, sem zagrozil med hlipanjem. Mati mi ni odgovorila. Vzela je mleko od ognja, ga vlila v skledico in odšla v izbo. Po njenem obrazu in po kretnjah sem spoznal, da ji je hudó.

BILA je trda zima, ko je umrla stara mati v Oblokah. Dogodka se le medlo spominjam. Izginila je; njeno široko, nabrano krilo z velikim žepom, v katerem nam je prinašala jabolk, se ni nikoli več prikazalo na stezi pred hišo.

Smrt materinega očeta pa mi je še živo pred očmi. Takrat je bila jesen. Listje na grčih je že rumenelo. Z materjo sva odšla k pogrebu. Ni me več vodila za roko, ne nosila čez brv in po strmih stezah. Pogovarjala sva se o resnih stvareh. Tedaj sem nosil že druge hlače, prve so bile že vse v krpah. Na nogah so mi tičali čisto novi čišmi, ki so me žulili do krvi, a sem bil ponosen nanje.

Na materinem domu se je bila nabrala cela reč sorodnikov. Nekatere sem takrat srečal prvič v življenju. Strica iz Nemškega ruta, majhnega in širokega, s kratko, rdečkasto brado. Teto iz Stržišč, dolgo in suhljato, z rahlo zardelim obrazom. Teto iz Hude Južine, ki je bila zelo podobna moji materi, le da je bila mlajša in je rahlo škilila z enim očesom. Najmlajšega strica ni bilo; drvaril je nekje v sedmo-graških gozdovih.

Mrlič je bil upadel in bled, le malo sličen svoji živi podobi. Oblekli so mu bili telovnik s srebrnimi gumbi, ki ga je prvič nosil na svojem ženitovanju. Ko sem ga kropil, sem mislil na njegov klobuk s širokimi krajci. Kam so ga dali? Mrliča so zabijali v krsto, tedaj sem odšel pred hišo. Iz izbe se je razlegnil glasen jok. Moja mati ni bila, ona ni nikoli vekala na glas. Ozrl sem se proti Kojci, na dom, od katerega se je za dolgo poslavljaló solnce. Velik del hriba je že od jutra ležal v senci.

Črna krsta s pozlačenim križem iz lepenke se je zibala visoko na ramah pogrebcev. Stopali smo skozi breg, po stezi, ki se je polagoma vzpenjala k cerkvi. Pot je bila ozka, hodili smo drug za drugim. Bil sem med zadnjimi, roke sem tiščal v žepih in se oziral po rjavih seno-žetih in zapuščenih poljih. Zvon je pel.

Tistega dne se mi obloška cerkev ni zdela tako svetla kakor prej, kakor da se je od črne krste razširil mrak po stenah. Vikar je s hripavim glasom pel latinske psalme; petje se je ujemalo s črno barvo in žalostjo, ki je niso mogli pregnati poševni žarki skozi cerkvena okna. Nekdo je na pol tiho zahlipal, da sem se zdrznil. Ozrl sem se po materi. Tam je stala, temno oblečena, z zardelim obrazom od joka in vsa resnobna od žalosti. Le zaradi njene žalosti je bilo tudi meni tesno pri srcu.

Ko smo zapustili pokopališče, mi je nekaj temnega, otroku tujega zdrknilo z duše. Tudi mati je bila vedrejša, razgovarjala se je s sorodniki. Po samotni stezi smo se vrnili na pokojnikov dom. Vabljeni smo bili na pogrebščino, ki je bila precej bahata za ubožno hišo. Počastili so spomin zadnjega tkalca tiste vasi, čigar statve so bile vržene med staro šaro pod streho. Odrasli so jedli v izbi, se stiskali okoli mize, komaj je bilo za vse prostora. Otroci, sami bratrance in sestrične, smo jedli pred hišo. Sklede jedi so nam prinašali na tnalno, okoli katerega smo posedli na stolce in na zaglavnike.

Bili smo vsi iz ubožnih hiš, pojedina se nam je zdela prava svatovščina. Zajemali smo tiho, malce sramežljivo; sitost nam je legala v ude in razigranost v oči. Skozi odprta okna nam je prihajal na ušesa razgovor odraslih, pridržan in moder, nekam tožen, kakor se je spodobilo v tistem trenutku. Niso pozabili, da je še pred dvema urama ležal mrlič sredi izbe. Otroci nismo več mislili na smrt. Nebo je bilo jasno, svetloba se je pretakala preko vsega hriba; nad nami, pod nami in v nasprotnem bregu so se vzpenjala zelena, le rahlo porumenela pobočja. V sadovnjaku so cepale hruške na tla, v skoraj golih vejah so visela jabolka . . . Razživelimi smo se, spregovorili, četudi smo si bili na pol tujci; beseda nam ni še gladko tekla. Smejale pa so se nam oči, vpraševale in odgovarjale, vse hkrati.

Bratranec, ki je bil najstarejši izmed vseh, kuštrav in pegast, se je glasno zasmel. Tedaj je prinesla strina slamnico ajdovih petelincev, ki jih je delila za rajnega in za verne duše v vicah. „Zakaj se tako smejete?“ nas je premerila z resnim obrazom. „Na očeta se spomnite, ki je umrl; zdaj ga ne boste več videli“, je dostavila. „Če bi ne bil umrl, bi ne jedli tako dobro“, je menil pegasti bratranec in se sito pretegnil.

Četudi je bila za nas v tistem trenutku pojedina važnejša kakor življenje starega očeta, ki smo ga komaj poznali, nam je surova resnica, ki je našla v besedo, pobrala sapo. Name je vplivala tako čudno, da sem se zasmel. Že sem se zdrznil, si položil roko na usta in proseče pogledal strino. Zastala ji je roka, s katero je delila petelince. Pogledala nas je osuplo, drugega za drugim, z velikimi očmi, kakor da tipa za grdo mislijo v naših dušah. Ni je našla. Zopet je segla v slamnico. „Bog vas previdi, otroci“, ji je karajoče pel glas. „Jedli ste, res, a vsaka žlica je bila za rajnega očeta in za verne duše v vicah. Moliti morate zanj, moliti, ne take razdirati in se smejati . . . Ali boste molili?“ Obljubili smo, tudi pegasti bratranec, ki je bil nekam prepaden in v zadregi. Oddahnili smo se, kakor da smo s tem očiščeni grdega greha.

(Se nadaljuje.)

OLYMPIA 1936

JOŽA ŠELIGO

Ogrnjenega v razkošno obleko,
ki jo je misel tisoč let ustvarjala,
so ga pozdravili z dvignjeno roko!

Njega, največjega trageda vseh časov,
postavljenega v svet ognja zažgane besede,
obdanega z gloriolo človeških lobanj,
v katerih drhtela uporna je misel,
njega v posmeh je ljubezni, pravici,
med salvami tisočih pušk počastilo
narodov osem in dvajset!

Tam daleč luč polarna sveti,
oj luč polarna se iskri!
Luč, ti sonce naših dni,
kje si? Kje si!

Romal bo, romal sveti ogenj
iz Aten v Berlin;
tudi preko naše zemlje
bo nosil ga slovenski sin!

Ta ogenj bo simbol,
ta ogenj bo pečat!
Oceani so polni bencina,
in naša zemlja je suhljad!

NAŠA PESEM

Orevratniki smo!
Te zgradbe od včeraj
vam bomo zdrobili
in nove vam stavbe
na svetu zgradili.

*Umetniki smo!
Mi bomo po cestah
igralcev nabrali,
jih v nova svetišča
k vam pripeljali.*

*Dobrotniki smo!
Lepoto oživljamo
v zemeljski raj,
meglo in oblake
odrivamo v kraj.*

*Stvarniki smo!
Bo sonce sijalo
v lepše dni,
sijalo, sijalo
na našo kri.*

NE UBIJAJ, MARVEČ — OŽIVLJAJ!

ESEJ O ŠOLI — K. OZVALD

III

Toda v dejanju in nehanju sodobne šole se uveljavlja mnogo mnogo takih sil, ki na moč zadržujejo, da v učencu „kalí, kar žlahtnega je, žene zale“ (Prešeren). Saj se na primer neredko dogaja, da stoji že pred ubogim abecedarčkom, ki mu je komaj sedem do osem let, malone vsakih štirinajst dni kar po vrsti drug učitelj ali druga učiteljica, ki imata kajpada lahko poleg najlepših lastnosti vsak še svoje — „muhe“. Ali je, če pogledamo drugam, recimo, kaj prida pričakovati, če kdo ob isti bolezní kliče vsak trenotek drugega zdravnika? — Nič manjše zlo ni tisto večno menjavanje učnih načrtov po naših šolah. Kaj vse je tukaj doživela že na primer latinščina ali nemščina v gimnazijah! Mari ni to za las tako, kakor če bi hotel kmet vsako leto ob drugem, poljubnem času saditi krompir na istem polju? — Ali pa če ni, kar doživljamo leto za letom, primernih učbenikov in brž ob začetku semestra pri roki? Kaj neki naj napravi obrtnik brez pravega orodja ali celó sploh brez njega! In du-

ševno oblikovanje mladega rodu pač ni lažji in manj odgovorni posel, kakor je na primer izgotovitev udobnega čevlja.

Vse to in kar je še podobnega so, rekel bi, največ „ex offo“ dani, „od zgoraj“ prihajajoči, kanclijsko zarojeni kvarljivci na šolski poljani, ki jim ne more prav do živega ne učitelj ne šolski upravitelj oziroma ravnatelj, ter jih kot nekakšno „vis maior“ hočeš nočeš vsi skupaj prenašajo. Korenine bi jim utegnili uspešno izpodrezati zgolj zdrava — kulturna politika.

*

Še mnogo huje ko z birokratskimi pa ubija šola s takimi udarci, ki prihajajo od ondod, kamor merijo besede: vsa vzgoja in ves uk sta toliko vredna, kolikor tisti, ki ju izvršujejo. Saj že naroden pregovor ugotavlja: kakršno učiteljstvo, takšna šola.

Delo, ki ga opravlja katerakoli šola, ima največkrat to obliko, da učitelj ali učiteljica — „učí“, a učenec oziroma učenka — „se učí“. Toda kdo, ki je hodil kdaj v šolo, ne bi pač vedel iz lastnega izkustva, da se učitelj, ki učí to in to, s svojim dejanjem in nehanjem kakor noč in dan razlikuje od svojega tovariša, ali kar pomenja isto: da se pri tem učitelju mladina vse drugače učí tega in tega kakor pa pri nekem drugem.

Res je, da učitelj ne bodi učencem samo dajavec, „dobavitelj“ raznovrstnega „znanja“, ampak rajši z eno besedo — vse, česar jim je nujno treba: tudi pomočnik, svetovalec, vodnik — skratka, odraslec, ki razumeva mladi rod v dno duše ter ga, zaupajoč vanj, vsestransko uvaja v „problematiko“ njegovega časa — otroka „elementarnejše“, a mladeniča in mladenko čedalje bolj v znanstvenem duhu. Kajti ni dovolj, da se učenec in učenka naučita gladko brati, razločno pisati, dobro obvladati materinščino ali še kakšen drug jezik, brezhibno logaritmirati, telovaditi itd. Prav tako potrebno je na primer tudi to, da mladi in mlada znata še kulturno, zlasti „socialno“ misliti, oziroma čutiti in dejstvovati. Toda zelo važen del šolskega programa je kljub temu gojitev znanja in ostane — vse dotlej, dokler bo slonelo kulturno življenje kakor dandanes, ali pa rajši še bolj na „eksaktnih“ temeljih znanstveno ugotovljenih dognanj.

Samo da se znanje in spoznavanje v šoli ne bi smela tako gojiti, kakor na žalost preradi delajo šolniki vse „od vaškega učitelja, ki morda že izza svojega dvajsetega leta ni dobil nikakšne pobude, od srednješolskega profesorja, ki z istim učbenikom trideset let niha sem in tja med ‚prvo‘ pa ‚četrto‘, do profesorja na univerzi, ki svoja ‚predavanja‘ vsak drugi semester bere iz zvezka“ (Vowinckel, Psychologie der Pädagogik).

Koga kaj učiti se namreč ne pravi nemara, mu to in to le „podajati“ ali pa celo „vtepvavati“, temveč — človeka navajati k temu, da se resno loti danega „predmeta“ ter si prizadeva sprejeti vase njegovega „duha“.

In učiti se ni isto kakor: si mehanično v spomin tlačiti raznovrstno vsebino. Saj naglaša že staroveški modrijan Demokrit, da bi bilo človeku treba mnogo misliti, ne mnogo znati. A kolikokrat dandanes šolski uk ni nič drugega kakor odgovori na vprašanja, ki jih nikdo ni zares, iz občutene potrebe stavil. Kdor se resnično uči, ta — se s tem ali onim predmetom bori ter kliče na dan njegovega duha, to se pravi, ravna samoraslo ali pa po večini ob učiteljevem vodstvu tako, da mu zmisel, ki ga vsebujejo kulturne dobrine („učna snov“), prehaja organsko v dušo ter se v njej uveljavi kot živa sila, kot oblikujoča moč. Zato pa naj bi bil šolski uk urejen po geslu: rajši manj, a temeljito, intenzivno! Kajti oplajajoče sile nobenega „učnega predmeta“ ne ležijo kar lepo lagodno na površju in se ne zbujejo nekako igraje.

Sicer pa usodno zlo tistega „mnogoznalstva“, ki ga na moč malikuje današnja šola v vseh panogah, ni toliko v preobkladanju spomina, čeprav se to čestokrat naglaša, ampak v tem, da mladini duši — samorasli gon k spoznavanju. Učitelj in učiteljica, ki ne znata bistvenega ločiti od nebistvenega, s prekomernim in docela jalovim premetavanjem učne snovi pri uku in v nalogah ne davita samo učencev, ampak tudi — sama sebe. Saj ne doživljata ob takem početju tistega tihega zadovoljstva, ki je dragoceno plačilo vsemu, karkoli v življenju vršiš v „pravi meri“. Zelo globoke misli prinaša v tej stvari Fritz Copei v svoji lepi knjigi „Der fruchtbare Moment im Bildungsprozess“.

V resnici dajeta učitelj ali učiteljica najčese učencu le to ali ono resnico ter se ne brigata, ali jo je ta tudi doživel kot nov in „plodovit“ spoznatek, ali pa jo je morda le kar mimogrede, kot nekakšen balast („mrtvo“ znanje) vzel na ladjo svoje duševnosti oziroma samo svojega spomina. A glavno bi vendar morala tukaj biti učiteljeva skrb, da „se aktualizirajo“ (na delovanje pokličejo) tiste sile, ki jih je dečko (ali deklica) že ob rojstvu prinesel na svet, ali drugače rečeno: da ga (jo) napačno postopanje pri uku ne zaduši.

*

Bistvo prave izobrazbe ni v tem, da bi si kdo le „intelektualno“ izoblikoval dušo in se usposobil za udeleževanje kulturnega življenja samo v spoznavnem ali razumskem oziru. Resnična izobrazba klije namreč odtod, da si v „plodovitih momentih“ sprejemal vase tudi „duha“ z drugih kulturnih torišč: z estetskega, socialnega, verskega . . . In Goethe, ki je bil velik umetnik glede na življenje, modro svetuje v vzgojnem romanu „Wilhelm Meister“, da bi naj človek, če je le mogoče, vsak dan slišal vsaj eno pesem, bral izborna pesnitev, gledal lepo sliko in govoril nekoliko pametnih besed.

Velik greh zoper duha in njegov posebni ustroj je sodobni intelektualizem, v katerem tiči današnja šola do vratu in ki hoče tudi umetnost zgolj umsko analizirati in „učiti“, ker ne ve, da se jedro umetnosti upira vsem samo umskim naklepom. Kakor nihče ne postane „dober“ človek kar na besedo ali pa s silo, tako se tudi umetnost ne dá komu za vsako ceno prisvojiti. Kot srednješolski profesor sem imel izredno naobražčenega tovariša (Agid Raiz), ki mu tudi „umetnost“ ni bila prazna beseda. On je dejal: „Za umetnost se dá samo z umetnostjo vzgajati; v to svrho ne potrebuješ knjig o umetnosti, zgodovinskih ali estetskih, ampak — umotvorov.“ To se pravi, vzgojnik-učenik si pred vsem drugim prizadevaj, da umotvor sam (slika, pesnitev, kompozicija itd.) izpregovori in se polasti duše gledalca, bralca, poslušalca.

Saj je res, da deček in deklica v šoli gledata slike, pojeta pesmice, deklamirata, bereta povesti ali celó nastopata pri dramatskih in telovadnih prireditvah. Toda v kaj plodovitejši stik (glej Copei, l. c.) z vsem tem po večini ne prideta. Vse to še vedno preveč diši po uku in učenju — še dandanes stopa tudi tukaj v ospredje skoraj izključno le intelektualna stran. Šola „razlaga“ še dandanes, reči hočem trideset let po slovitih treh „Kunsterziehungstagih“ (Weimar — jezik in pesnitve, Dresden — likovna umetnost, Hamburg — glasba in telovadba), najrajši na primer vsebino slike ali pa podaja „zgodovinsko ozadje“ dejanja na sliki, namestu da bi si prizadevala prešiniti otroka ali mladostnika z estetskim duhom umetnine. Ali pa pesnitev „tretira“ — bolje bi se reklo „maltretira“ — ter h koncu tako za nameček doda še kakšno „estetsko oceno“. In tako je potem le peto kolo pri vozu tisto, kar bi moralo biti začetek in konec. Tudi srednja šola hodi tukaj največkrat po krivih poteh: pri zrelostnih izpitih sem se ponovno uveril, da je fant (ali dekle) lahko na primer podkovan v umetnostni zgodovini (poznavajoč biografije, umetnostne stile), a umetnostno doživljanje mu je neznano kakor „studenci Nila“.

Za plodovito navajanje mladega rodu k estetskemu dožemanju slik daje sijajna navodila hamburški učitelj Alfred Lichtwarck v knjižici „Übungen in der Betrachtung von Kunstwerken“. A glede uspešnega ravnanja s poetskimi umetninami, in to je ena izmed najpomembnejših in tudi najtežjih učiteljevih nalog, ne bi vedel za boljši nasvet od tega, kar je nekoč znameniti germanist Erich Schmidt svojim slušateljem, bodočim srednješolskim profesorjem, zapisal v klubovski album: „Ne ubijaj (leposlovnih umotvorov), temveč oživljaj!“ Če si naš učitelj in naša učiteljica osvojita duha in resnico teh globokih besed, ne bo iz mladih ust več slišati strašne sodbe, da so „klasične“ pesnitve (na primer Krst pri Savici) modernemu človeku — „neužitne“! (Se nadaljuje.)

ZEMLJA IN LJUDJE

ANTON INGOLIČ

XXI

Lepo poletno nedeljsko popoldne je Drejč v svoje „Spomine“ napisal:

„Redkokdaj morem napisati kaj veselega, nič več ni zame lepih dni. Vendar se mi je znova zasmejala sreča. Danes sem zopet orglal v naši cerkvi. Zgodilo pa se je tako-le: Preteklo nedeljo po večernicah so me poklicali kamenški gospod in mi povedali, da naš gospod župnik niso nič več hudi name, še zadovoljni so, da sem pripomogel ubogim ljudem do zemlje, ki bi sicer že tako vsa pripadla ‚grofom‘. Zato so mi svetovali, naj se oglasim ob priliki pri našem gospodu. Jaz sem o tem dolgo premišljeval. Naš gospod župnik so prav grdo ravnali, tako z menoj kakor z drugimi, zato nisem mogel kar tako k njim. A pripetilo se je, da sva se v četrtek, ko sem se vračal od Ivanke, srečala. Pozdravil sem, oni so odzdravili in me vprašali, kje sem bil. Povedal sem jim, nato so dejali, ali imam kaj časa. ‚Seveda, gospod župnik.‘ In so me povabili na kozarec vina. Med drugim so me slednjič vprašali, ali mi je kaj dolgčas po naših orglah. ‚Gospod župnik‘, sem rekel, ‚kamenške so dobre, a čez naše jih ni. Kar mika me, da bi spet zaigral nanje‘. Takrat pa so pristopili k meni in mi rekli: ‚No, če te res tako mika, pa pridi v nedeljo in zaigraj. S tem-le našim fantom že tako ne bo nič, je še otrok.‘ Drugo jutro sem gospodu župniku na Kamenšaku povedal, da me prihodnjo nedeljo ne bo. Toda oni so že vedeli in so se že pobrigali za novega organista. ‚Kdo pa more pričakovati‘, so dejali, ‚da bi še dolgo zmagoval to težavno hojo. Vsak dan poldrugo uro gôr in dobro uro domov, povrh pa še samo z eno zdravo nogo. Drejč! že petkrat si si zaslužil nebesa.‘ Pa še marsikaj so mi povedali, sveda tudi o našem gospodu župniku, češ da so zelo svojeglavi in trmasti in nekoliko preveč na denar, a sicer dobri. Ko sem vstal od mize, me je celó moja zdrava noga slabo držala.“

Čez nekaj dni pa je napisal:

„Dočakal sem dan, ki mu ni enakega v mojem življenju. Danes sem dobil ‚Pevca‘. Ko sem ga odprl, sem zagledal na tretji strani svojo skladbo, natisnjeno z velikimi lepimi črkami:

Marija, roža rajska.

Napisal V. I. Zložil Drejč Sok.

Roke so mi trepetale, ko sem držal list v rokah. Moral sem sesti. Ko sem se pomiril, sem hitro pregledal skladbo. Le na dveh mestih so jo izpremenili, in sicer v boljše, kar sem takoj spoznal.“

Drejč je bil zdaj res srečen. Hodil je po vasi in se samo smehljaj. Res, zdaj se je zanj začelo lepo življenje.

Drugo nedeljo meseca avgusta se je po rani maši odpeljal z vlakom v Maribor. Peljal je Ivanki pet vreč luka in sklenil, da bo ob tej priliki vprašal stolnega organista, kako sodi o njegovi skladbi.

V stolnico je prišel sredi velike maše. Obstal je spodaj pod korom.

Cerkev je bila polna ljudi. Orgle so bučale in odmevale po cerkvi, da je Drejču poigravalo srce. Oh, da bi mogel igrati na tako velikih orglah! In pevski zbor! Kakor bi angeli peli.

V tem trenutku so se mu noge nenadno zašibile, srce mu je udarjalo, da ga je kar bolelo v prsih. S kora je zadonelo po cerkvi:

„Marija, roža rajska,
ti cvet edini naš...“

O Bog, toliko sreče je pa vendar preveč zanj! Ali je res on zložil skladbo? Ali je res ustvaril to bajno melodijo, ki prepleta visoke gotske stebre in dviga ljudem misli in želje k Bogu? Ali je res?

Popoldne je srečen kakor še nikoli — kako spoštljivo je stolni organist govoril z njim in ga še izpodbujal k delu — zavil v najbolj znano lukarsko gostilno. Moral je dati duška svojemu veselju!

V gostilni je bilo že zelo hrupno. Nenadno ga je potegnil nekdo za suknjo:

„Drejč, sedi sem!“

Bil je Martin, ob njem pa je sedelo več lepo oblečenih gospodov in gospodičen, ki jih Drejč ni poznal.

„No, vprašajte tega-le našega organista, kdo sem in kaj imam!“ je zakričal Martin in ponudil Drejču kozarec.

Drejč je takoj spoznal, kaj želi močno vinjeni Martin; nasmejaj se je in — o, naj bodo vsi ljudje srečni, če je on srečen — dejaj glasno:

„No, saj vendar vsi vedo, da si Martin Šegula, graščak v Lukovcih, da imaš zemlje več ko sam škof, denarja pa tudi ne mnogo manj ko papež!“

„Živio, gospod graščak!“ so zaklicali okoli mize in dvignili kozarce.

Martin je odzdravljaj, a Drejč ga je vprašal: „Ali naj povem vse!“ — „Le povej!“

„Ni navaden graščak“, je dejaj Drejč, „marveč grofov sin, zato je po grofici Mondscheinovi podedoval s svojim bratom veleposestvo s krasnim gradom v vrednosti čez petdeset milijonov dinarjev!“

Gospoda je zazijala, Martin je segel v žep in potegnil iz njega šop tisočakov ter jih vrgel na mizo:

„Vidite, to sem danes dobil samo za zlati križec, ki je visel nad posteljo moje tete!“

Ljudje so se gnetli in strmeli v kup tisočakov na mizi in mladega, stasitega Martina.

„Trideset jih bo“, je nekdo vzkliknil.

„Ali ste blazni? Križec je bil četrť metra visok in ves zlat, na vsakem koncu pa je imel vdelan dragulj. Tu v Mariboru sploh ni človeka, ki bi ga mogel kupiti. Prišel je neki Žid z Dunaja in mi je dal zanj teh devet in petdeset tisočakov in še enega, ki sem ga že izmenjal.“

Nezaslišano! Devet in petdeset tisočakov tako-le na mizi, okoli in okoli polna soba denarja željnih ljudi. Martin pa brezskrbno sedi za mizo in se ozira za krčmarjem:

„Hé, postavite na vsako mizo liter najboljšega!“

To je bilo veselja! Gospodje so kar tekmovali, kako bi se Martinu bolj prikupili. Dve plavolaski z globoko izrezanimi oblekami in kratkimi krili, da so se jima videla lepa, obla kolena, sta se kar obesili nanj. Martin se je samo smehljaj, poslušal in zdaj pa zdaj udaril Drejča po ramenih:

„Drejč, povej, kako je pri meni, da bodo zijali!“

Drejč je govoril. Njegova fantazija je bila ta dan že vsa razgibana. Devet in petdeset tisočakov, ki so še vedno ležali na mizi, pa je napravilo vsako njegovo še tako izmišljotino za najresničnejše dejstvo.

„Da bi videli samo njegove hleve, gospoda“, je pripovedoval Drejč že precej vinjen, „tri sto konj vam stoji v dveh vrstah, v svinjakih pa kruli tri sto prašičev, ki glasneje muzicirajo ko vaša mestna godba, krav, oslov, telet in bikov, gosi, rac, kokoši, petelinov, piščet, pur in puranov, zajcev, ovac, koz, psov in mačk pa je toliko, da jih sploh ne štejejo. — Njegov grad, ta vam je prava knežja palača! Pet in štirideset sob — in kakšnih sob, vse v zrcalih, polne pozlačenega pohištva . . .“

Ljudje so strmeli in tudi Martin je strmel.

Ko je Drejč videl, da se gospodje nekam sumljivo bližajo z rokami denarju, se suvajo in prepirajo, je hitro pograbil denar in ga dal Martinu:

„Ná, spravi, saj so se ga že nagledali, če pa hočejo videti kaj več, naj pridejo v Lukovce.“

Martin je spravil denar. Kmalu za tem je vstopil v gostilno Andrej in še nekaj mož iz Lukovcev, ki so v Mariboru prodajali luk. Pozneje so prišle še Ivanka, Lajhovka in Ana.

Martin jih je poklical k sebi.

Začelo se je pravo lukarsko veselje. Andrej je dobil odnekod harmoniko, Drejč pa gosli, da sta zaigrala. V gostilno je prihajalo vedno več ljudi in vsi so dobili vina, kolikor so hoteli.

„Naj se vsaj enkrat v življenju napijejo zastonj!“ je dejal Martin med obema plavolaskama. Drejč je igral, pri tem pa ves čas skrbno pazil na dekleti in Martinov notranji žep v suknjiču. Ko so prenehali plesati in je sedlo za mizo k Martinu nekaj boljših gospodov, ki so se predstavili za inženjerje in doktorje, kar so najbrž tudi bili, je šinila Drejču nenavadna misel v glavo. O, njegovi fantaziji ta dan res ni bilo mej!

„Povejte, gospodje“, je začel Drejč, „ali ste že kdaj videli boljšega človeka?“

„Ne! On je edinstven pojav v kroniki mariborskega življenja v zadnjih letih“, je dejal majhen možicelj z naočniki, ki se je bil Drejču predstavil za urednika in ga je ves čas izpraševal o Martinu. „Dovolil si bom“, se je priklonil k Martinu, „gospod grof, biti tako vsiljiv in objaviti v svojem časopisu ‚Delu‘ nekatere zanimive podrobnosti iz vašega življenja, ki sem jih slišal iz ust gospoda Drejča Soka. Prosim vas, da mi izvolite poslati še svojo sliko.“

„K temu, kar sem vam povedal, morate dostaviti še nekaj“, je razlagal Drejč s posebnim namenom. „Znano vam je, kako so se ubogi ljudje povsod borili za zemljo z graščaki. Pri nas je bilo vse drugače. Agrarno reformo smo mirno izvedli. Gospod grof bo čez osemdeset hektarov zemlje, ki se je tičejo uredbe agrarne reforme, prodal agrarnim interesentom po zelo nizki ceni.“

Urednik je ves navdušen imenoval Martina slovenskega Tolstoja. Ko je Martin vprašal, kdo je bil Tolstoj, mu je razložil, da grof, ki ga ne bo zgodovina nikoli pozabila, ker je bil naklonjen ubogim ljudem in jim je zastonj razdal mnogo zemlje.

„Gospod grof, dejanje bo zapisano v zgodovini agrarne reforme, ki se vleče že več let, a nikamor ne pride. Vi boste dali zgled: ne boste dajali zemlje več v zakup, marveč jo boste prodali po ceni, ki jo zmorejo revni ljudje. Oprostite, gospod grof, po koliko ste jim cenili hektar. Da bi vedel in objavil v svojem časopisu, da bi videla vsa država, kako pravilno pojmuje vi agrarno reformo.“

Martin se je v zadregi nekoliko smehljaj, potem pa udaril s pestjo po mizi, vstal in vzkliknil:

„Po kakšni ceni? Po nobeni ceni! Dal jo bom zastonj! Naj jo imajo, saj so sami siromaki. Meni je še tako ostane tri sto hektarov. Drejč, ki si tajnik agrarnega odbora v Lukovcih, zapomni si: zemlja, ki jo imajo agrarni interesenti, je odslej njihova last, niti pare ne zahtevam zanjo.“

Čujte me vsi, Andrej, Ana, Lajhovka, Ivanka, Meško, Horvat: Zemlja je vaša!“

Tedaj je planil urednik k Martinu, ga objel in zakričal: „Človek, Tolstoj, naj vas poljubim za to veliko besedo!“

„Živio, živio! Slava!“

Drejč, Ana in Ivanka so imeli solze v očeh, a drugi niso vedeli, kaj bi dejali. Prerivali so se k Martinu in mu napivali:

„Slovenski Tolstoj naj živi!“

Drejč je pristopil k Martinu: „Ali misliš resno, Martin?“

Martin mu je segel v roko: „Vsi so mi za pričo! Nisem pijan in vem, kaj govorim!“

„Potem te naj Bog živi!“ je vzkliknil Drejč in ga objel.

Harmonika je zaigrala. Vse je prekipevalo od veselja. V tem vrvežu je Drejč opazil, da je Martin izginil s plavolasko. Stopil je za njima. Našel ju je na hodniku.

„Martin“, je zaklical za njim, „pojdi sem, nekaj ti moram povedati“.

A plavolaska je že odprla vrata v neko sobo in se smehljala: „Prosim, gospod grof.“

Drejč je hitro stopil k Martinu in ga potegnil za seboj. „Čuj, Martin, samo trenutek.“

Martin ga je nejevoljen ubogal, plavolaska je še nejevoljnješa čakala.

„Martin, pazi se“, je dejal Drejč, „še okradla te bo. Pusti žensko v miru!“

Toda Martin ni hotel nič slišati. Zato mu je Drejč po kratkem obotavljanju segel v suknjo in vzel tisočake. „Pozneje ti jih vrnem!“

Martin mu je hotel denar vzeti, a je samo zamahnil z roko in se opotekel k ženski.

Čez dolgo sta se vrnila, Martin je bil že popolnoma pijan. Za denar ni niti vprašal, samo pil je in objemal drugo plavolasko, dokler še z njo ni izginil in ga ni bilo več nazaj.

Drugo jutro je Drejč poiskal Martina. Našel ga je trudnega in izmučenega. Izročil mu je denar in ga vprašal previdno:

„Torej misliš resno, kar si včeraj dejal?“

„Kako pa misliš! Kaj je meni za zemljo, vzemite jo in jo imejte. Jaz bom imel rajši ženske. O, Drejč, kakšni ženski! Meni se dozda niti sanjalo ni, kaj je ženska. Daj, prisedi in spij kozarček, do vlaka je še čas.“

Ko sta šla na kolodvor, se je Martin premislil in poklical šoferja. Pripeljala sta se z avtomobilom v Lukovce.

Tu je že bilo vse vrtoglavo.

Saj je že na vse zgodaj vedel slednji agrarni interesent, da bo, ali prav za prav da je že zemlja, ki jo ima v najemu, njegova. Čez nekaj dni je krožil iz rok v roke droben časopis „Delo“. Ljudje so čitali v njem poleg drugih bajnih stvari o Martinu tudi to, da je dal tretjino svoje zemlje agrarnim interesentom zastonj. Ne, zdaj ni bilo nobenega dvoma več. Šli so na svoj košček zemlje, ki je postala njihova na tako čudovit način, in jo ogledovali z ljubečimi očmi. Dà, nekoliko jim je letos pripomogla! Vsi so jo zasadili z lukom, nekateri so ga že spravili domov, večini pa je še bil v zemlji. Rdeč in debel je gledal v ravnih vrstah iz zemlje, da ga je bilo veselje videti. Dà, letos se bo šele prav poznalo, kako prav jim je prišel ta košček zemlje. Oblekli bodo lahko sebe in otroke, kupili to in ono, si mogoče še kaj prihranili in čez pet, deset let bodo pod svojo streho. In imeli bodo zemljo, v katero se bodo zakoreninili za vselej. Košček te velike ljube zemlje bo tudi njihov in njihovih potomcev. Nihče jih ne bo mogel več spoditi z nje.

Še tisti dan, ko se je vrnil Martin iz Maribora, sta prišla k njemu Sok in Vršič.

„Martin, ali si znorel?“ je vpil Sok. „Osemdeset hektarov zemlje ni kar tako. To so težki denarji — več ko dva milijona dinarjev. In tu je še Peter in oni tretji, če bi prišli. Če pa res hočeš, boš dal samo od svojega. Sicer pa, ko zemlja še ni razdeljena, ne moreš ničesar!“

A Martin ni maral ničesar slišati. Hodil je kakor pijan okoli, zvečer pa je spet odšel in se ni vrnil skoraj dva tedna. Prikazal se je šele, ko je v zagrebških igralnicah in javnih hišah zapravil ves denar in se še zadolžil.

Ko je nekaj dni kasneje prišel k Vršiču, ga je le-ta poklical v sobo, kjer so bili zbrani Sok, Peter in Feruna. Sok mu je pokazal račune, ki so jih poslali davkarija, sodišče, notar in advokat. Treba bo plačati desetek, cenilno komisijo, ki je opravljala svoj posel skoraj ves mesec, davek za prvo poluletje in drugo, skupaj dva milijona dve sto trinajst tisoč dinarjev.

„Kje pa naj vzamemo toliko denarja?“ je vprašal Martin.

„Ti že veš, ki lahko v dveh tednih zapraviš skoraj sto tisočakov in kar tebi nič meni nič podariš bajtarjem za dva milijona zemlje“, je mrzlo pripomnil Vršič.

„Kdaj sem jo podaril?“ je vzkliknil Martin. „Saj nisem tako bedast, kakor si mislite!“

Osupnili so, Feruna pa je dejala: „Pravijo, da si jim obljubljal in v časopisu je stalo!“

„To si bom še prej pošteno premislil“, je dejal Martin, ki je ob igralskih mizah v Zagrebu in v posteljah zagrebških vlačug prišel do čisto drugih sklepov.

„Potem je že tako vse v redu“, je dejal Sok. „Stvar je namreč taka“, je nadaljeval, obrnjen k Martinu, zakaj ostalim je že pred dnevi razodel svoj načrt, ki ni bil vreden nič več in nič manj kakor dva milijona dinarjev, „agrarni zakon pravi, da mora dati veleposestnik v najem obdelovalno zemljo, kolikor je ima čez pet in sedemdeset hektarov. Tako je izgubila grofica osemdeset hektarov, toda zdaj ni veleposestvo več last enega človeka, marveč dveh. Če si torej vidva razdelita zemljo, bi imela vsak približno po devetdeset hektarov obdelovalne zemlje. Pet in sedemdeset hektarov je maksimum, ostalih petnajst hektarov pa bi brez skrbi spravili pod supermaksimum, kakor smo jih doslej. Tako bi torej agrarni interesenti izgubili vso zemljo. Mi bi jo drago prodali in skupili nad dva milijona dinarjev.“

Tak je bil tudi Martinov načrt. Predložil mu ga je neki Žid v Zagrebu, ki se je ponudil, da mu bo pri tej stvari pomagal.

Sok in Vršič sta še tisti večer razglasila, da jih je Martin, uboge bedake, samo potegnil. Pameten človek sploh ni mogel drugače misliti. Martin in Peter si bosta zemljo razdelila. Vsi agrarni interesenti, od prvega do zadnjega, bodo izgubili zemljo. Tako bo in nič drugače!

Nad sto rodbinam so se tisti večer naenkrat podrli sanjski gradovi.

Kjer so doslej Martina blagovali, so ga odslej kleli in mu želeli vse najhujše.

Zdaj ni bilo mogoče več premeriti ljudskega sovraštva in obupa.

„Kaj bomo začeli? Kako bomo živeli? Zemljo bomo izgubili, oni pa bodo svojo zemljo zapravili. Nazadnje bomo morali še iz koč in ne bomo imeli ne zemlje ne dela. Poginiti bomo morali na cesti kakor psi!“

Če bi se bil zdaj kdo izmed „grofov“ pokazal ponoči sam kje na cesti, bi na eno samo besedo planili nanj in ga ubili.

Zdaj je Jernej čutil, da se bliža čas, ko bi bilo mogoče začeti z uporom. Ljudski bes, ki ga je znal še podžgati, bi razdejal grad, pobil „grofe“ in jim vzel, kar ni njihovega. Komaj je o tem namignil, že so prišli orožniki in ga spet odgnali za nekoliko dni.

Ko se je vrnil, je bil — ves blede in shuššan — nenavadno tih. Z Drejčcem sta se pritožila pri agrarni direkciji, sicer pa ni maral govoriti več o tem.

Neki večer, ko je šel mimo gradu, je došel Blaža, ki je še vedno prebival v graščinski koči, čeprav so že dvakrat prišli hlapci, da bi ga vrgli ven. Nekaj časa sta molče nadaljevala pot, dokler se Blaž ni ustavil in pokazal na grad, ki je bil ves oblit z mesečino: „To bajto bi bilo treba zažgati!“

„Misliš resno“, je dejal naglo Jernej in se ozrl vanj.

„Tako resno, da bi še nocoj podtaknil ogenj, samo če bi vedel, da bo pogorelo.“

Jernej je molčal nekoliko časa, potem pa vprašal: „Blaž, se ne šališ?“

Blaž je jezno vzkliknil: „Čemu bi se šalil! Rečem ti, da bi takoj zažgal, samo če bi vedel, kako se naj lotim te velike bajte.“

Tedaj ga je Jernej zgrabil za roko: „Dobro, Blaž, midva ga bova!“
Ko sta bila na samem sredi polj, mu je razodel svoj načrt.

XXII

Nekaj dni po Jernejevem in Blaževem razgovoru je Vršič pripravil veliko slavje ob priliki, ko se bo preselila njegova hči Feruna na grad. Vse Lukovčane je povabil, iz sosednjih vasi pa učiteljstvo, obrtnike, gostilničarje, trgovce in boljše kmete.

Najprej so prišli iz oddaljenejših vasi, šele nato so začeli prihajati tudi Lukovčani, ki jih pa ni bilo mnogo. Učiteljstvo, nekaj trdnih kmetov, hlapcev in dekel, izmed agrarnih interesentov ni bilo nikogar.

V Vršičevem sadovnjaku je postajalo šele pozno v noč živahno. Godba, ki jo je Vršič naročil iz mesta, ker večina domačih gasilcev-godcev ni hotela priti, je igrala poskočnice. O, ti moj ljubi Bog, še na svatbi niso tako in toliko jedli in pili kakor zdaj!

Vičar, ki je jedel samo ob velikih praznikih, na kolinah in na pustni torek kaj boljšega, se je zdaj najedel in napil, da se je komaj preganil, le sem in tja je dvignil kozarec in napil omizju, pri katerem so sedeli „grofje“: „Živeli! Živeli!“

„Bedaki vsi, ki niso prišli“, je dejal Ilec. „Če že izgube zemljo, bi se vsaj dobro najedli in zastonj napili!“

Bila je noč, ki je nihče ne bo pozabil.

Dà, nihče!

Le Polona, ki je sedela ob pijanem Martinu, bi bila najrajša odšla domov k svoji Marjetici ter se razjokala. Martin je postal v zadnjem času čisto drugačen. S poroko je odlagal in odlagal. Polona tudi ni verjela besedi, ki jo ji je dal ta večer, da ju bodo prihodnjo nedeljo oklicali enkrat za trikrat, da se lahko prihodnji ponedeljek nato poročita. In če se poročita, ali ne bo živel še nadalje tako, kakor je v poslednjem času začel. Saj njena mati ima kar prav, ker ni prišla, in ker ji pravi, da ne bo imela pri Martinu nikoli nič dobrega. Toda kaj more za to, če ji ni živeti brez njega!

Dvignila je glavo: Na nasprotnem koncu mize je vstal majhen in čokat šolski upravitelj, že ves zabuhel v obraz, in izpregovoril z opletajočim se jezikom:

„Gospoda draga! Dovolite, da se naposled še jaz pridružim govornikom, ki so proslavljali naše dične slavljence. Jaz kot učitelj gospodov veleposestnikov Martina Šegula in Petra Šegula kakor tudi milostljive gospe Ferune Šegulove in drage gosposodične Polone Sokove, bodoče gospe Šegulove, sem vesel in srečen, da morem prisostvovati naj srečnejši uri svojih najboljših učencev. Gospodu Petru in milostljivi gospe Ferni, ki odhajata tako rekoč iz tega ubogega, dolgočasnega vaškega življenja v grad, v drugo, lepše življenje, želim ob tej slovesni uri . . .“

Takrat je nekdo vzkliknil: „Gori, nekje gori!“

Toda upravitelj je še dvignil kozarec in vzkliknil:

„Živeli naši ljubi graščaki, živel njihov grad!“

Dvignili so se in trčili: „Živio, živio!“

Tedaj je nekdo zakričal na ves glas: „Gori, farovž gori!“

Nekateri so planili od mize in odhiteli na cesto, Sok pa je spil počasni svoj kozarec in zamahnil z roko:

„Naj zgori, je čisto prav!“

Mnogi so ostali v sadovnjaku, ker so bili tako pijani, da se niso mogli postaviti na noge. Buljili so v nebo, ki je vedno bolj rdelo in se nižalo. To jih je naposled vendarle navdalo z grozo in jim dalo moči, da so se dvignili.

„Pa pojdemo in poglejmo, kaj je“, je dejal Sok in se opotekel na hodnik. Ko se je spomnil, da je načelnik ognjegascev, je potegnil nekoga, ki se je opotekal mimo njega, za rokav, in mu rekel: „Pojdi in zatrobi, da se zberó gasilci!“

Toda, ko so stopili na prag, je nekdo že trobil, v stolpu pa je neusmiljeno bilo plat zvona. Ljudstvo je brezumno tekalo sem in tja ter kričalo: „Grad gori! Grad gori!“

Šele takrat se je Sok zdramil in divje pogledal:

„Kaj?“ je zarjul in buljil v svetlobo, ki se je širila od nasprotnega konca vasi.

„Graščina gori! Grad gori!“ so mu odgovarjali od vseh strani.

Zdivjal je po cesti, za njim Vršič in Martin.

Ljudje so tekali vse vprek in vpili. Že je bilo slišati prasketanje in pokanje opeke. Ko so pridrveli skozi park, so kakor okameneli obstali.

Pred njimi je na ogromnem pročelju žarelo štirideset velikih oken, skozi katera so že sikali plameni, žareče opeke so v velikih lokih padale v park, iz strehe je tu in tam plamenelo.

Prve trenutke se ni nihče niti ganil. Bilo je nekaj tako strašnega, da jim je zaprlo usta in so jim roke otrpnile. Neka ženska je zakričala in prevpila prasketanje naraščajočega ognja: „Ljudje, to je božja kazen!“

Ljudje so se zganili, tu in tam se je kdo prekrižal.

Dà, božja kazen je! Saj človek ne bi mogel storiti kaj takega!

Tedaj pa je zarjul Sok: „Kaj stojite in zijate, pojdite po vode, gasite in pomagajte!“

Pognal se je proti velikim železnim vratom, ki so zapirala dohod v vrt in grad. Bila so zaklenjena.

„Peter, daj ključ! Ključ!“ je kričal in stresal za vrata.

Peter v blazni zbežanosti dolgo ni mogel najti ključa. Ko je Sok odklenil, se vrata niso odprla. Razbijal je in butal vanje. Nekdo je priskočil in vzkliknil: „Zvezane so z debelo žico.“

„Klešče! Klešče! Drog!“

Takrat pa se je nenadno zasvetilo, kakor bi zasijalo desetero sonc. Izza gradu je zaplamenelo skoraj do neba.

„Hlevi gorijo! Seno gori!“

Skupina ljudi se je pognala okoli gradu. Obširna gospodarska poslopja so gorela s takim plamenom, da so ljudje spričo naraščajoče vročine morali zbežati na cesto. Opeka je pokala in padala daleč med ljudi. Nekoga, ki je prišel preblizu, je zadel žareči kos opeke, da se je zgrudil.

Med kričanjem ljudi in prasketanjem ognja je bilo čuti besno rjovenje živine, ki ni mogla iz hlevov. Ljudje so v grozi stali pred plamenečimi hlevi, toda zaradi padajočih žarečih opek in zaradi podirajočega se tramovja se ni nihče upal vdreti v hlev in odvezati živine. Begali so sem in tja ter kričali:

„Živina bo zgorela! Živina bo zgorela!“

Tedaj je planil iz množice Blaž, se pognal k hlevskim vratom in jih odprl. Nato je izginil v hlevu, iz katerega je bruhal gost, siv dim.

Ljudje so onemeli od groze.

A že se je pognal iz dima velik vol, se besno zakadil med ljudi in zarjul. Ko je zagledal plamen, se je okrenil proti ognju. Tedaj so ljudje priskočili in ga s silo nagnali od gorečih hlevov na travnik. Tačas je prišlo iz hleva še nekaj goved in dva konja, nazadnje pa se je Blaž opotekel in se zgrudil, preden je dosegel ljudi. Priskočili so in ga zmočili. Nekdo mu je dal žganja. Čez trenutek se je znova pognal v hlev in spet rešil nekaj živine. Ljudje so tekali za živino, ki je tuleč divjala po bližnjih travnikih in njivah. Tu in tam se je komu posrečilo, da je ujel živinče ter ga odvedel v svoj hlev, a mnogo živine je zdvijalo in pobegnilo bog ve kam. Tuljenje, vpitje in kričanje je naraščalo.

Tudi iz grajskih oken se je dvigal vedno višji plamen.

Sok, Vršič, Feruna, Peter in še nekateri so privlekli gasilno orodje na dvorišče ter brizgali v okna prvega nadstropja. Sok je kričal, tulil,

tolkel okoli sebe, silil ljudi, naj gredo in rešijo, kar se dá še rešiti. V obednici je bila vsa zlatnina, vse dragocenosti in vse listine.

„Stotak dam vsakomur, ki prinese kaj iz obednice!“

Nekaj ljudi se je pognalo skozi široka vrata po stopnicah navzgor, toda kmalu so se vrnil; „Preveč dima je!“

„Dva dobite! Dva! Pojdite! Vi drugi pa polivajte in gasite!“

Ali naj res dopusti, da mu zgore milijoni kar pred očmi! V obednici niti ni bilo takega ognja, saj tam je najmanj pohištva.

„Dajte mi mokro cunjo!“

Ko je dobil, je planil proti vratom, zakričal: „Za meno!“; potisnil cunjo na usta in nos ter izginil. Nekaj ljudi je planilo za njim. Čez čas so se vrnil. Ta je imel stol, oni sliko, Sok pa šop papirjev.

Znova se je hotel pognati v grad, toda Polona ga je zadržala:

„Oče, ne hodite, glejte, kako gori v sobi nad obednico.“

In res! Iz gornjih oken je švigal plamen in segal celó preko strehe.

„Moje perilo, moje perilo, moje odeje!“ je kričala Feruna.

Gorela je Ferunina bala, ki jo je Vršič s takim ponosom zapeljal v grad.

Toda Sok je že izginil v dimu, za njim pa nekaj fantov. Z opotekajočimi se koraki so spet prinesli kakšno malenkost. Toliko, da se je zadnji prikazal na vratih, in že je zahreščalo, vrglo milijone isker na dvorišče in zagrmelo.

Nastalo je strašno kričanje: „Strop se podira!“

„Strop se je podr!“

„Kje je Sok?“

„Oče! Oče!“

„Pojdite po Soka!“

Ljudje so tekali, vpili, kakor bi bili obsedeni. Na grajskem dvorišču je nastala taka vročina, da so morali zbežati skozi vrt v park, ali pa uteči mimo podirajočega se gospodarskega poslopja na polja in njive.

Polona je še vedno stala na dvorišču in kričala:

„Rešite očeta! Rešite očeta!“ A v grad ni bilo več mogoče. Pognala se je sama na stopnice, toda dim jo je vrgel nazaj.

Tačas so pridrveli trije avtomobili. Dospeli so gasilci iz mesta.

„Kje je voda, voda?“

Do Blatnice je bilo predač. Bližnji vodnjaki pa so bili kmalu izpraznjeni. Sicer je bilo vse zaman. Rešiti se ni dalo ničesar več. Strop za stropom je padel s hruščem. Iz gospodarskih poslopij je segal plamen prav do neba. Daleč naokoli je bilo svetlo ko podnevi.

Tedaj pa je nekdo zakričal: „Vas gori!“

„Pri botri Nani se je vžgalo!“

Ljudje so se brezumni zakadili v vas. V trenutku so pozabili na grad. Nekateri so tekli k svojim kočam, večina pa se je pognala k Nanini hiši. Streha na svinjaki je že plamenela. Vžgalo se je od prevelike vročine ali pa od isker. Prva je bila pri hiši Ana. Planila je v hleve in izpustila konja in kravi. Ljudje so jih zgrabili in odvedli. Ogenj je v nekaj trenutkih objel vso streho na svinjaku. Niti sekundo se niso pomišljali ljudje, planili so v hišo in iznašali vse, kar je bilo količkaj vredno. Ženske in otroci so začeli nositi vodo iz Blatnice, možje pa so pristavili lestve in polivali streho, ki se je že tu in tam v nemala; drugi spet so z drogovi podrli svinjak in razdrli streho na hlevu. Tako so rešili hišo.

Tudi okoli graščine je bilo vedno več ljudi. Prihajali so iz daljnih vasi, saj je bilo videti od daleč, kakor bi gorela vsa vas. Prišli so iz vse ravnine in z vseh hribov; kmalu so stali tam vsi potomci nekdanjih tlačanov, ki so to ogromno graščino s krvjo postavili in služili z žuljavimi rokami dolga stoletja gospodi, ki je vedrila in oblačila za temi zidovi.

Hkratu so zakričala vsa polja in vsi travniki: „Grad se ruši! Grad se podira!“

Že nekaj časa se je izredno visoko ostrešje, ki je gorelo le spodaj, na čelni strani, začelo nagibati naprej, tramovje se je vedno bolj lomilo, nenadno pa se je ostrešje toliko nagnilo, da je dobilo previs. Takrat se je s peklenskim ropotom zrušilo z dimniki vred na pročelje, kjer se je velika razpoka, ki jo je pred dvema letoma napravila strela, razširila, zid se je zamajal in se v nekaj trenutkih z groznim truščem zrušil na vrt. Iskre so zaprasketale do neba. Zdaj se je začelo podirati tudi vmesno zidovje.

Ljudem, ki so še vedno stali naokoli, je počasi prešla prva groza, negibno so strmeli v podirajoči se grad. Jutrnja svetloba in ogenj sta razsvetljevala obraze. Preko njih se je razlival čuden, nenavaden smehljaj.

Smehljaj odrešenja, smehljaj svobode.

* * *

Naslednji večer se je Jernej vrnil iz Ljubljane, kamor je po prepričanju vseh odšel že pred požarom, in prinesel črno na belem:

Vsi agrarni interesenti obdrže zemljo. Po zakonu je odločilno zgolj posestno stanje, kakor je bilo sedem in dvajsetega januarja leta 1919.

Čez nekaj dni pa so spet zaropotali z lukom težko naloženi vozovi ter se razkropili na vse štiri nebesne strani.

Toda tako niso še nikoli zaropotali!

Konec prvega dela.

PROBLEM SLOVENSKE OPERE IN LETOŠNJE NOVITETE

Poglavje o slovenski operi je dolgo in bridko. Žal ni pestro. Še v težavah vlada Slovencem enoličnost: večna borba med stroški in med umetniškim hotenjem. Neprestano, dan na dan, premiero za premiero se ponavlja ista pesem: stari dolgovi so Damoklejev meč; nova oprema predstave je nujna; denarja ni, da bi izplačali zaostale honorarje in plače; brž tolažilne drobtinice tvrdkam, ki nočejo več dobavljati materiala; morda bodo poslale najnujnejše. Umetniška stran? Le naglo, predstavo za predstavo na dan, samo da bi privabili z mnogovrstnim sporedom čim več publike; denar potrebujemo, denar, denar, da izplačamo vsaj delavcem, kar jim gre.

Opera, ki je po svojem nastanku in po svojih sestavinah skoro aristokratska, luksusna, ni nikdar krila gospodarskih izdatkov z dohodki. Treba je bilo vselej primerne podpore, da se je lahko prebila. Podobno krizo preživljajo skoraj vsa gledališča sveta, razen morda kake Metropolitan opere, ker smatrajo ameriški finančniki za svojo čast in dolžnost, vzdrževati prvovrsten teater za Ameriko, posebej za New York in še prav posebej zase in za svoj krog. Naši denarni gospodje — gotovo jih je še nekaj — so očitno manj kulturni. Ne zdi se jim potrebno vsaj na zunaj pokazati, da potrebujejo kulturno ustanovo. Na drugi strani se tudi Beograd premalo zmeni za borne slovenske razmere, ker koncentrira kulturne in denarne vrednote v svojem ožjem krogu.

Med temi težavami, ki ogražajo zaradi denarnih zagat umetniško kvaliteto in celó obstoj našega opernega gledališča, vodi vodstvo še dokaj srečno grenko borbo med viharji gospodarskega in umetniškega značaja. Čemu bi tajili težave? Tako je, saj nas more edino priznanje opravičiti pred našimi deli, ki so gotovo polna volje, da bi se povzpela do visoke mere umetniške dejavnosti, a premalo uspešna, da bi jih javnost, ki nas sodi le po videzu, priznala v vsem njihovem naporu in požrtvovalnosti. Kaj nam morebiti manjka sposobnosti? Odveč vprašanje! Saj tvori operni orkester jedro filharmoničnega orkestra, ki že slovi po svojih izvrstnih izvedbah. Kaj ne govore imena pevcev za njih kakovost? In dirigenti? Polič, ravnatelj in prvi dirigent, vodi že dolga leta operno in koncertno življenje. Njegovo močno muzikalno osebnost smo spoznali na nešteti nastopih. Prav tako poznamo ostale vodje orkestra. In vendar: če strogo poslušamo operne predstave, imamo vtis mlačnosti in negotovosti. Nikjer ni živega skrajnega ritma, ne dobro odtehtane dinamike, ne ustaljenega sožitja med orkestrom in odrom, ne pravega, sočnega zvoka, zbor je mnogokrat medel, vpadi netočni. Ali so krivi izvajalci na odru, ali je morda kriv dirigent? Ne prvi ne drugi, *socialne* razmere so, ki glodajo na vseh članih teatra. Kako naj zahtevam od človeka, ki dobiva mesečno plačo v skromnih obrokih, da z veseljem, zanimanjem in neomejeno požrtvovalnostjo deluje pri predstavah? Kako naj zahtevam od orkestrašev, ki presedijo cele dopoldneve pri neskončnih izkušnjah, da bi zvečer dobro igrali, ko si morajo popoldne služiti kruh drugje in drugače, da sploh lahko živijo? Kako naj zahtevam od dirigenta kljub vsem njegovim zmožnostim, da živo in sveže vodi predstavo, ko presedi ves dan pri duhamornih korepeticijah, ker manjka denarja za dobre korepetitorje? Sposobnosti so tu v največji meri, a zadušene in potlačene so do skrajnosti. Kako naj naposled zahtevamo od pevcev, da si pri svojih ne ravno sijajnih plačah vzdržujejo korepetitorje, ko morajo živeti

„stanu in položaju“ primerno, in ko so pred premierami mnogokrat postavljeni pred dejstvo: uprava ne more žrtvovati za novo opremo ničesar — nabavite si obleke sami, na razpolago vam je starina v garderobah.

Še enkrat: socialne razmere predvsem onemogočajo svoboden vzgon našega teatra. Z rešitvijo teh na videz zunanjih vprašanj je rešena opera in z njo velik, tehten del muzikalne kulture.

Svetel del opernega poglavja je repertoar. Letos čujemo te-le opere: izmed francoskih: Manon, Faust, Carmen, Hofmannove pripovedke; izmed italijanskih: Angelina, Traviata, Trubadur, Rigoletto, Aida, Butterfly; izmed nemških: Saloma, Kraljičin ljubimec; izmed ruskih Katarina Izmajlova; izmed slovenskih Gorenjski slavček.

Za nami je dobra polovica sezone in končne sodbe o repertoarju še ne moremo reči. Vsekako je vodstvo na pravi poti, ko izbira sredino med stalnimi repertoarnimi operami in med novimi deli, s katerimi nas seznanja. V tem smislu moramo priznati sistematično delo, ki se seveda vleče skozi daljšo dobo let. Slišali smo¹ važna klasična dela Mozarta in Beethovna, važne Wagnerjeve opere, glavna dela ruske operne produkcije Musorgskega, Borodina, Korsakova in Čajkovskega, izmed čeških skladateljev Smetano, Dvořáka, Janáčka in Nováka, celo dolgo vrsto Puccinijevih, Verdijevih del poleg drugih italijanskih skladateljev, veliko število francoskih oper, večinoma starejšega datuma, izmed domačih Osterčev skeč, njegove tri enodejanke, Bravničarjevo Pohujšanje in Kogojve Črne maske, med vsemi temi deli pa smotrno razvrščene moderne opere. Vodstvo dobro skrbi, da čujemo tudi te in lahko smo zadovoljni, da ni na čelu gledališča konservativec, temveč širokogruden, umevajoč umetnik. Tako smo slišali v teku let Prokofijevljeve „Tri oranže“, Stravinskega „Petruško“ in „Oedipa“, Křenekovega „Jonija“ in Weinbergerjevega „Švando“, Ferrarijeve „Grobjane“ in de Fallovo „Kratko življenje“, Weilov „Car se dá fotografirati“ in Čerepinovo „Ol-ol“, letos pa Wagnerjevega „Kraljičinega ljubimca“ in Šostakovičevo „Katarino Izmajlovo“. Torej je šla v daljšem razdobju preko našega odra cela vrsta del, ki so bila in nekatera tudi bodo odločilna v moderni operni produkciji.

K letošnjemu repertoarju pripominjamo, da je treba kljub načrtu, ki mora biti gotovo sestavljen za dolgo dobo in mora biti smotrni, zaokrožiti program tudi v posameznih sezonah. Letos n. pr. občutno nedostaja klasičnih del. Vsaj eno Mozartovo opero bi lahko brez škode vstavili namesto stereotipnega Trubadurja ali Traviate. S tem bi dosegli dvojce: predvsem večjo raznovrstnost v letnem repertoarju; drugič pa so prav te starejše (ljudske) Verdijeve opere domala preigrane. Če ni novih moči in novega zanimanja na odru in pri pultu, bodo take opere kmalu utonile v diletantizmu. V Mozartovih delih se pa čutijo orkestraši in pevci dolžne, potruditi se, ne glede na to, da slog sam po sebi zahteva pozornejši in preciznejši študij. Zato je umetniška kvaliteta teh oper višja — to vemo iz skušnje —, kar je neprecenljive važnosti za izvajalce in za publiko.

Nadalje pogrešamo letos starejših ruskih oper. Ta vrzel je prav tako občutna ko prva. A vodstvo naj ne sega po slabših delih, češ da jih nismo še čuli. Izbere naj dobra, klasična dela ruske petke ali Čajkovskega. S tem dvigne kvaliteto, kakor z Mozartom, in zadovolji poslušalce.

¹ Pregled po vojni izvajanih del v operi v tem splošnem naštevanju ni popoln. Število se giblje okrog 130.

Nimamo vpogleda v vse obširno snovanje operne dejavnosti: v sestavljanje programa in v razvrstitev izkušenj za predstave, a videti je, da je tudi to eno izmed perečih poglavij. Vodstvo skuša z obilico novih del reševati denarno vprašanje. Mi pa vidimo prav v tem veliko nevarnost, a rešitev drugje. Koliko je naštudiranih predstav, ki so dovršene? Jako nerodno vprašanje, in odgovor kaj negotov! Poudarjamo, da reši opero iz srednje umetniške mere v dovršeno podajanje samo smotrni študij. To je, ne obilica, ampak intenziteta študija. Zakaj so koncerti filharmoničnega orkestra izvrstni? Zato, ker izvajalce navdušuje kvaliteta njihovega izvajanja. To navdušenje je treba vzbuditi pri vseh, pa prav pri vseh predstavah. Ta smisel za skrajno doživljeno muziciranje bo dvignil nivo opere. Publika pa ni gluha! Ne zanašajmo se preveč na njeno polizobrazbo! Poslušalci imajo kritična ušesa in tudi — dober nos. Prizanašajmo jim z zaporednimi, slabo podanimi predstavami.

Kratko poglavje tvori opereta. Poudarili smo zmožnosti celotnega ansambla za operno reprodukcijo. Ni pa sposobnosti za stilno in smiselno izvedbo operet. Slovenci životarimo tod še v prav hudem diletantizmu. Ne mislim pri tem na posamezne igralce, ki utegnejo biti prav dobri, temveč na celotno izvedbo, način umevanja lahke glasbe in vtis, ki ga tako podajanje napravi. Opazujemo dvoje glavnih ovir. Najprej nam manjka smisla za opereto, ki bolj kakor opera poudarja skrajne fine in lastnosti družbe, iz katere je nastala. Le poglejmo lahko značaj dunajske operete, nekam osladni, včasih frivolni karakter madžarske ali pa preprosti, manj duhoviti kakor prirodno zdravi humor češke operete! To docela zadeti je že samo na sebi kaj težko, poleg tega pa je naš smisel za tako igrivost daleč zaostal. Prevrnemo se v lascivnost in v grobost. Torej v nasprotja, ki opereto pred kritičnim očesom onemogočijo. Morda nam je češka opereta še najbližja.

Druga ovira je krivda izvajalcev. Johann Strauß je nekoč odgovoril na vprašanje, zakaj se peča le z lahko muzo, takole: „Ker je hvaležna kakor nobena druga, če jo resno vzameš.“ Našim izvajalcem je opereta za šalo, breme, ki mora biti, da napolnimo blagajno. Omalovažujejo pa v njej umetnost. To se bridko maščuje. Na ta način ne dospemo nikdar na zeleno vejico umetniškega podajanja. Naj se gredo izvajalci učiti v zvočne filme, če sami ne najdejo pravega izraza. Lahkotna, a dovršena muzika, lahkotna, a dovršena igra sta glavni smisel operet. Kdor najde samo spolzkost in grobe šale, tava v temi.

Izmed opernih del nas najbolj zanima dvoje novitet: Wagnerjev „Kraljčin ljubimec“ in Šostakovičeva „Katarina Izmajlova“. Prva iz sodobne Nemčije, druga iz sodobne Rusije, obe dovršeni leta 1932. Prav zanimiva je primerjava muzike in odrske vsebine med obema.

Wagner-Regeny si je izbral vsebino iz angleškega okoliša zgodnjega novega veka. Kraljica Marija vlada neomejeno na prestolu. Njen ljubimec, Italijan Fabiani, je osovražen pri ljudstvu, a priljubljen pri ljubezni željnih ženah. Navaden, v duši prostaški Casanova, ki zapeljuje kar vse vprek. Lepa pojava in gibčni južnaški jezik omamita žrtve. Predrzo, lahkomišlno življenje krona zločin. Erazem, starec iz Neapla, ki mu je Fabiani zapeljal hčer, ga je zasledoval prav do Londona; zahteva od zapeljivca, da bi mu jo vrnil. Zaloti ga prav v trenutku, ko prepeva Fabiani ljubezensko pesemco pod oknom devojke Jane. Fabiani Erazma zabode. Delavec Gil, Janin zaročenec, najde umirajočega, ki mu razodene ime morilca. Fabiani prisili Gila, da zakrijeta sledove zločina. Ko se Italijan nato napoti proti hiši, kjer prebiva Jane, spo-

zna Gil ničvredneža. Ves obupan se sprašuje, kdo naj mu pomaga. V tem se pojavi minister Renard, ki že dolgo časa išče dokazov proti Fabianiju. Razodene kraljici, kaj se je zgodilo in privede pred njo Gila in Jane. Kraljica se hoče osvetiti in uprizori Gilov namišljeni napad nase ter razglasi, sporazumno z Gilom, da je morilca najel Fabiani. Gil in Fabiani sta obsojena na smrt. Kraljici je žal. Rešiti hoče ljubimca, a Gila žrtvovati. Vendar je Renardova volja močnejša. Njegova vest glasuje smrt za plemiča vsiljivca, a življenje za delavca. Fabianiju odsekajo glavo, Gil se združi z Jane.

Vsa vsebina na odru ni prav dobro razumljiva. Deloma zaradi precejšnje neokretnosti, s katero so napisani prizori, deloma zaradi nerodnega sloga stilizirane opere in naturalističnih scen, ki so mešane med klasicistična mesta. Suet je močan in vreden obdelave. Če je hotel libretist pokazati, kako raste ljubezen delavca in preproste deklice iz preganjanja in trpljenja in kako naj bo taka ljubezen kašipot za poslušalca, bi moral ustvariti bolj doživljeno in enotno umetnino. Zgraditi bi moral dejanje spretnejše, ne smel bi mešati umora med dolgovezna predavanja, ne smel bi stavljati živih scen med kraljico in delavcem med okorele, mrtve slike vsega dvora, da se realizem življenja bije s simbolizmom. Taka mešanica je neresna. Prav tako so dolgočasne sentence ob zaključku docela odveč. Po slikoviti sceni, ko odhaja Fabiani na morišče, pričakujemo močnega, tragičnega sklepa. A brez vsake notranje povezanosti se nenadoma pojavi moralka (morda zaradi sebe same?) in prav klavrno zaključí opero. Dà, bile so moralke v klasičnih operah, vzor za to je Fidelio; a ne glede na to, da je prav to mesto v Beethovnovi operi muzikalno najšibkejše, čeprav v svojem smislu dobro, je tak zaključek, kjer se mož in žena radujeta po prenehanju trpljenja združitve, scenično in muzikalno upravičeno po razvoju, ker zraste iz prejšnjega dejanja in muzikalnega poteka. V Wagnerjevi operi pa je tak zaključek le borno posnemanje vzornih sklepov starih mojstrovín.

Socialno nakazana misel je preveč revna, da bi mogla zanimati. Žrtev delavca Gila je neizdelana in prav nič jasna. Saj je ni prevzel zaradi gospode, ampak iz maščevanja. Šele njegova molitev v ječi postavi to žrtev v pravo luč, a tedaj je za poslušalce brez pomena, ker je do tistega hipa zadeva še jako zamotana! K sklepu ves zbor zapoje: narod je prost! Česa je neki prost? Z vsiljivevo smrtjo vendar ni rešen problem narodove svobode, torej libretist ni bil upravičen, napisati tako prepričevalno besedo prostosti.

Muzika k temu dejanju je mešanica med romantiko, klasicizmom in novejšo diatoniko. Ti slogi nastopajo v posameznih delih, mozaično sestavljenih, ki enoto razbijejo. Domisleki so mestoma dobri, a neizdelani. Kompozitorno tehnično ni razodetje. Konsonance so skladatelju kot sodobnemu človeku kar preveč pri srcu. Romantična mesta na sceni stopnjuje še s presladko muziko. Invencija je večinoma oratorijska in zato za sceno premrtva. Opera naj bo ali docela oratorijska in temu primerno izdelana ali groteskna kakor Prokofijevljeve „Tri oranže“ ali docela realistična, ne pa zmes med tremi skrajnostmi. Pa tudi ta oratorijska invencija je na najbolj značilnih mestih, kakor je n. pr. Gilova molitev, premalo notranja. V malce trpkem zvoku razodeva duhovni značaj, sicer pa povzame skladatelj le zunanji videz koralnih in melizmatičnih spevov. Spremljava je prav dolgočasno diatonična, brezbarvna. Taka muzika je slabokrvna, ker ni doživljena in le na videz, zaradi sloga poduhovljena.

Najboljše domisleke zasledimo pri realističnih scenah. A ta glasba je menda namenoma asketsko zgrajena. Kaj bi se dalo ustvariti iz izvrstne muzikalne ideje v žalobni koračnici! Kakšne ogromne arhitektonske, instrumentalne in scenične gradacije! Tako pa ni poleta, ni navdušenja, ves zvok obtiči pri tleh in tudi scena ga ne dviga. Duhovnost je napačno pojmovana. V bachovskem smislu je duhovnost močno doživljanje realnega in mističnega sveta, a nikdar solzavost in slabotnost. To božanstvo, ki ga skušata doseči tvorca naše opere z moraliziranjem, to duhovnost, ki se izgublja v besedah, najdemo samo v dejavnem življenju, v katerem se učimo prav živeti, ko gremo skozi zablode pa tudi skozi uspehe. Glasbi in dejanju Wagnerjeve opere pa manjka prav to: življenja in moči. Nobeno besedičenje ne pomaga, če ni stvaritev dobra sama na sebi. Besede minejo, stvarno dobra dela pa ostanejo.

Menda ni zlepa najti dveh tako nasprotnih si del, kakor je omenjena Wagnerjeva opera in Šostakovičeva „Katarina Izmajlova“. Ta razlika je porazno močna, nepričakovana in nasilna. Oglejmo si najprej vsebino Šostakovičevega dela.

Katarina Izmajlova, žena na pol kmečkega trgovca Zinovija Borisoviča, postaršnega in neodločnega moža, se strahovito dolgočasi v monotonem združenem življenju družine Izmajlovih, ki ji despotsko vlada Zinovijev oče Boris Timofejič. Njegova oblast sega celó na razmerje med možem in ženo. Katarina je brezpravna, sužnja možu. Nepismena žena obupuje v morečem brezdelju. Mož odide na pot. Istočasno pride v družino mlad delavec Sergej, hud ženskar, ki so ga zaradi teh nagnjenj izgnali iz prejšnje službe. Tudi pri Izmajlovih počenja svoje neumnosti, Katarina ga pokara, a Sergej si jo zaželi. Na večer, ko je Katja že v svoji spalnici, pride k njej pod pretvezo in si jo nasilno vzame. V obeh se razpali strast, ki vodi do zločinov. Katja, ponižna, poteptana žena, zraste čez noč v močnega človeka, ki se bori z vsemi sredstvi za ljubimca, tako silno je v njej ljubezensko doživetje, tako globoko se je odprlo pred njo življenje, vredno borbe. Boris Timofejič zapazi neko jutro Sergeja, ko zapušča skozi okno Katjino sobo. Popade ga srd in hlapca z bičem pretepe, Katarina zastrupi tasta. Ko se neko noč nenadoma vrne njen mož, ubijeta s Sergejem tudi njega. Na dan njune poroke se zločin razkrije. V pregnanstvo morata. Sergejeva strast se ohladi, zagleda se v kaznjeno Sonjetko, brezumna Katja sune teknico v deročo reko in skoči sama za njo.

Podoben sujet obravnava Janaček v „Katji Kabanovi“, videli smo ga tudi posnetega v ruskem filmu „Vihar“. Šostakovič, ki je sam sodeloval pri sestavi libreta, je vedel, da je vsebina aktualna: položaj ruske žene v združništvu, kjer je bila kot priženjena brez pravic, a tudi brez dela, zaradi bogastva, družinske ošabnosti in mnoge služinčadi. Iz tega poniževalnega in neznosnega stanja se Katarina ne vrže v objem prvemu hlapcu, ki ji slučajno pride nasproti. Ona ve, da mora ostati zvesta svojemu možu. A ko si jo Sergej brezobzirno vzame, zagleda Katja pred seboj prepad med suženjskim življenjem in opojnostjo ljubezni. Tragika pa je v razliki Sergejeve strasti in njene vdanosti. Njeno nagnjenje do ljubezni ni nizkotno, ampak demonsko. Iz maščevanja postane zmožna zločina. Ko nasuje tastu strupa v jed, je v njej vsa mržnja in bol dolgega trpljenja podzavestna. Misel na osveto vlada nad njenim razumom. Po zločinu pa vest ne miruje. Edino mesto, kjer zaide realistično dejanje v mistiko, ko se prikaže duh Borisa Timofejiča, je simbolično, a scenično odlično podano. Kakor dvignjeni prst nepoznanega sodnika, ki živi

v vseh ljudeh. Katarina, bičana od vesti, išče utehe v ljubezni. Vendar vodi veriga dejanj od člana do člana k naslednjim korakom. Za očetom pride na vrsto sin, ki sluti, da oče ni umrl naravne smrti. V strahu in besnosti izvršita Katja in Sergej nov zočin. Vest pa je še bolj pekoča. Kakor slove stari rek, da žene morilca neznana sila vedno na kraj zločina, tako postaja Katja neprestano pred vratmi kleti, kjer je zakopano truplo moža. Izpolni se maščevanje pravičnosti. Pijan mužik najde truplo in javi policiji. Še en poskus pred zlo usodo — beg! Toda prepozno je.

Katarina prizna svojo krivdo in sama ponudi roke biričem. Sergej pa, ki je postal v prešernosti vedno odurnejši, je sedaj bojzljiv. Ko vidi pred seboj kazni, hoče uteči sam, a ne posreči se mu. V pregnanstvo mora skupaj s Katarino. Za ženo se začne Golgota. Strast, ki je bila v njej demonska, v Sergeju pa prostaška, zraste v Katji v silno ljubezen, v Sergeju v mržnjo in sovraštvo. Dolži jo, da mu je uničila življenje. Razmerje mu ne pomeni nič več kakor dogodivščino. Žena se pa dvigne v mučenico, ko jo mož psuje in suva. Iz strasti mora skozi trpljenje v očiščenje. Strašno je spoznanje, ko ji Sergej izvabi nogavice, da jih podari svoji novi ljubici. Katarini se omrači um. Blede o globokem jezeru in o svoji pekoči vesti. Iz vsega dejanja zraste nato zaključek v tragičen višek. Umor in samomor. Ni to idealistična, neživljenjska rešitev v občutjih zamotanega dejanja, ampak realistično dejanje, ki krona delo kot klasično tragedijo sodobnosti.

Vsebinsko je glasba neizmerno bogata. Tako divjega, prepričevalnega glasbenega izraza še nismo čuli. Močno dejanje je oplodilo skladatelja z najraznovrstnejšimi domisleki. Med liričnimi, neskončno nežnimi mesti se dvigajo cele akustične vrste strastne, opojne, neusmiljene, divje in strašne muzike. Groza umora, strah duhov, divja prirodna ljubezen, satanski sadizem bičanja, globoka, skrita mržnja, vse to se plete naglo drugo za drugim, se podira, raste znova v mogočnih, prevladujočih zvokih. Nikjer ni prizanašanja, nikjer utehe in oddiha, kakor neusmiljeno dejanje, tako je njemu verna muzika. Vmes med tem silovitim človeškim občutjem pa vriskajoči ritmi ruske ljudske muzike. V zadnjem dejanju se izraz obrne. Iz strasti in nemira v tragično spoznanje. Tu je glasba notranje najmočnejša, človeška, boleсна kakor to bitje, ki se bori za svojo ljubezen, se v njej očisti in umre.

Scenično Šostakovič ni šel dalje od vzorov Čajkovskega. Muzika je slika dejanja. Kakor na odru, tako se plete drama v glasbi. Iste strasti, ista občutja. Ali je to prav, ali je to umetnost, se vprašujemo? Odgovor na to je seveda odločno pritrdilen. Če bi libretist slikal samo strasti in bi ne spletel iz njih tragedije, ki se rodi iz njih, bi bila to v nekem smislu groba ilustracija slučajne seksualne epizode. Ker pa te strasti zrastejo posredno iz strašnega socialnega položaja, ker privedejo v opreko prostaštvo Sergeja in veličino Katjine ljubezni, ker je ta ljubezen kljub žrtvam objektivno napačna in ker sledi temu konflikt v smislu nekakšne kazni, razdor, najhujši udarec in obup, torej v celoti slika notranjih, najbolj človeških občutij, zato je to delo scenično in muzikalno umetnina.

Glasbeno je dejanje dovršeno do jeto. Res so nekatera mesta groba, toda grobo dejanje to zahteva in tako je prav! Do zadnje slike ostane skladatelj zvest razbrzdani sceni. V tej zadnji sliki pa se dvigne tudi muzika iz strasti v očiščenje.

Analitično gledano je Šostakovič zgradil glasbo v naravni, nepretirani in neiskani evoluciji. Nadaljeval je tam, kjer so končali predniki. Izredno močno

sredstvo mu je kontrast med konsonanco in disonanco, zlasti v liričnih mestih, kjer se z veliko spretnostjo varuje osladnosti. Če je to delal zavestno, toliko bolje, kajti s tem še ni rečeno, da ni delal občuten: Scene kakor prvi spev Katje v spalnici, ljubavni duet, preden se prikaže duh Borisa Timofejiča, so poleg nekaterih intermezzov in celotne muzike zadnjega dejanja muzikalni viški. Ne sramuje se napisati navadnih trozvokov, ker izraža z njimi pristna čustva. Ne zanemari pa jih tako opredeliti, da imamo vtis nove, nešablonske in neepigonske muzike. Močno sredstvo mu je brezobzirna disonanca v strastnejših scenah. V takih mestih sliči njegov glasbeni stavek zgodnjemu Stravinskemu. Rad uporablja tonalne figure v kromatičnih razmerjih. Zgradil je originalni izraz, ki naravno raste iz dosedanjih temeljev ruske glasbe. Diatonični odstavki, v katerih je nakazana folklor, so napisani v določenih tonalitetah, ki kmalu preidejo v kromatiko. Graditi ume velike arhitektonske celote, brez nadležnega sekvenčnega ponavljanja, zato z ustvarjanjem širokih linij ne dolgočasi, ampak preseneča. Govor muzike je neposreden, nezapleten in elementaren.

Šostakovič ni mogel in ni hotel uporabljati drugačnega libreta, niti kot naslednik velikih realistov ruske petke niti kot sodobnik. Njegova ideologija ni zgolj materialistična. Priznava obstoj človeških strasti, priznava možnost realnega duhovnega sveta, obstoj in upravičenost človeške vesti, ne izgublja se pa zgolj v dozdevnem, miselnem očiščevanju, temveč postavlja za rešitev iz moralnih prepadov resnično, človeško trpljenje in duhovno rast v njem.

Šostakovičevo delo ni prvo in zadnje. Da bi 26leten fant ustvaril delo zrele življenjske skušnjice, je nemogoče, če ni predestiniran filozof. Šostakovič pa je predestiniran muzik. Veselimo se njegove življenjske sile in realno dobre stvaritve, ki je brez namišljene etike, a polno sočutja in umevajočega pogleda na svet in njegove bolesi.

Marijan Lipovšek.

DRAMSKÉ NOVITETE IN REŽIJE

Močno gledališko umetnost ustvarja le tesno notranje povezana skupnost igralcev, režiserjev, repertoarja in publike. Dokler ti štirje sestavni deli ne izpopolnjujejo in dopolnjujejo drug drugega, dokler jih ne usmerja hotenje, izhajajoče iz skupnega življenjskega občutja, tako dolgo je gledališče zgolj formalna ustanova in ne živ organizem, ki je sposoben sugestivno vplivati na gledalca in ga prevzgojevati. Ali lahko govorimo vsaj v nekem smislu o taki notranji povezanosti našega gledališkega prizadevanja? Dokler uprizarja na istih deskah predstave četrto ali peto režiserjev, ki jih med seboj skoroda ne veže drugo ko povsem zunanje dejstvo poklica, dokler mora peto režiserjev usmerjati v peto smeri en in isti ansambel, dokler ista publika ploska Debevčevemu misticizmu in n. pr. Stupičevi preprosti življenjski neposrednosti, dokler je pri izbiri repertoarja še vedno kolikor toliko edini kriterij eklekticizem — toliko časa, sodim, da ne. Morda tip gledališča, kakršno je naše, sploh ne zmore organske rasti, saj ga pri tem ovira njegova organizacija, ob kateri je izoblikovanje notranje povezanega gledališkega kolektiva skoro iluzija. Nova pota, nov izraz so prinašala v preteklem in našem stoletju le neodvisna, privatna gledališča. Spomnimo se samo Hudožestvenega teatra, Piscatorjevega itd.

Naše gledališče pa mora nujno težiti k realizaciji takega enotnega, tesno povezanega kolektiva, ki nam bo šele lahko ustvaril sodoben slovenski gledališki stil z močno umetniško potenco. Ali torej ni že čas, da začnemo misliti na osnovanje dramske šole ali, če hočete, *dramatskega študija*, ki ne bi dajal zgolj teoretsko izobrazbo, marveč predvsem prve pogoje za izoblikovanje našega lastnega gledališkega izraza, našega lastnega stila. Ako si naša literatura, upodabljajoča umetnost in glasba iščejo svojstvenega izraza, čemu naj v tem procesu zaostaja gledališče?

Pot, ki jo bo moral iti sleherni sodobni slovenski režiser, vodi torej skozi in preko tujih — ruskih, nemških, francoskih — vplivov h gledališču, ki ne bo slovensko toliko po imenu kakor po svoji notranji vrednosti. Tako gledališče nam je potrebno, kajti le tako bo moglo doprinesiti k prevzgojivosti našega človeka v smislu občečloveških idealov.

MIHAJLO BULGAKOV: MOLIERÈ

Okrog zgodovinskih osebnosti se v teku časa zgostijo predstave, ki po večini nikdar nimajo nobene osnove v zgodovinski resničnosti, marveč so največkrat le blodokrvni otroci našega enostranskega znanja, našega pojmovanja človeške preteklosti, vzgoje, predsodkov, našega povsem osebnega čustvovanja. Nič nerazumljivega torej, da se mora umetniški oblikovalec zgodovinskega materiala prav tako boriti s predsodki, z nehote, podzavestno prisvojeno podobo za pravo, živo, objektivno resničnost. Lessing je že davno postavil zahtevo: umetnik lahko izpreminja zaporednost oziroma vzporednost zgodovinskih dogajanj, če to zahteva tehnika drame, ohraniti pa mora nepotvorjen, zgodovinsko resničen karakter. Bulgakov je zašel, rekel bi, v drugo skrajnost. Njegov Molière je tako preprosto človeški, da nepoučen gledalec, ki ne pozna grandioznega duha tega do danes največjega komediografa in satirika v svetovni literaturi, ne more doživeti njegove človeške in umetniške osebnosti v vsej njeni širini. Bulgakov je hotel Molièrovo osebnost osvoboditi vse naivne historične navlake, s svojim človeškim dihom mu je hotel odpihniti zlagano gloriolo smehljajočega, „scapinovskega“ pisca veselih burk in komedij ter dvigniti iz zaprašene literature zgodovinskega materiala, iz dolgovernih biografij, njegove življenjske zapuščine, iz zgodovine okrog Ludovika XIV. itd. res živega človeka Molièra. Ne Molièra, ko se posmehuje, marveč, ko je zasmehovan, ne Molièra, ko biča človeško slabost in neumnost, marveč, ko sam podlega slabosti in se bije v obraz zaradi lastne nespameti, avtorja tolikih tragikomičnih oseb, ki sam tragično propade, avtorja nešteti intrigi, ki se sam zruši zaradi intrigantstva. Bulgakov pa je hotel še več: hotel je dvigniti Molièrovo usodo v simbol človeka, ki mora leta in leta klečeplaziti pred „solničnim kraljem“, da bi utrl pot svojemu genialnemu delu, ki mora človeško propasti, da se nad njegovim razbitim, uničenim življenjem vzpne njegov svobodni, široki duh, ki ga usoda oslepari za edino meščansko radost: dom in ljubezen, in ga nazadnje grozotno udari v obraz s strašnim dvomom, da je za ženo vzel lastno hčer. Genialni Molière, ki je segal svojim sodobnikom do najranljivejših, najbolj skrivanja slabosti s smehljajočim pogledom, naj umre, okraden časti, sreče, zaupanja, ogoljufan, opljuvan, zasramovan, brez moči, jetičen, do kraja uničen v tragikomični pozi „namišljenega bolnika“ na odru, izžvižgan od publike.

Vsekakor je Bulgakova dramatska zamisel velika, tako mogočna, da ji avtor sam ni bil kos. Njegova drama, ne glede na ostalo, obsega dobo desetih let Molièrovega življenja in se odigrava v osmih scenah; za tako izredno široko prostorno in časovno razsežnost je treba shakespearške umetniške sugestivnosti, da notranja in zunanja kompozicija ne razpadeta v niz ohlapnih, med sabo le z debelo, vse preveč vidno nitjo fabule povezanih scen. V teh, za dramo s tako zgoščeno osnovno tematiko preširokih zunanjih dimenzijah Bulgakov ni mogel in ni znal ustvariti pravega dramatičnega kontakta med osebami in stopnjevati njihovih medsebojnih konfliktov do usodnih napetosti. Bulgakov je zato izoblikoval vrsto zanimivih, žal le novelističnih karakterjev (igralca Dnevnik, Molièrov posinovljenec, njegov sluga; Ludovik in nadškof sta konvencionalna, stotnik pl. Orsini je nekoliko operetna figura, Madeleine nekoliko melodramatska, Armanda živa, a premalo izdelana oseba), ki so razen Molièra docela statični, torej nedramatični, in v vseh desetih letih ničesar intenzivno ne doživijo. Molière, ki po svoji notranji zasnovi ima možnosti močne dramatične osebnosti, se torej v taki sredini tudi ne more izživiti z vso elementarno silo. Njegovo razmerje do Armande, ki vsebuje silen konflikt, se sploh dramatsko ne izčisti; Molièra in Armando vidimo v vseh številnih scenah le dvakrat; po groznem dvomu, da sta bila krvoskrunca, se na odru sploh več ne srečata.

Ako je uprizoritev Molièra vendarle uspela, moramo to dejstvo pripisati režiji in igralcem, poleg tega pa v veliki meri še neki zmožnosti, ki odlikuje Bulgakova kot dramatika: dramatična obdelava posameznih detajlov. Vzroki, da so posamezne scene res izredno razgibane (prva na odru, obe sceni na Molièrovem domu, posamezni prizori na Ludovikovem dvoru) niso le v široki časovni in prostorni razsežnosti, ki odpira mnogo možnosti za prost, svoboden scenični razmah, marveč še v nekem drugem momentu, ki daje vsemu temu delu, kljub njegovim dramatskim slabostim, poseben, živahen tempo in človeško toploto. Mislim na oni novi notranji odnos do človeka, ki izhaja iz nove socialne sredine, v kateri Bulgakov živi. Nobenega dejanje zavirajočega psihologiziranja, ki je značilen za zapadno dramatiko zadnjih desetletij, nobene prisiljene, zlagane patetike — ljudje so neposredno preprosto človeško doživljeni in to njihovo golo človečnost izpričuje večina oseb in prizorov, četudi so ponekod konvencionalni, melodramatski itd.

Zanimivo je avtorjevo pojmovanje zgodovine, ki se kaže posebno v načinu, kako je obdelal in doumel razmerje med Ludovikom in Molièrom na eni in Molièrom in cerkvijo na drugi strani. Ludovik štiti Molièra zgolj iz osebnega nagnjenja prosvetljenega vladarja do vsake genialne umetnosti, kar pa seveda ni povsem zgodovinsko resnično. Ludovik je imel z Molièrom prav tako svoje račune, kakor Molière z Ludovikom. Ta solnčni kralj je utrjeval svoj absolutizem z izigravanjem dveh politično veljavnih razredov takratne družbe, ki sta bila oba v nedavno nesrečno končanih državljanskih vojnah omajana: fevdalizem je izigral proti meščanstvu in meščanstvo proti fevdalizmu. Pri tej politični taktiki mu je bil Molière kot genialni satirik zelo dobrodošel. Njegove komedije so smešile tako skopuške meščane (*Avare* itd.) kakor okorelo fevdalno plemstvo in cerkveno svetohlinstvo (*Tartuffe*), a proslavljale kralja kot posebljeno, na pol božansko pravičnost. Seveda je v teh poklonih kralju manj iskrenosti kakor gneva in ironije, ki jo je Molière znal samo spret-

neje zadušiti in prikriti kakor na primer mladi Schiller v svojih slavospevih trinoškemu švabskemu knezu.

Razmerje Molièra do cerkve še prav posebno karakterizira pastirsko pismo pariškega nadškofa (ki ga Bulgakov ni omenil), v katerem prepoveduje katoličanom Molièrovega „Tartuffa“ pod pretnjo izobčitve. Ako upoštevamo to dejstvo in mnoge druge intrige, ki so jih s te strani spleli proti Molièru, moramo tako posredno zvezo med cerkvijo (kabala) in Molièrovo smrtjo, kakor jo je prikazal Bulgakov, smatrati za nekoliko nespreten fabulistični element, nikakor pa ne moremo sploh zanikati notranje zveze.

Režiser Bratko Kreft je s tem ruskim delom postavil na oder eno izmed svojih zelo uspešnih predstav. Kakor Bulgakov ni naturalist, tako tudi Kreftova režija ni bila naturalistična, marveč je težila za tem, da dá celotnemu delu močno odrsko dinamiko, ki jo drama sama na sebi pogreša. Z enostavno scenerijo, ki ima možnost zelo hitrih izprememb, je hotel Kreft povezati ohlapno kompozicijo drame in tako doseči čim močnejšo notranjo koncentracijo dogajanja. Monotonosti, ki bi lahko nastala zaradi tako poenostavljene inscenacije, se je režiser spretno izognil na ta način, da je ravna odrska tla razbil in na tako neizpremenljivem temelju zgradil vseh osem slik. Kreft je izoblikoval odrski prostor brez vsake težnje po realizmu, vodilo ga je edino hotenje, da se dejanje v prostoru svobodno sprosti in izživi. Zunanja fabula in notranja tematika prihajata do sugestivnega izraza, ritem teče svobodno, le plastiko posameznih scen kvari nekoliko okorela dekoracija.

Edina resnično močna oseba te predstave je vsekakor Levarjev intenzivno doživljeni, do finih odtentov iz dejanja v dejanje grajeni Molière. Po notranji dognanosti in igralski sili ga lahko štejemo med njegove največje like. Ostale osebe niso imele možnosti, da človeško mnogo dožive in ustvarijo.

PAVEL SCHUREK - HANS SASSMANN: PESEM S CESTE

Ruski gledališki teoretik in praktik Suleržickij, prijatelj in sodelavec Stanislavskega, utemeljitelj in ideolog Hudožestvenega teatra II. (protinaturalističnega, Vahtangov), nekak Gorki modernega ruskega gledališča, ki je naravnost iz kmečkenga življenja in svobodnih step, katere je prehodil kot vagabund čez in čez, prinesel na oder neposredno, preprosto življenjsko občutje, je videl edino in glavno nalogo gledališča in umetnosti sploh v „opravičenju“ človeka in njegove eksistence. Kakor se nam zdi danes ta etični princip nekoliko ozek, vendar je res, da si je Hudožestveni teater II. prav na njegovi osnovi izoblikoval notranje povezan igralski kolektiv in si utrl pot do gledalčevega srca.

Uprizoritev Schurekove „Pesmi s ceste“ skriva v sebi to osnovno noto: opravičenje človeka, opravičenje tistega malega, k steni potisnjenga življenja, ki se grize v rep kakor majhen, preganjan psiček in ne more iz svojega začaranega kroga. Tu ni nobenega močnega, nasilnega upora, a kjer se pojavi, kakor pri neugnanem, na vitez surovem Mišku, tam se tragikomično razbije ob lastni nemoči. Vendar med vsem smehom in otožno muziko drhti globoka resignacija in spoznanje, ki je vteleženo v muzikantu Kristofu: nikamor več ne moremo mi mali ljudje, edino, kar nam še preostane, je, da se kot otroci primemo za roke, da se imamo radi in si mislimo, da smo ženiji. Karel, tretji muzikant, pa ne prihaja življenju nasproti ne z razmišljanjem ne z odporom,

marveč samo neugnano pije. Naj pride konec sveta, kaj briga njega, on bo takrat že davno pijan. V tem malem svetu se znajde le dobra, uboga „mami“ Ana, ki skrbi za te „brodolomce“, bivše dobro plačane muzikante, ki jih zdaj preživlja pocestna muzika; v srcu nosi samo eno željo: ljubezen do Miška, le en nedolžen, skrit račun: ostati v tem kotičku, v tej borni prikletni izbi in imeti otroka.

Schurek nam odgrne to življenje v trenutku, ko ga zmotita dve od zunaj vneseni stvari: vdova Kati — to se pravi Miškova kaprica in strast ter milijon vredna skrinjica z dragulji, ki jo najde Konrad pod hišnim pragom. Konča se ta prisrčna zgodba s tem, da se po zmedi, ki sta jo povzročila strast in denar, življenje zopet povrne nazaj v svoj umirjeni, otožni krog. Tudi Miško, neugnani egoist, nazadnje spozna, da kljub svojemu „geniju“ ne more nikamor sam: majhni smo, le če smo složni, lahko živimo.

Režiser je prestavil dejanje v kletno stanovanje in je na ta način podčrtal lumpenproletarski značaj oseb. Osnovni, bistveni ton dela se sicer ni izpremenil, postal je le globlji, resnejši, ponekod pa prehaja v grotesko. Premaknilo se je nekoliko bolj „na dno“ tudi zaledje odrskega življenja, svet, odkoder prihajajo ti ljudje in kamor se izgubljajo. Svojevrstno vzdušje daje prav tako tudi inscenacija, ki vzbuja podoben vtis kakor n. pr. Hegedušičeve, Sedejeve ali Miheličeve predmestne slike. Na našem odru odpira Stupičevo inscenatorsko delo dovolj nenadejane in neizrabljane možnosti. Igralci še nekako niso vajeni nove, široke, obširne konstrukcije Stupičevega odrskega prostora, le stežka ga obvladujejo in dejanje ima morda tudi zaradi tega nekoliko nenakomerno nihajoč ritem. Igralci so v tej igri še nekoliko neokretni. Kralj je igral nekam pregrobega in izmišljenega, nedoživljenega cigana Miška, Daneš Kristofa le malce presentimentalno (prizor, ko se ženi pri Ani, vzbuja po dvorani ginjenje; avtor je hotel tu več komike), Sancin je izoblikoval dobro, groteskno figuro neugnanega pijanca, Potokar s svojim nastopom živo prinaša predmestno vzdušje na oder; psihološko najbolj dognan in človeško izredno lep lik je ustvarila Severjeva iz Ane, Danilova je napravila iz vdove Katje zapeljiv, predmesten ženski tip. — Vse te osebe bi se približale našemu čustvovanju še intimneje, ako bi jih Stupica poskušal presaditi ali vsaj pritegniti našim socialnim prilikam.

S „Pesmijo s ceste“ režiser ing. arch. Bojan Stupica sicer ni napravil koraka naprej od uprizoritev Shawjeve „Kako zabogatiš“ in Švarkinovega „Tujega deteta“, dokazal pa je znova, da se dado tudi pri nas vendarle uprizarjati dela, ki so kvalitetna in ki „vlečejo“. Stupica hoče dahniti svojim predstavam predvsem življenjsko občutje našega časa, da na ta način vzbudi resonanco v publiki. Njegove predstave niso kopija neke realnosti, marveč le intenzivno občutje te realnosti. Stupica sledi težnji modernega hudožestvenega teatra, ko pušča naturalizem ob strani in oblikuje scene in dejanje z edinim hotenjem, da bi segel gledalcu v srce in možgane. To hotenje, ta umetniška tendenca v najboljšem smislu je obenem poslednji kriterij pri izbiri inscenacijskih in igralskih sredstev; prav zaradi nje išče Stupica močno, neposredno, živo odrsko oblikovanje in se ogiba slehernemu okorelemu, izcizeliranemu naturalizmu prav tako kakor neživljenjski teatraličnosti.

V „Pesmijah s ceste“ je praznoval najstarejši aktivni slovenski igralec Daneš petintridesetletnico svojega udejstvovanja na odrskih deskah. Da se je spričo

tesnih razmer, s katerimi je povezan razvoj našega gledališča, jasno izoblikovala njegova osebnost v galeriji naših igralcev, dokazuje kvaliteto njegovih zmožnosti.

ANTON WILDGANS: DIES IRAE

je ena izmed mnogih nemških dram, ki jih preplavlja problematika razmerja med starši in otroki (Walter Hasenclever: „Der Sohn“, Hans Johst: „Der junge Mensch“, Joachim v. d. Goltz: „Vater und Sohn“ itd.), ki so prenasočene z boleznim vzdušjem neizživljene erotike, blodnega, skoro patološkega individualizma, anarhičnega upora proti okorelemu družabnemu okolju, ki ga predstavlja navadno družina s svojim glavarjem — očetom. Vse te drame (tako imenovane „Schrei-Dramen“) so se z ekspresionizmom vred preživele in odmrle, čas se ni mogel zadovoljiti z njihovo problematiko in življenjskim občutjem, kakor tudi ne z njihovo vročično, anarhično, nepristno formo. Med zapuščino ekspresionizma skoro ni drame, ki bi lahko o njej trdili, da se uvrsti nekoč med velika dela svetovne dramske literature. Egocentrični ekspresionistični umetnik z edino tendenco, izkričati se iz svoje, večkrat umetno izzivane in stopnjevane groze mimo ljudi, mimo časa nekam v vseмир, v brez-krajno samoto, je bil že po svojih najbistvenejših notranjih pogojih skrajno nedramatična natura, ako pomislimo, da se dramatičnost začne in izoblikuje šele s kontaktom človeka s človekom in obdajajočo ga družbo.

Ekspresionist je s svojo asocialno tendenco po samoti torej imel notranje pogoje za lirično, nikakor pa ne za dramsko ustvarjanje. Tako je torej res, da mora ekspresionist, ki hoče ustvariti resnično dramo, najprej premagati svoj ekspresionizem, kakor pravi Bernhard Diebold v svoji knjigi „Anarchie im Drama“.

Vsa dramatika ekspresionistične dobe je le še literarno-zgodovinski, sociološki in psihološki dokument; danes nima več pravega smisla, uvrščati v repertoar dram, kakor je Wildgansova „Dies irae“ iz leta 1918. — danes zahteva vsaj do neke mere razgibana publika z nepokvarjenim življenjskim in umetnostnim občutjem vse kaj drugega na odru kakor sence, fantome in ponarejen, abstrakten odnos do življenja; čas se je izza ekspresionizma premaknil, življenju ne gledamo več samo v „nepojmljive, brezdanje“ oči, marveč naravnost v njegov neizprosni in povsem vsakdanji obraz.

(Tako se je torej zgodilo, da je bilo ob premieri Wildgansove slabe drame čuti največ odobravanja iz lož, manj iz parterja in da je del dijaškega stojišča pred koncem predstave izmučeno in obupano zapustil gledališče.)

Jedro psihološkega problema te Wildgansove drame je prav za prav prastari spor med materjo in očetom za otroka. Mati hoče ohraniti sina varnemu, preprostemu življenju, torej sebi — oče hoče napraviti iz njega klasičnega, herojskega človeka. Ker se sin izkaže za povsem razdvojeno, neurejeno, pubertetno naturo brez ambicij in samozavesti, ga zasovraži in zavrže. Sovraži celo smrtno masko svojega sina Huberta (neznosna, tiranska, družinska atmosfera in lastna neurejenost sta ga pritirali v samomor), kajti v njej ni zagledal svoje podobe, marveč izpaček fizionomij ženinih prednikov — čevljarjev, cerkvenikov, prostakov. Namesto sina, ki je povsem pasivna natura brez odpora, postavi Wildgans v borbo proti očetu študenta, anarhista Rabanzerja, ki je kakor ostale osebe nedramatična, pridigarska, bleda figura, natrpana z avtor-

jevo ideologijo, katero naposled v verzih izdeklamira med zvonjenjem zvonov in zvenenjem fanfar v spektraličnih barvah reflektorja kakor ob kaki cerkveni slovesnosti. V to povsem razumljivo, čisto človeško problematiko, ki bi bila lahko — seveda brez mistične Wildgansove navlake — osnova za močno družinsko dramo kakemu Ibsenu ali Hauptmannu, pa vtihotapi Wildgans iz duhovnih, nadzemeljskih ekspresionističnih ozemelj še nov problem: biološko-mistično usodnost spočetja. „Kdo je tako brezbožen, da človeka budi iz sna nebivanja . . .?“ itd., vprašuje ob zaključni sceni Rabanzer v svojem ritualnem tonu. Človek bi moral z daritveno pobožnostjo spočeti človeka v zakonski postelji, gorje, komur je akt spočetja le „Würfelspiel“. Skratka, Wildgans najde krivdo za razrvano sinovo življenjsko usodo v mistiki spočetja in obremenjen s to „tragično krivdo“ starše. Toda čemu vsa ta alkimija, ko se dá problem rešiti s preprostejšo in resničnejšo formulo: vzgoja.

Debevcu, ki napravi celó iz povsem realistične snovi „Traumspiel“, pri tej dramati ni bilo treba skopariti s „čarovniškimi“ triki. Zavesa se dviguje brezobzirno počasi, in ko se je naposled dvignila in nervozni pričakujemo, kaj bo, je na odru še vedno temno, neusmiljeno temno. Potem se nenadoma nekje užge luč, v ogromnem prostoru zagledamo nazadnje dva samotna človeka. Čakamo, kaj bo sedaj, toda onadva sedita in dolgo, dolgo se niti ne zganeta. Nazadnje, vendar: prva beseda, še pridržana, s skrivnostnim prizvokom — zdaj smo uverjeni, da pojde vse naprej, da napolni ta ogromni prostor govornica živih ljudi, da se gibi, glas, karakterji izoblikujejo, zdiferencirajo — toda ne. Na odru vse dalje: sence, strahovi, fantomi — niti enkrat ne razjasni odra svobodna, nepotvorjena svetloba — in ti fantomi se gibljejo v nekakem psevdoritmju v tem mračnem, zadušnem ozračju kulis. Občutek imaš, da te je nekdo stlačil v vrečo in sedaj komaj dihaš in se ne moreš razgibati. To je mrtvaško, jalovo razpoloženje človeka, ki so ga živega zabili v krsto.

Konstrukcija tega dela, ki v prvih scenah kaže značaj tako zvanih družinskih dram, je neenotna; to neenotnost je zakrivilo avtorjevo hotenje, ustvariti idejno, nad običajno družinsko dramo v duhovno simboličnost dvignjeno dogajanje. Režiser je z neprevidno zgrajenimi scenami še povečal to razdvojenost. Hoteč utopiti osebe in vse dogajanje v mračno, mistično svetlobo, je postavil prvo dejanje v ogromen, skoro ves oder obsegajoč prostor (sinova soba, v kateri nastopajo po največ le tri! osebe hkratu). Gibanje oseb v tem globokem, temnem, skoro praznem prostoru bi naj dvignilo mračno „štimungo“: čim večji prostor, tem več mraka, tem primernejša okolica za Debevcve fantome. Razen tega je arhitektonsko popolnoma zgrešeno, po nepotrebnem postavljati slabo, perspektivno naslikano knjižnico k resnični omari z resničnimi knjigami, perspektivne kulise ob realne predmete. Mogoče je hotel režiser dvigniti ubranost na podlagi nekakih sceničnih disonanc. Prizor v Rabanzerjevem stanovanju je popolnoma ponesrečen; zaključna scena ob mrtvaškem odru: „Gespensterspielerei“.

Debevec iskreno teži za poduhovljenjem in poglobitvijo notranjega dogajanja; toda namesto res poduhovljene igre z veliko človeško notranjo kulturo doseže le prevečkrat histerijo, ki je po svojem bistvu tuja umetnosti — gledališču pa še prav posebno nevarna. Usodno za Debevcvevo režijo je, da mu primanjkuje tistega preprostega, neposrednega življenjskega občutja (ki je osnova n. pr. ruskemu teatru), iz katerega se šele rodi vsaka resnična, mogočna umetnost.

Vladimir Pavšič.

KIPAR FRANCE GORŠE

je priredil prvo razstavo že leta 1931. v Jakopičevem paviljonu. Lani začetek decembra je v svoji delavnici v Kolizeju odprl svojo drugo retrospektivno razstavo. To pot je zbral dela zadnjih sedmih let. Zaradi preprostega okolja je razstava učinkovala prav intimno. — Pokazal je vrsto večjih plastik, med njimi več osnutkov za že izvršena dela, zlasti nagrobnike in cerkvene skulpture. Večina je bila izvršena v mavcu, ki ne more podati pravega vtiska v pristnem materialu izvršenih del. Med številnimi portreti so bila poprsja znanih kulturnih delavcev, v grafiki in risbah sta pa prevladovali groteska in karikatura.

Gorše je izšel iz Meštrovičeve šole. Učiteljev vpliv je močno deloval nanj, da se ga je le težka osvobodil, najprej v groteskni lesni plastikah, kjer je pokazal doslej še največ izvirnosti. Zdaj je že skoro povsem prebolel to odvisnost. Iz ekspresionističnega stiliziranja z močno izraženim poudarjanjem značilnosti in svojskih posebnosti modela se je razvijal zmerom bolj v smeri naturalizma. Prirojeno nagnjenje k bizarnemu pretiravanju se mnogokrat, zlasti pri portretu, stopnjuje prav do nehotene karikature. V delih zadnjih let se trudi doseči ideal čistega kiparstva, ki mu ni za anekdotsko, literarno primes, niti za čustveno sladkobnost. Ker je vselej pošten, uporablja res plastična sredstva in se izogiba impresionistične, nekiperske težnje po slikovitosti.

V Goršetovih kompozicijah se kaže pogostoma še neka notranja neizravnost. Bistvenim kiparskim elementom je primešana neutemeljena ornamentalna težnja, ki ne sodi v naturalistično okolje, temveč moti celoto. Tudi v portretu je opaziti to nerazumljivo mešanje slogov. Mnogokrat je prav dobro opazovanemu in sigurno podanemu telesu prilepljena šablonska glava z obrazom, neizrazitim ko maska. Zdi se, da njegova realistična natura pogreša domišljije in umetniške iznajdljivosti.

Francè Gorše ima znatne naravne zmožnosti in čut za lepoto, tudi znanje, manjka mu pa še tista zrelost, ki rodi pravo prepričanost o svojem poklicu. Spomini in modna gesla ga še begajo. Tu je samo ena rešitev: več študija narave in kar najgloblje váse!

K. Dobida.

NOVI HUDOŽNICI

Bolj od politike je umetnost zmožna skleniti prve in najtrdnjše vezi med vsemi južnoslovanskimi narodi. Razstava sodobne bolgarske grafične umetnosti, ki smo jo februarja videli v Mariboru in nato v Ljubljani, je iznova potrdila, da ljudstev, ki žive od Zile do Črnega morja, sorodnih po krvi in duhu, ne morejo trajno ločiti državniške tvorbe in politične pregraje. Pokazala je pa razstava tudi, da pri nas in doli pod Balkanom ista vprašanja, iste skrbi in težave mučijo razmišljajoče duhove. Odkrila nam je mnogo tega, kar zamolče na banketih, kar skrbno skrivajo pred tujcem, kar pa predstavlja bistvo in os človeškega zanimanja.

Kar nam je pokazala enajstorica grafikov, članov sofijske skupine „Novi hudožnici“, je res prerez sodobnega življenja, kakršno je na Bolgarskem pa tudi drugod. To ni akademska težnja po oblikovni neoporečnosti, ni načrtna gojitev določenega „stila“, temveč je neposredna, topla podoba sedanosti, kos življenja samega. Bolgarska mlada grafika nam ne prinaša zgolj narodopisno

zanimive domačnostne umetnosti, ne plehke zgodovinske romantičnosti, niti golega artizma. Ti „novi umetniki“ niso hladni in neprizadeti opazovalci človeških usod, temveč živi ljudje, ki dejavno sodelujejo v tragigroteskni burki, ki se ji pravi življenje. Zato je njih umetnost, ki je tako krepko zrasla z domačo zemljo, neprikrito neposredna in osvajajoča. Morebiti se ob tem ali onem delu spomniš na Georgea Grosza — a to je le bolj motivna in morebiti še daljna oblikovna sličnost. Notranje sta to dva svetova: tam iz izrazito germanskega intelekta izvirajoča abstraktnost, učinkovita prav zaradi premissljene tendenčnosti. Tod prehaja podoba socialnih spačk v grotesko, ki pa vzbuja sočutje, ker izvira iz široke, usmiljenja in razumevanja prepolne človečnosti. Močneje ko na Grosza spominja ta bolgarska grafika na zagrebško „Zemljo“. Vendar, medtem ko je Hegedušić in njegov najožji krog turoben in mračen, brueghelsko brezupen, je tod tudi v otožnih motivih neka prvinska vera v življenje, povsod pa zdravje in kipeča mladost. Tod ni — navzlic izrazito socialnim motivom — nič cenene „razredne“ omejenosti, ne mržnje, temveč globoka, iskrena človečnost. Nad vsem in kljub vsemu pa vedri optimizem.

A kar je poglavitno: ta sodobna umetnost, ki je tesno povezana z ljudstvom, v svojih socialnih motivih ne izraža le bledečne osebne bolečine, ne opisuje cmeravo umetnikovega svetožalja, temveč je kakor čutno oblikovan krik trpeče množice, kakor s črtami in sencami izražen protest topih kmetov, izsušenih ribičev, betežnih revežev in propalih obupancev, kakršne rodita brezposelnost in zmeda naših dni. Premnogi teh listov so glasna obtožba, ne le jalove tožbe. In kar jih označuje kot umetnine, je okolnost, da so brez puste tendenčnosti, ki odbija in utruja. — Značilna je sklepna opazka uvoda v razstavnem katalogu, ki pravi, da ta grafika „prikazuje samo eno stran sodobnega bolgarskega umetnostnega življenja“. Je to le pojasnilo ali pa morda — poskus opravičila?

Najbolj izrazita osebnost je gotovo *Aleksander Žendov*. Njegove risbe so žgoče satire na današnjo družbo. Na primer kolorirani list „Debut“: pred komisarjem za pisalno mizo stoji ubogi grešnik. Kakor tatič, prav tako stoji strumno v pozi „mirno!“ zadaj policaj. Rdeče žari jabolko — corpus delicti — na zeleni mizi. — Pred diagonalno v vis postavljeno mizo, za katero sedi venec poklicnih dobrodelnikov, se je pojavilo razcapano dekletce. Videti je, da vsekako moti slavni odbor pri delu. To je Dobrodelno društvo. — V parku sedi „med cvetjem“ izmozgani brezposelni delavec. Brsteča pomlad, pisane rože, pa ugasle oči te revne žive razvaline — kaj je treba še komentarjev? — Ob pretresljivem Pogrebu otroka primerjaš, kako ob istem času ista vprašanja privlačujejo umetnike, živeče tako daleč vsaksebi. Sedejev motivno soroden pogreb je žalosten, genljiv, tod je grozen. Očeta, ki nese pod pazduho mrlička v krsti, spremlja otrok z lopato na rami. — Nič manj pretresljiv ni pendant Oznanjenje, preprost prizor iz zdravniške posvetovalnice. — Žendov zna z nekaj barvnimi lisami dati poudarek in pomembnost predmetu. Veščega oblikovalca izdajajo tudi risbe z ogljem. S skopimi sredstvi ume ustvariti dojem zaokrožene polnosti. To niso le njegovi osebni vtisi, to je umetniško splošna, objektivizirana resničnost.

Po svoji dognanosti, jasnosti in pravi epski mogočnosti spominjajo lesorezi *Preslava Karšovskega*, ki je menda Poljak po rodu, na dela slovitega *Wladislava Skoczylasa*, ki smo ga malo pred njegovo smrtjo videli v istem paviljonu. — Kmetske prizore reže v les *Penčo Georgiev*, virtuozen grafik, ki mu obliko-

vanje ne dela težav, hkrati pa človek, ki ima srce in občutek za kmeta in njegovo težko življenje. — Prav dober lesorezec s precej močnim zapadnoevropskim prizvokom je *Veselin Staikov*. Z epsko širino in mirnostjo pripoveduje o črnomorskih ribičih in ladjarjih, ki jim delo ni muka in kazen. — Tudi *Stojan Venev* je precej zapadnjaško usmerjen, vendar so nekatere njegove groteskne karikature močne in kot jedka kritika zanimive. — V okvir skupine skoro ne sodi *Al. Sorokin* z zgolj dekorativno zamišljenimi folklornimi akvareli, še manj pa *Vera Nedkova* s precej skromnimi toskanskimi pastelnimi pokrajinami.

Po ti uspeli prvi bolgarski razstavi, ki je pokazala, da skušajo Bolgari z orjaškimi koraki dohiti Evropo in nadomestiti zamujeno, bi še rajši videli izbor sodobnega bolgarskega slikarstva. Njihova grafika je dokaz, da se zavedajo, da umetnost ni oblikovanje zaradi oblike same, temveč da je čutno prikazovanje nadčutnega, kar se skriva in gloda najgloblje v človeku. Kakor slovenska, je tudi bolgarska oblikujoča umetnost stara komaj dve generaciji. To pomanjkanje tradicije ima tudi dobre posledice: umetniki, ki jim togo izročilo ne veže ustvarjajočega duha, so nujno bližje življenju. In ta človečnost se izraža v pristrčnosti in toplini, kakršno izžarevajo tudi ta dela, ki so po večini tako odločno usmerjena v isti pravec sočustvovanja z vsemi brezpravnimi.

Za razstavo v uradni javnosti ni bilo skoro nobenega zanimanja. Dnevni listi, ki objavljajo kričče reklame za vsako, še tako malo pomembno razstavico, so jo skoraj zamolčali. Nič ne dé! Naj vedo Novi hudožniki, da smo jim hvaležni, da so kot prvi bolgarski upodabljaljoči umetniki prišli prav oni, ki kažejo, da se tudi pri njih doma razvija umetnost v smeri življenjske aktivnosti in stran od jalovega akademizma.

K. Dobida.

MARGINALIJE

Malo pred božičem so v Jakopičevem paviljonu odprli razstavo, ki je zaključila tako plodovito umetnostno sezono, kakršne v Ljubljani skoro ne pomnimo. Prireditelj je bila urejena na hitro, dela so bila izbrana brez pravega merila, tako da ni bil dosežen niti prodajni namen razstave, umetnostni učinek pa je bil precej slaboten.

Z božično razstavo je končalo leto, ki je trpelo za preobiljem umetnostnih prireditelj, saj je bilo samo v Ljubljani dober tucat razstav, v paviljonu samem kar devet. Da je bila seveda večina teh malo pomembna ali pa celo nasprotna umetnosti, je razumljivo. Za naše število imamo Slovenci vse preveč upodabljaljočih umetnikov, da bi mogli vsaj vsem tistim, ki zares zaslužijo to ime, zagotoviti znosno življenje. Še najbolj goreči idealizem ne more utajiti dejstva, da je krog ljudi, ki se dejavno zanimajo za oblikujočo umetnost, sicer sorazmerno znaten, a vendar zelo omejen, kar je pač nujna posledica naše maloštevilnosti. Navzlic vsem, tudi najobupnejšim prizadevanjem ni mogoče na razstavo v Ljubljani privabiti več kakor štiri sto do pet sto obiskovalcev, in po večini zmeraj istih. Kdor opazuje stalne obiskovalce naših razstav, bo videl, da se skoro ne pozna, da je v Ljubljani univerza s poldrugim tisočem dijakov in lepim številom profesorjev, da imamo še dolgo vrsto drugih visokih šol, umetniških in znanstvenih zavodov, gospodarskih in drugih ustanov. Kdo

pa obiskuje naše razstave? Zmeraj isti ljudje, po največ pripadniki srednjega sloja, uradniki, nekaj zelo redkih zastopnikov svobodnih poklicev, maloštevilni pridobitniki, peščica dijakov. In kdo kupuje slike pri nas? Tisti, ki bi jih mogli pošteno plačati — ne, deloma ker sploh nimajo smisla za kulturno življenje, deloma ker so že saturirani z izdelki tujih avtorjev, pogostoma prav dvomljive vrednosti, a visoke cene. Povprečni slovenski razumnik pa ne more plačati za umetniško delo niti približne vrednosti, ker ga prehudo tare stiska časa, da mu niti za golo življenje ne ostaja. Tako je slovenski oblikujoči umetnik obsojen na večno revščino. Niti neizbežni kompromisi z okusom naročnikov ga ne morejo rešiti pred to bridko usodo, če se ves ne preda kičarstvu. Prav v teh dneh smo bili spet priče takemu mučnemu prizoru, ki le preveč očitno postavlja na laž vse dobro mišljene, pa zato nič manj neresnične bajke o naši kulturni zrelosti.

Mar ni sramotno za našo družbo, da se mora mojster Jakopič, ki je vse življenje nesebično posvetil slovenski umetnosti, ki je pred tridesetimi leti dejansko položil prve temelje našemu modernemu slikarstvu in odprl in utrl pot povojni umetniški generaciji, da se mora tak moč na starost zatekati v javnost, ker navzlic neprestanemu delu nima več od česa živeti? Mar ni neodpušno, da mora (in z njim še marsikateri) za skledico leče prodajati, ne: razmetavati svoje slike, še preden se je dobro posušila barva na njih? Tu nič ne pomaga ne ceneno zgražanje, ne sofizmi, ne iskanje, kdo je kriv teh žalostnih pojavov. Ni krivda samo na umetnikih, mnogo, mnogo več je je na nas vseh: v naši družbi in njeni organizaciji je nekaj gnilega.

Kako odpomoči tem razmeram, ki jih ima v precejšnji meri na vesti naša predobrohotna dnevna kritika? Iz rodoljubnih ali bog ve kakšnih razlogov podpira in kuje v deveta nebesa tudi zadnjega diletanta, tako da za resno in resnično umetnost ni več pravega merila. Zato bi bilo treba končno vendarle potegniti strogo črto med umetnostjo in tudi-umetnostjo, pa čeprav bi morda tega ali onega zbolelo. Nato bi bilo treba organizirati umetnostni trg, da ne bo odvisen niti od slučaja niti od privatne podjetnosti, ki — popolnoma naravno — išče predvsem svoje koristi. Le s stalno prodajno razstavo v umetnostnem salonu sredi mesta (ki naj bi se po potrebi prenesla začasno v Maribor, Celje itd.) bi se moglo — morebiti na združni podlagi — doseči, da ne bi šla dela naših najboljših umetnikov pod ceno in za vsak denar. Vsaj spočetka bi bila potrebna morebiti javna podpora, sčasoma bi se pa taka ustanova mogla vzdrževati sama. Seveda bi morala odločati samo in izključno kvaliteta.

Še nujnejša je pa ureditev nakupovanja umetnin za javni denar, ki se mora postaviti na čisto drugačne temelje. Doslej se je vršilo to nakupovanje kakor nekaka socialna akcija v podporo potrebnih slikarjev in kiparjev. Temu s človekoljubnega stališča ni oporekati, vendar se pa moramo zavedati, da bi morale take podpore iti iz drugih sredstev, ne pa iz tistih, ki so izrečno namenjena podpiranju umetnosti. Zato naj se, če se že kupujejo dela upodablajoče umetnosti, kupujejo res umetnine; na leto rajši samo nekaj njih, ki naj se pa pošteno plačajo. Kam bi z neznatnimi, za majhen denar nakupljenimi slikami in plastikami, ko jih ne moremo za stalno uvrstiti ne v Narodno galerijo niti v kako drugo javno zbirko. Bilo bi pa morda še bolje, če bi te denarje vsaj deloma namenili za potovalne štipendije mladim in nadarjenim umetnikom in jim s tem omogočili študij in izpopolnitev v tujini. Tak način podpiranja bi res koristil podpirancem in posredno tudi napredku slovenske

umetnosti, vsekakor bolj kakor nakup številnih povprečnih del, ki zaradi revnih in ozkih domačih razmer niso mogla dozoreti.

Na ljubiteljih slovenske upodabljačo umetnosti je pa, da v teh hudih časih kar najprej polože temelje ustanovi, bodisi v obliki društva ali v okrilju javne korporacije, ki bi imela točno orisan načrt, po katerem bi skrbela za naš umetniški naraščaj, ki je prepuščen samemu sebi in usmiljenju slučaja. Potrebnost take *Moderne galerije* je očitna, saj ni nikogar, ki bi se brigal za mlado slovensko upodabljačo umetnost. Dokler se taka ustanova ne ustvari, je za sedaj, ker nimamo primernejših sredstev, poklicana naša Narodna galerija, da iniciativno skrbi tudi za mlado, dozorevajočo umetnost. Naj ne bo samo muzej in skladišče mrtvih antikvitet, temveč živ organizem, ki varuje, oplaja in podpira umetniško življenje.

K. Dobida.

LJUDSKA POVEST

V literaturi žive razen vodilnih smeri ustvarjanja, ki dajejo v glavnem najbolj trajne vrednote, vedno tudi druga prizadevanja, ki že po svojem namenu in hotenju ne nudijo v vseh pogledih izdelanih proizvodov, po svoji oblikovalni moči pa pisatelji takih smeri umetnin niti ne zmorejo. Kritika takim delom po pravici ne dovoljuje vstopa v reprezentativno literaturo, določa jim pa kratkotrajno literarno življenje s tem, da jih označuje kot povest za ljudstvo, kakor da bi bilo za formalno manj izobrazeno, a literarno zainteresirano publiko dobro tisto, česar zaradi mnogih pomanjkljivosti ne more prenesti bralec bolj kultiviranega okusa.

Značilno ime za tako delo je ljudska povest, ki je ne smemo zamenjavati z vaško oziroma domačinsko povestjo ali kmečko zgodbo, dasi obe obravnavata večinoma kmečke razmere v kmečkem okolju in ju skoraj vedno povzroča isti način gledanja, ki poskuša dojeti in izraziti posebno vidno resničnost (prim. Reallexikon I., 200—205). Vaška povest ima navadno splošno veljavno umetniško vrednost, ljudska povest pa se od nje, ki ji je snovno in motivno tako zelo sorodna, loči po tem, da nikdar ni umetnina in je takó vprašanje povesti nazadnje le vprašanje umetniške kvalitete.

Najvidnejši znak ljudske povesti je, razen tendence, pomanjkljivost umetniškega oblikovanja. Povest za ljudstvo nosi že v naslovu ali pa v zgradbi razločno zapisano racionalistično vodilo „za pouk in zabavo“, od katerih je prvo vedno važnejše in ga skuša pisatelj uresničiti na ta način, da pokaže konflikt linearno očrtanih oseb, da razločno, neživljenjsko razdeli luč in temo, postavi zgledne ljudi nasproti prav tako nezglednim, a dobro naposled zmaga, da potrdi idejo dela, ki bi jo sicer kratko izrazil z enim stavkom, priznanim načelom ali s katerimkoli pregovorom, ki bi dejansko mogel služiti za naslov zgodbe. Konflikt takih zračnih postav je samo obrobni in ne prevzame vsega bistva dogajanja, razen tega je često življenjsko neresničen in tako ljudska povest ne dosega svojega namena, poučevati ljudstvo in ga zabavati, kajti od življenja je zaradi nemoči svojih oblikovalcev le preveč oddaljena in ne more bralcu nuditi ničesar drugega kakor spoznanje, da je med knjigo in življenjem res velik prepad in da iz knjig ni moči ničesar dobiti za življenje niti ne spoznati njegovega globljega smisla. Bralec mora naposled izjaviti, da tako ni v življenju, tako je le v povesti.

Ljudska povest je večinoma preračunana na zmožnosti, prilike in psihična stanja naivnega, nekultiviranega bralca, za katerega je umetniško delo samo neki zunanji dražljaj, ki mu sprosti čustva in lastna všečna psihična stanja; le-te veže potem z delom in ga sprejema samo v tolikšni meri, kolikor je potrebno, da mu na ta način služi, ne da bi se poglobil vanj z nekim kontemplativnim notranjim mirom, ki ne dovoljuje primesi lastnih doživljajev in ukvarjanja z njimi. Zato skuša ljudski pisatelj bralcu vse olajšati z znanimi predstavami; predvaja mu osebe v znanih položajih, pri znanem opravilu, kmeta pri delu, delavca v tovarni, obenem pa ga skuša vzgajati v razredni zavesti ali stremi za njunim gospodarskim povzdigom. Ne pogloblja se dalje intimno v ljudsko dušo, ostaja pri formalnem zunanjem življenju, ne da bi poskušal preko podrobnosti zajeti njega bistvo in vsebino. Temu primeren je navadno tudi jezik, ki je ali neizviren ali pa skuša biti značilen (že od Jurčiča sem) z raznimi pregovori in reki, ki jih pa ne rabi v njih naravni funkciji, namreč kot kolektivni izraz dognanega spoznanja, ampak kot lastno spontano izražanje posameznih oseb, kar dela vtisk korenjaštva in patetičnosti, ne da bi ustvarjalo zaželeno okolje ali razpoloženje.

Tudi preprosti bralec išče v knjigi vse bolj pogosto nenavadno, novo življenje in večne vrednote, n. pr. vzvišeno, tragično, grozotno, pretresljivo, nedojemljivo, demonično, žalostno, nepopisen svet sreče, a tudi groteskno, komično, očarljivo, lahkotno, mir itd., ki se izražajo v kompleksnih, med seboj zelo različnih situacijah kot posebno razpoloženje, razlito nad ljudmi in stvarmi v teh položajih kakor vse prevevajoča luč. Če nastanejo v praktičnem življenju take situacije, ki razlijejo nad nas atmosfero zgornjih vrednot in pomenijo kulminacijo življenja, ko se nam odkrijejo globine in bistvo bivanja, za katere smo sicer slepi, nas njihova konkretizacija tako prevzame in zaposli, da nimamo časa jih mirno in razumsko dojeti. Vendar hrepeni človek po takih doživetjih, pa najsi bo to odrešenje ali prekletstvo, vsekako pomenijo vrhunec življenja in ga morejo temeljito izpremeniti. To hrepenenje, ki je vir mnogoterih človekovih dejanj, na eni strani umetniškega ustvarjanja, na drugi uživanja, je utešeno z umetnostjo, ki nam daje to, česar v navadnem življenju skoraj ne moremo doseči, namreč mirno in bolj neosebno kontemplacijo prej imenovanih večnostnih vrednot. (Prim. R. Ingarden, *Das literarische Kunstwerk*, Halle 1931, 300 i. sl.)

Ljudski pisatelj pa še vedno pripravlja za ljudstvo čarobe svoje literarne kuhinje po starem načinu, dodajajoč tu in tam mero psihologije, socialnih borb, folklore, jezikovnih posebnosti in pregovorov. Preprosti, literarno zainteresirani bralec, ki se je naučil brati in sprejemati literaturo kot svojevrstno kulturno vrednost, ni čakal pisatelja, ampak ga je v zadnjih letih v svojih potrebah prehitel. V roke pa dobiva še vedno ljudsko povest, spoznava njeno nevednost, ki ji ne pomaga ne pieteta ne politika, in se v svoji iskreni ljubezni do slovenstva zastonj sprašuje, zakaj slovenski pisatelj ne ustvarja tako dobrih del kakor tuji, ki jih dobi tu in tam v roke. Če pa dobra domača dela obstajajo, zakaj jih razne knjižne družbe ne dajo na trg tako, da bi mogel tudi on do njih. Zato se odvrta od domače knjige, ki mu je namenjena, in seza po prevodih dobrih pisateljev, kjer se mu odpirajo slutnje o neizmerni obsežnosti življenja, skozi katero se človek v težkem boju previja med dobrim in zlom, v borbi za golo življenje, kruh in ljubezen. Delo tujega pisatelja je preprostemu bralcu sicer odmaknjeno v nekaterih ozirih zunanje obdelave in podrobnosti v njej,

kar ga pa ne moti preveč, če mu je blizu po svoji notranji splošno človeški problematiki.

Slovenski literarni razvoj je bil vedno v precejšnji meri naklonjen ljudski povesti. Prva slovenska povest (Ciglerjeva „Sreča v nesreči“) je bila ljudska in je dobila sila naslednikov, posebno še, ko je pozneje Levstik s svojim programom, kjer so bili važni narodno-utilitarni in politični momenti, usmeril skoraj vse literarno ustvarjanje v vaško povest, ne da bi določneje pokazal, kako naj bi bilo s problematiko kmečkega življenja. Od osebne pisateljeve umetniške moči je bilo odvisno, koliko je ostal pri ljudski oziroma prehajal v vaško ali domačinsko povest, katere razmah bi bil zelo težak, če ne bi prav tedaj podpiral njene rasti stilni realizem. Tudi oblikovanje kulturnohistoričnega življenja se je naslonilo na kmečke razmere, ki so ohranile na sebi nadih preteklosti in predvsem narodni značaj. Nova romantika in poznejši ekspresionizem sta bila po svoji naravi nasprotna vaški in s tem tudi ljudski povesti, tako da je ta snovna vrsta zaradi stvarnih potreb ali pa iz zavestnega odpora zopet imela pravico do obstoja. Vendar so tudi najizrazitejši predstavniki ene ali druge smeri (Cankar, Pregelj) skušali ostati v nekem stiku s preprostim bralcem, a so tudi v te produkte vnašali bistvene elemente svoje umetnosti. Vaška povest, katere oblika je odvisna od menjajočih se odnosov do vasi in njenih prebivalcev, je doživela v tem času nov razmah. Iz enostavne, sicer preproste, zdrave, a v veliki meri zunanje in ozke vaške problematike, ki je kmeta v neki resničnosti šele odkrila, se je razvila v iskanje nujnih, obččloveških vprašanj, neposredne, žive zveze z zemljo, iz katere črpa svojo moč za življenje. Ta smer pa prav za prav, razen nekaj izjem, ni dala zelo razveseljivih rezultatov, ker je namesto take zveze prišel v povest psihologističen način obravnavanja kmečkega življenja in rodil dolgo vrsto izkrivljenih postav, ki so temu življenju vsiljene in neresnične.

Vaška povest nastaja tudi iz čisto svetovnonazorskih, tendenčnih, izvenumetniških tokov, katerim služi kot pripravno sredstvo za nosilca njih misli. Tako ima torej čisto časovno omejeno vrednost in je prava ljudska povest, kateri je dandanašnja doba spet naklonjena, kajti sodobni človek more tej ali oni tendenci na ljubo prenesti velike umetniške pomanjkljivosti. Objektivna razsodnost je doživela velik upad in literarno merilo je postalo nezanesljivo.

Preprosti bralec odklanja ljudsko povest, ki se oddaljuje od resničnega življenja in v svoji formi ne vzgaja okusa, pa tudi, ker ima rajši umetnino kakor nadomestke; prav tako nima zaradi ekonomije produkcije ljudska povest v našem smislu besede prav za prav pravice do obstoja. Pospešuje jo le pomanjkanje dobrih del in politični odnos do podeželja. Če res prihaja čas, ki bo dal novo stvarno umetnost, bo ljudska povest izginila sama od sebe. Zato tem težje čakamo talentov, ki bodo govorili vsem umom.

✱

Osmi zvezek Finžgarjevih „Zbranih spisov“ (Nova založba, 1935), ob katerem so se mi rodile gornje splošne misli, more biti v mnogih pogledih njih nazorna ilustracija. Naslov „Kmečke povesti in zgodbe“ določno kaže snovno enotnost in povezanost sedmih vaških povesti, katerih vrednost je zelo različna že zaradi velike časovne razdalje med nastankom prve in zadnje. Ob njih se jasno vidi razvoj iz ljudske v dobro vaško povest kakor tudi rast Finžgarjeve oblikovalne moči, ki daje življenje predvsem razumnim, močnim,

gospodarnim ljudem, kar jim že formalno prepreči poglobljeno človeško čustvovanje.

Prvi dve zgodbi (Stara in nova hiša, Dovolj pokore) kažeta vse značilnosti ljudske povesti, kajti zgradba v obeh je, čeprav morda resnična, le preveč shematična, enostranska in vzgojna v smislu pregovora, da vsak hranilec najde svojega razsipnika, ali kakega podobnega splošno veljavnega naziranja. Enako vzgojni sta humoristično pisani „Življenje in smrt Mohorjeve knjige“ in gospodarska zgodba „Konjička bom kupil“. „Beli ženin“ je zgrajen na trdovratni trmoglavosti kmeta Vrban, nezmožnega toliko razumeti kmečki etos, da se ne bi po smrti žene Polone, „katere življenje je bilo ena sama zlita misel z Vrbanom“, zaradi nekih življenjskih potreb, ki jih je pisatelj le premalo utemeljil, poročil drugič z vdovo slučajno istega imena. Ob doraslih otrocih, ki jih zaradi neke žilave odpornosti in iz bojazni, da bi mu kdo utegnil kratiti svobodo, noče razumeti, je tako dejanje na vasi neopravičljivo. Jasno je, da kmalu spozna svojo zmoto kot greh nasproti prvi ženi (ne pa nasproti kolektivu), kar mu izpodreže življenjske korenine. V „Stricih“, najpomembnejši povesti tega zvezka, je osnova vsega dogajanja navezanost na zemljo — na kmetijo Podlog, iz katere zajema cela vrsta ljudi svojo življenjsko moč. Ta zveza, katere predstavnik je predvsem gospodar Šimen, je tako močna, da na posled splahnejo spričo nje vse druge elementarne človeške potrebe. Da bi Podlog ne trpel sramote, je v bistvu trmoglavi in oblastni gospodar dober in razumen, ko dovoli sinu ženitev z bajtarsko hčerjo in ker ponos Podloga ne dovoli najemati preveč poslov, ko sta šla dva sinova, enako samovoljna kakor oče, z doma, se mlada žena, ki se nehote podredi zahtevam kmetije, pri delu uniči in na prezgodnjem porodu umre. Vsi ti zdravi in naravni kmečki ljudje pa ne morejo razumeti krivde, ki so jo povzročili s svojim ravnanjem, vdajo se v usodo, ne da bi spoznali, kako malo človeški so pri vsej svoji moči in vihravi doslednosti. Podoba tega življenja, dasi točna in resnična, je preveč površinska, mestoma skoraj patetična in premalo iskrena, da bi zadovoljila onega, ki išče človeških globin predvsem pri ljudeh volje. Vendar je življenje v takih zvezah, kakor jo je pokazal Finžgar v „Stricih“, zelo močno in ima Podlog bodočnost prav zaradi razumskega odnosa do zemlje.

Tone Šifrer.

K R I T I K A

ANTON MELIK: SLOVENIJA

Geografski opis. I. Splošni del, 1. zvezek. Izredna publikacija Slovenske maticе. V Ljubljani 1935.

Za sedemdesetletnico svojega obstoja si Slovenska matica ni mogla staviti bolj umestne in prikladne naloge, kakor da prične z izdajo velike monumentalne geografske monografije o slovenski zemlji, zasnovane in napisane po načelih moderne geografske znanosti. To tembolj, ker je tako delo logičen zaključek tradicij te naše književne družbe. Saj je Slovenska matica že v sedemdesetih letih, ko tudi drugod po svetu še ni bilo ne duha ne sluha o pokrajinskih opisih v današnjem smislu, napravila prve poskusne korake k izvršitvi načrta, ki je ostal — mutatis mutandis — pereč vse do danes, ko je izšla knjiga, ki so ji posvečene te vrstice. Takrat je poskušala dati P. Kozlerjevi karti Slovenije (1861) dopolnilo v obliki zemljepisnih opisov posameznih slo-

venskih dežel. Seveda se je morala poslužiti predelanih spisov *J. Erbena* o Kranjski in Koroški (1866), opis Štajerske („Slovenski Štajer“) izpod peres domačih avtorjev pa je ostal nepopoln. — Šele čez četrto stoletje je bila zopet Slovenska matica, ki je poskušala ubrati začrtano pot ter je zasnovala obsežno zbirko „Slovenska zemlja“. V njej je poverila opise posameznih slovenskih dežel našim tedanjim strokovnjakom, geografom in zgodovinarjem, ki so izvršili svojo nalogo bolj ali manj v duhu tedanjega pojmovanja takihle zemljepisnih opisov, združenih s statističnimi in zgodovinskimi v eno enoto. Takratnemu stanju vede polno dorasli *Simon Rutar* nam je obdelal Goriško in Gradišičansko (1892/1893), Trst in Istro (1896) ter Beneško Slovenijo (1899), geograf in planinec *Fr. Orožen* je opisal Kranjsko (1901/1902), koroški rojak *dr. M. Potočnik* pa Koroško (1909/1910). Nekoliko iz okvira celotne zasnove so padle *Seidlove* klasične „Kamniške ali Savinjske Alpe“ (1907/1908), vzor podrobnega pokrajinskega opisa. Slovenska Štajerska s Prekmurjem je tudi v tej zbirki ostala nedovršena, doživela je le malo zapozneli zgodovinski opis (*Fr. Kovačič*, 1926).

Izdaja zbirke „Slovenske zemlje“ se je zavlekla že v dobo, ko se je v vnanjem svetu pričela pojavljati moderna regionalno-geografska knjiga, ki ji ni več namen samo „prirodnoznanstvi, statistični, kulturni in zgodovinski opis“ posameznih političnih enot, temveč verna slika obravnavane pokrajine, ki naj po možnosti prikaže vse njene prirodne in kulturne značilnosti v medsebojni vzročni zvezi ter nam z živo besedo in nazorno ilustracijo pripomore k čim bolj resnični in dognani predstavi o njej.

Pojavila so se velika dela enciklopedičnega značaja, ki nam na osnovi podrobnih študij skušajo prikazati vso zemeljsko površino in seveda tudi oni njen neznatni drobec, ki pripada našemu narodu. Tako smo prav za prav dobili prve, na znanstveni višini stoječe geografske preglede slovenskega ozemlja šele v knjigah, kakršna je *Maullova „Südeuropa“*, kakršno je *Marekovo delo o Jugoslaviji v znameniti Klutejevi „Handbuch der geographischen Wissenschaft“* ali *Chataigneaujev opis v nedavno izišlem zvezku velike francoske monumentalne izdaje „Géographie universelle“*.

Ves ta veliki razvoj mlade geografije, zlasti pa pričetek domačega geografskega raziskovanja po ustanovitvi ljubljanske univerze, so naravno še stopnjevali potrebo po geografski monografiji naše zemlje v tem smislu. Res je sicer, da takega dela še nimajo niti Hrvatje niti Srbi (kljub ogromnemu pripravljalnemu delu, ki ga je za to izvršil pokojni *Cvijić* s svojimi učenci), pa tudi marsikdo drugi v naši bližini ne. *N. Krebs* je sicer v svojih „Ostalpen“ zajel tudi večino naše zemlje, toda samo bežno in od strani, toliko da je dopolnil svojo izčrpno sliko o vzhodnih Alpah. In žalostno je bilo, da je moral slovenski geograf tu in tam poseči prav po tej knjigi kot edinemu delu o naših krajih, ki je ustrezalo strokovnim zahtevam.

Pa tudi marsikak drug znanstveni ali pa praktični delavec (n. pr. na gospodarskem, socialnem področju in drugod) je zaman iskal trdne opore pri reševanju teoretičnih in praktičnih problemov slovenske zemlje in slovenskega človeka. Kakor smo imeli doslej v teritorialnem smislu le opise posameznih kronovin, na prvo knjigo o celotni Sloveniji pa smo morali čakati do danes, tako so se izvršila že marsikatera dela na raznih področjih, ki se tičejo Slovenije, toda žal brez vsake medsebojne povezanosti vidikov. Prirodoslovec je gledal na stvari po svoje, gospodarstvenik po svoje, prav tako sociolog in politik, vsakdo

le s svojega dokaj ozkega stališča, brez organske medsebojne zveze. Erjavčevi „Slovenci“ in „Slovenci“ Leonove družbe so samo do neke mere skušali temu odpomoci.

Ni torej čuda, da je nova *Melikova* knjiga vzbudila med nami toliko spontanega zanimanja, temelječega na živi potrebi po njej, kakor ga vzbudi le redko znanstvena knjiga pri nas. K sreči je stvar našla delavca priznane neumornosti in vsestranosti, ki je ravno za tako delo potrebna. Ne smemo namreč pozabiti pri ocenjevanju takega dela, da je prav za geografski prikaz kake pokrajine potreben vpogled v vse mogoče znanstvene stroke in panoge, od sistematičnih in teoretičnih prirodoslovnih ved pa do praktičnih ekonomskih in socialnih ved, da je treba črpati vse mogoče vire od historičnih dokumentov preko najrazličnejših statistik do avtoptičnih opazovanj v terenu.

Pri nas otežujeta tako delo še prav posebno dva momenta. Najprej so podrobna proučevanja iz vseh onih panog, na katerih naj sloni takale pokrajinska monografija, še tako maloštevilna in nepopolna, konkretni podatki še tako pomanjkljivo in brez vsake sistematičnosti zbrani, da se pojavi sto težav, ki nanje ne bi naleteli drugod, kjer imajo že dolga leta in desetletja vse to pripravljeno delo organizirano (n. pr. dolgoletna vremenska in hidrografska opazovanja, redne, vzorno urejene demografske in gospodarske statistike itd.). Koliko smešno malenkostnih ovir nastopi pri tem, koliko borb proti nerazumevanju in birokratizmu, vse to more pač preceniti le, kdor je že imel s podobno stvarjo posla.

Drugi, še kočljivejši oteževalni moment je stara, usodna pomanjkljivost slovenskega naroda — njegova maloštevilnost. Redki krog strokovnih izobražencev iz katerekoli stroke pri nas pač skoraj ne dopušča, da bi širše zasnovana znanstvena knjiga mogla iziti brez kompromisa med strogo strokovno in poljudno-znanstveno obliko. Pogoditi to obliko in v njej obdržati pravo mero, spada med največje težave, v primeru ugodne rešitve pa tudi med največje zasluge slovenskega znanstvenika. Mar ni k zavidnemu delovnemu uspehu našega osemdesetletnika *Ferd. Seidla* pripomogla prav njegova srečna roka, ki je znala vse rezultate sodobne geologije in klimatologije prilagoditi razumevanju našega povprečnega izobraženca, ne da bi jim pri tem vzela kritično znanstveno osnovo in jih zavedla v diletantske vode?

Tudi prof. Melik se ni mogel izogniti tej poti, če je hotel, da knjiga ne bo le sinteza znanstvenih rezultatov o Sloveniji za strokovnjake, temveč tudi za širši krog čitateljev, ki si že zdavna podzavestno želi takih strokovno neoporečnih, pa vendar njim umljivih knjig. Pri tem je seveda moral računati z dejstvom, da sta razumevanje in smisel ravno za geografske probleme pri nas na splošno še vedno jako majhna, skoraj nič manjša kakor v dobi, ko je pričel Seidl orati to ledino s prirodoznanske strani.

Zato je bilo neizogibno, da je avtor v svojo knjigo vstavil odstavke, v katerih nam kratko in nazorno razloži posamezne geografske pojave in probleme na splošno. V teh poglavjih ima slovenski čitatelj prvič razložene v sintetični obliki stvari, o katerih doslej večinoma ni imel pojma. Avtor nam na ta način poda kratke splošne poglede geologije, paleogeografije, tektonike, geomorfologije, klimatologije in vremenoslovja, hidrografije, rastlinske geografije itd. Vse to je tako spretno povezano z opisom naše zemlje in aplicirano na naše razmere, da knjigi vsaj v bistvu ne jemlje njenega značaja regionalno-geografske monografije; nasprotno, do neke meje ji podvoji pomembnost s

tem, da nam v njej nudi tudi nekaj splošni domači tolmač geografske stroke, prirojen za naše kraje in ljudi, opremljen z našo domačo terminologijo, vzeto po večini iz ljudskega besednega zaklada, ter z ilustracijami, nanašajočimi se tudi pri razlagi splošnih pojavov na naša tla. Odveč bi bilo poudarjati, da slone izvajanja na poznavanju in upoštevanju vseh, tudi najnovejših in najdrznejših ugotovitev ali predpostavk, ki jih prav v geografiji in njenih pomožnih panogah ni malo. Pisatelj pa jim zre vedno s primernim kriticismom nasproti.

Pred seboj imamo za sedaj prvi zvezek Melikove knjige. Posvečen je v glavnem prirodno-geografskemu pregledu. Pisatelj nam v njem slika površinsko lice naše zemlje, gorske sisteme in njihovo zgradbo, geološko sestavo tal, preoblikovanje površine v normalnih razmerah, na Krasu in pod ledniki; vreme na našem ozemlju, toplotne odnošaje, padavine, oblačnost, vetrovne, vodne razmere na rekah in jezerih, rastje in živali. Vse to nam živi primeri nazorno postavijo pred oči.

Našega človeka in njegovo uveljavljanje bo obravnavala v glavnem druga polovica splošnega dela. Vendar se že tudi pričujoči zvezek prične in konča izven strogo prirodnega področja. Uvodno poglavje („Geografski značaj in geografsko-politični položaj Slovenije“) nam živo prikljče v spomin kočljivo lego naše zemlje v predelu prirodnih, gospodarskih, narodnostnih in politično-geografskih stikov, prehodov in razpotij. Tu poseže pisatelj s poudarkom nedvomnih dejstev v samo jedro najaktualnejših življenjskih vprašanj male Slovenije, ki so jo današnje državne meje tako usodno razkosale. Tudi zadnje poglavje v zvezku tvori že prehod k antropogeografskemu delu, prikazujoč v sintetični obliki potek poselitve naših krajev od predzgodovinske dobe dalje ter nastanek slovenskih narodnih mej.

Posebno pozornost zasluži ilustrativni del knjige. Tu je zbrana cela vrsta kart, skic in fotografij, brez katerih si takega dela seveda sploh ne moremo misliti. Karte in skice so deloma posnetki že drugod objavljenih originalov, v velikem delu pa povsem nove, z velikim in zamudnim trudom izvršene ustvaritve (n. pr. Geomorfološka karta slovenskega ozemlja). Tudi brez pojasnjujočih fotografij ni ostal skoraj niti eden od sistematično obravnavanih prirodnih pojavov.

Tudi bibliografski dodatek je zelo obsežen in izčrpen. Ž njim nam je ustvarjen prvi zasnutek slovenske geografske bibliografije. Bil bi morda še preglednejši, če bi se v posameznih odstavkih držal abecednega reda avtorjev.

Z Melikovo knjigo je zaključena prva doba razvoja mlade geografske znanosti pri nas. Lahko trdimo, da zelo uspešno. Samo ob sebi je umevno, da sintetična zgradba še ne more biti popolna. Saj se je sistematično podrobno proučevanje slovenske zemlje jedva pričelo. Ravno sinteza dosedanjega znanja pa nam more pokazati, kje in koliko dela nas še čaka, in nam daje potrebno pobudo. Povsem pravilno označuje to prof. Melik v svojem predgovoru, poudarjajoč, da mu je pri zamisli dela bil vedno tudi ta namen pred očmi.

Tako gradi ta prvi sintetični geografski opis Slovenije znanstvene temelje, na katerih bo slovenski kulturni svet lahko postavljal probleme svojih življenjskih interesov. To bo pokazal še prav posebno drugi zvezek, ki bo obravnaval v celoti našega človeka, njegovo prirodo in kulturo; s tem bo usmeril še v znatnejši meri naš pogled v aktualno sedanjost in nam odprl premnogo novih vidikov, pri tem pa nedvomno postavil vrsto novih, za splošnost od-

ločilnih gospodarskih, socialnih, populacijskih in drugih problemov, ki jih bo na tej osnovi šele mogoče pričeti reševati. Tedaj bomo o knjigi podrobneje poročali.

Svetozar Ilešič.

K. A. PUŠKARJEVIČ: BALKANSKI SLOVANI IN RUSKI „OŠVODITELJI“. Izdala Akademija znanosti SSSR, Leningrad 1934.

Ruski zgodovinar K. A. Puškarjevič je napisal razpravo pod gornjim naslovom, ki jo je natisnil institut za slovanznanstvo v ruski Akademiji znanosti. V razpravi piše zgodovinar o vseslovanski ideji in njeni vlogi med balkanskimi Slovani. Vseslovanska ideja, ki so jo porodili velikoruski literati in odkoder se je razširila tudi med literate ostalih slovanskih narodov, postane z letom 1858. last ruskih publicistov in nekaterih politikov. Kmalu nato jo je prevzela tudi ruska uradna politika in vlada je začela organizirati in podpirati dolgo vrsto društev z namenom, da širijo vseslovansko idejo v Rusiji sami in med ostalimi slovanskimi narodi, zlasti balkanskimi, ki „trpe pod turškim jarmom“. Toda kakor se je pozneje izkazalo, te skromne naloge slovanskih komitejev niso izhajale iz razdraženega sočustva do „tlačnega in trpečega slovanstva“, marveč iz podobnosti opredeljene ideologije, ki se je slučajno skladala z ideologijo ruskega dvora v sedemdesetih letih. Temelj te epigonske slovanofilske ideologije je bil „boj z Evropo“. Ideologom je bila Evropa simbol meščanskega družabnega razreda, ki je začel zajemati tudi Rusijo ter rušiti fevdalno-nevoljniške razmere. Slovanofili so moledovali okoli uradne ruske vlade, da bi ta nudila pomoč ostalim slovanskim narodom, zlasti za „pomoč pravoslavnim cerkvam in šolam med južnim slovanstvom“, češ da si sicer ni mogoče misliti svobodnih Slovanov drugače, kakor v „senci mogočnih kril ruskega orla“ in obratno, da Velika Rusija brez ostalih slovanskih narodov ne more biti matica vsega slovanskega življa. Zgodovinar Puškarjevič piše: „Zoperstavljanje Rusije Evropi in mesijanska vloga Slovanov (ta častna vloga pripada velikoruskemu plemenu) v svetovni zgodovini, osnova svetovnega nazora zgodnjega slovanofilstva, je ostala bistveni moment v ideologiji epigonov slovanofilstva prav do oktobrske revolucije, ki je odpravila s scene to filozofsko-politično koncepcijo skupno z razredom, ki jo je rodil...“ Politični pomen zoperstavljanja Rusije Zapadu se najmočneje izraža v spisu enega izmed poznejših epigonov slovanofilstva A. A. Kirjejeva: „Za človeka, ki ne zapira namerno oči, ki se ne trudi, da ne bi videl tega, kar se dogaja okoli njega, sta očitna dva fakta: na zapadu Evrope se vrši znamenit preobrat, ki ni nič manj važen od tistega, ki ga je preživela Evropa ob koncu preteklega stoletja: najgloblje osnove zapadne družbe, politične, družbene in moralne so omajane in se podirajo; krščanska etika in etika spiritualistične filozofije se zamenjujeta z ateistično in materialistično etiko. Sodobna ustavna monarhija — to namišljeno zdravilno zelišče za vsa zla — je še komaj živa; ta se je že obrabila, tla ji uhajajo izpod nog in nehote odstopa mesto novi ureditvi stvari, pri kateri ne bo več vladal ‚siti bourgeois‘, marveč ‚gladujoči delavec‘ — predstavitelj četrtega stanu. ... Kakšen bo ta red ali nered, na kakšen način bodo prišli do tega novega reda, s pomočjo krvi in nasilja s strani četrtega stanu, ali s pomočjo dobrovoljnega odstopa s strani tretjega — posebno pa, kakšnim zakonom bo podrejena lastnina — je težko povedati; a da je dejstvo strašnega prevrata, i socialnega i ekonomskega, neminljivo, to postaja vsak dan bolj jasno: ta prevrat je že na pohodu...“ Kaj nam je storiti, v čem mora biti

naše delo? . . . “ „V zaščiti naših idealov.“ Po mnenju Kirjejeva je pium desiderium slovanofilskih idealov — edinstvo carja in naroda. To edinstvo se izraža v „prastarih slovanskih načelih“: „državi — moč oblasti, zemlji — moč mnenja“.

Slovanofilski ideologi so vodili oster „boj proti Zapadu“, ki je bil v bistvu le boj proti duhu časa v Rusiji. Da bi zaščitili vsak dotok „kvarnih“ zapadnih idej, so hoteli „zagraditi pred kvarnim vplivom Evrope tista slovanska plemena, katera se „priključujejo in nagibajo z nepremagljivim gonom k središču pravoslavnega sveta — k Rusiji“ in „jih pripraviti za vseslovansko zvezo“ . . .“

Odločilni trenutek spopada z Evropo je nastopil. „Sedaj ali nikoli“, je patetično klical ideolog-epigon Aksakov. „Ako hočejo Slovani ostati Slovani, in ne samo ostati Slovani, marveč rešiti svojo slovansko dušo iz verig duhovnega suženjstva, potem so oni dolžni dati trden in neomajen odgovor, dolžni, da se odreko Rimu in vsem njegovim dejanjem . . .“ „Izbirajte sedaj, Čehi, Moravani, Hrvati, Slovaki, Slovenci. Ali hočete k zapadni Evropi in se vtopiti v često nevzdržnih duhovnih nasprotjih — poleg tega ne vaših in ne iz vas porojenih, marveč, ki so jih na vas navezali sovražniki vaše slovanske svobode — ali pa stopiti na to široko duhovno pot pravoslavne resnice, po kateri hodi 60 milijonov vaših slovanskih bratov . . .“ „Od vseh slovanskih plemen je Zapad popolnoma posinovil eno — (in katerega Rusi „nimajo nobenih želj“ rešiti) — to je namreč tisto pleme, ki se je odreklo slovanskemu bratstvu ter postalo prednja vojska (!) latinskega zapada proti pravoslavno-slovanskemu svetu — to je poljsko pleme. Njega je iztrgal iz slovanskega sveta katolicizem, ta ga je pogubil in razjedel njegovo slovansko dušo.“

„Kvarni duh“ Zapada je začel pronikati tudi v dušo enovernih Slovanov — v Bolgare in Srbe. Zato je vsa delavnost slovanskih komitejev stremela za tem, da reši „pod turškim jarmom trpeče brate“. Slovanofilski publicisti v Rusiji so skrbno opazovali vse dogodke med balkanskimi Slovani in se silno razburjali, ko je srbska vlada začela sprejemati vnaneje forme evropskega meščanstva, češ da te reforme rušijo resnični narodni značaj in pripravljajo nevarnost okužitve z idejami zapadne Evrope. Med južne Slovane so začeli zahajati razni ruski agentje (diplomatski, vojaški, kulturni itd.), ki so vsestransko širili in uveljavljali vseslovansko idejo. Najbolj živahni so bili spočetka v Bosni, Hercegovini in Črni gori, kjer so skušali organizirati šole in pravoslavne cerkve, pozneje pa so razširili agitacijo tudi med Srbi in Bolgari doma in v Romuniji, kamor so zlasti emigrirali slednji. (Delovanje teh agentov osvetljuje Puškarjevič s številnimi dokumenti.)

Leta 1875. se je izvršil dogodek — upor v Bosni in Hercegovini —, ki je povzročil najvišji razvoj vseslovanskih komitejev v Rusiji in v ostalih slovanskih narodih in ki je povzročil sprva srbsko-turško, pozneje pa rusko-turško vojno v letih 1876, 1877 in 1878. Slovanofilski ideologi so sedaj mislili, da je prišel odločilni trenutek, ko se mora odločiti usoda južnih Slovanov: Zapad ali vseslovanska zveza. Toda upor v Bosni in Hercegovini ni bil upor proti „umirajočemu Osmanu“, marveč upor tlačениh kmetov proti turškim plemičem, zaradi česar vseslovanska ideja tu ni odjeknila. Srbi do bosanskih in hercegovskih upornikov niso čutili nobenega sočustvovanja, ampak so sami potrebovali oboroženega upora. Poleg tega so srbski narod predstavljali tako zvani liberalci, nacionalistična srbska inteligenca, v katere ideologiji so se na čuden način mešali srbski nacionalizem in zapadnoevropske socialistične ideje.

Da bi Rusi uveljavili vseslovansko idejo, so vseslovanski komiteji v ruskih mestih organizirali materialno in vojaško pomoč. Dobrovoljci, ki so prišli iz Rusije, pa so bili proti Srbom bolj nasilni od Turkov, kakor to kažejo ruska vojaška poročila, in so vseslovanski ideji bolj škodili kakor koristili. Bolgari so ostali pri vseh dogodkih vedno ob strani, nasprotno, dva bolgarska, emigrantska bataljona, ki sta šla v Bolgarijo, da bi v notranjščini zanetila upor, sta se celó predala turškim oblastem. Bolgarska emigracija, ki je bila predvsem nacionalno-revolucionarna, pa je čutila tudi privilegiranost Srbov s strani Rusije, zaradi česar se ni mogla zediniti s Srbi, kljub najspretnejšemu ruskemu posredovanju.

Zgodovinski razvoj dogodkov se je izvršil: upor v Bosni in Hercegovini je bil brezuspešen, vojni, srbsko-turška in rusko-turška, sta bili za balkanske Slovane brez koristi, in po dogovorih v San Stefanu ter po Berlinskem kongresu je propaganda slovanofilskih komitejev morala prenehati, oziroma se je prav malenkostno vršila ilegalno v Bosni. Slovanski komiteji v Rusiji so se deloma razšli, deloma jih je zaradi agresivnosti razpustila vlada, kar pa jih je ostalo, so odslej vodili le poravnavo starih srbskih dolgov ter razne trgovske pogodbe zasebnega značaja.

„Rešitev bratov Slovanov“ izpod turškega jarma s pomočjo slovanskih komitejev je našla odziv tudi med določenimi javnimi skupinami zapadnega slovanstva. V centralni komite so prihajale adrese s pozdravi in vzpodbudami k nadaljnjemu delu. Poljaki pa, ki so dobro čutili „svobodo v senci mogočnih kril ruskega orla“, so zapisali v adresi: „... Od mnogih strani sprejemate pozdrave kot predstavitelji številne in po vsej Evropi razmetane slovanske družine. Srbi, Bolgari, Crnogorci, Čehi so gledali na vas kakor na prelepo stavbo, v kateri so prijazno sprejeti vsi sorodniki slovanske družine. A zakaj samo Poljaki z žalostjo, nezaupanjem in kakor da bi bili v grobnem molku, ne morejo izreči niti ene same simpatične in pozdravne besede? ... Vi ste nam vzeli vse najdražje in najljubše. Vi ste popolnoma uničili in razrušili vse, kar je najdražje in najsvetejše narodu samemu kakor tudi vsakemu posamezniku ... Obrnite vso svojo moč, vse svoje delovanje za izboljšanje stanja vaših sobratov Poljakov in Rusinov sredi vašega carstva, živečih in stokajočih pod pritiskom vašega jarma in despotizma.“

Martin Vrbas.

OTROŠKI KINO

Otroški kino, bodisi umetni ali poučni, je nastal v Rusiji šele nedavno, pred približno desetimi leti in je precej zaostal za otroškimi gledališčem, ki je imelo svoj vzor v ruskem, že pred revolucijo umetniško visoko razvitem gledališču za odrasle; za kino je bilo mnogo težje. Pred revolucijo je bilo v Rusiji le 1500 kinov,¹ nekaj preprostih ateljejev za filmanje in pa posredovalnic za izposojanje filmov. Po državljanski vojni je bilo posebno občutno pomanjkanje materiala; vse to je bilo treba premagati.

Prva leta po revoluciji (kino je bil socializiran leta 1919.) je sovjetska vlada uporabljala kino kot propagandno in agitacijsko sredstvo; uspelo ji je organizirati kader sovjetskih igralcev in tehnikov, ki so zamenjali meščanske. Prve uspehe je žel znanstveni film. Zanimiv in poučen je n. pr. dogodek:

¹ Leta 1934. je imela Rusija že 27.655 kinov, leta 1936. pa bo njihovo število doseglo 43.700.

prva leta po revoluciji, ko je povsod nedostajalo kuriva, se je zbudilo živahno zanimanje za šoto. Neki inženir je dosegel važno izboljšanje stare metode, toda ni se mu posrečilo, dokazati pristašem prejšnjega sistema prednosti svojih dognanj. Tedaj so po Leninovem naročilu filmali novo metodo na kraju, kjer se je res uporabljala, in predvajanje tega filma je bilo tako prepričevalno, da so se nasprotniki vdali.

Nekateri poznejši sovjetski znanstveni filmi zelo dobro rešujejo zastavljene naloge: tako pomaga film o živčnem sistemu (delo znamenitega znanstvenika Pavlova) dijakom do boljšega razumevanja najtežjega dela fiziologije. Zadnji čas je glede na to, da bo Rusija v kratkem času potrebovala 700.000 šoferjev, sovjetski kinotrust izdal kino-tečaj „Avtocesta“, ki ni le sijajen učni pripomoček, ampak je obenem znatno obgatil rusko avtomobilsko tehniko, kajti pri tem filmu so sodelovali najboljši profesorji in tehniki.

Umetniški film se je začel razvijati od leta 1924. dalje in je v letih 1924. do 1929. povzel uspešno ofenzivo na inozemske filme z njihovo meščansko tematiko. Leti 1930. in 1931. sta bili posvečeni tehnični rekonstrukciji, nato je sledil splošen razcvet kinomatografske umetnosti.

Leta 1924., ko se je pričela ruska filmska produkcija za odrasle, je bilo tudi rojstno leto otroškega filma, ki pa je napredoval mnogo počasneje. Otroških filmov se niso lotili najboljši režiserji. Ustvarjanje teh filmov pa ne zahteva le poznanja otroka-gledalca, temveč tudi pravilnega ravnanja z otroškimi igralci, ki potrebujejo posebnih metodičnih prijemov, kar je zelo naporno in trudapolno delo. Kako je to zamotano, kaže naslednji primer. Sklenili so, da bodo za film „Zlati med“, v katerem nastopajo brezprizorni otroci, zbrali igralce med resničnimi brezprizornimi. Otroci so bili navdušeni nad idejo, zaradi katere so jih peljali na Krim. Ko pa je bilo filmanje končano, je bilo treba skrbeti za usodo teh otrok in celó ustanoviti zanje dom. V zadnjih časih nastopajo v otroških vlogah tudi odrasle igralkе; tako je n. pr. v otroškem filmu „Zbudite Lenko“ z velikim uspehom nastopila igralka Žejmojeva. Ta uspeli film je rodil celo vrsto filmov o Lenki z isto igralko v glavni vlogi. Pred nastopom v svoji otroški vlogi je naredila Janina Žejmojeva zanimiv poskus, kakšen vtis dela na gledalce. Šla je na trg v kostumu, ki je bil namenjen za filmanje, in res, nihče ni opazil prevare. (Omeniti je treba, da je igralka zelo majhne rasti.) Branjevke se niso hotele z njo resno meniti in barantati, vsi so jo tikali in jo imenovali „smrklo“ itd. Posrečilo se ji je celó, da je prišla v mestni vrt z otroško vstopnico. Tudi otroci je niso spregledali. Ravnali so z njo, kakor s svojimi vrstnicami, se z njo pretepali in jo vlekli za kite (ki so bile, seveda, privezane). Poskus se je posrečil, čeprav šteje igralka že 26 ali 27 let.

Možni so kajpada tudi filmi brez otroških vlog, toda prebiti popolnoma brez mladih igralcev ni mogoče in prav to povzroča največje težkoče pri delu za otroške filme. Vendarle se tudi v tej smeri vrši sistematično pedagoško delo. Kljub težavnemu delu so se našli entuziasti, ki so se ga lotili in ga tudi uspešno dovršili: n. pr. Lebedev (filma: „Vojaški sin“ iz dobe revolucije 1905 in „Na luno“ — o mladih izumiteljih itd.), M. Barskaja (film „Strgani čevlji“) in drugi. Pa vendar je proizvodnja otroškega filma zaostajala za vedno naraščajočo potrebo primernih filmov. V Rusiji je okoli 30 milijonov otrok. Zanje bi bila potrebna zaloga 200 do 300 filmov in vsaj 40 do 60 novih naslovov letno. Zaloga pa obsega le 60 stvari in če odštejemo pedagoško nepopolne filme, jih ostane le 47. To je seveda premalo. Nedostajanje otroških

filmov je postalo zlasti občutno v letu 1930., ko so začeli prirejati otroške filmske predstave.

Skodljive posledice, ki jih povzročajo pri otrocih obisk predstav za odrasle, so že davno zapazili. A. A. Brjancev ni zaman opozarjal, da je prva naloga otroškega gledališča ravno odtegnitev otroka kinu. Na otroških zborovanjih v okviru „gledališča mladega igralca“ so vsako leto debatirali o kinu. Otroci so branili kino, a Brjancev jim je dokazoval, da kino ni umetnost, temveč le učilo. Od tedaj se je marsikaj spremenilo: sam Brjancev je igral v nekem otroškem filmu. Kino se je povzpelo na stopnjo umetnosti in sovjetski umetniški film je izrinil inozemsko meščansko filmsko produkcijo, ki je razkrajajoče vpivala na nezgrajeno otrokovo mišljenje. Toda opazovanje je pokazalo, da otroci sprejemajo tudi vzgojne filme, kakršen je „Pot v življenje“, po svoje in da so njihove simpatije po navadi na strani romantičnih pustolovcev, ne pa pozitivnih junakov. Rezultat tega spoznanja je bil sklep, da se ustanovita v Moskvi in Leningradu po dva otroška kina, v osmih drugih mestih pa po eno. Mesta, ki niso dobila lastnega poslopja, so morala določiti posebne dneve za otroške predstave. Hkrati so izdali navodila za organizacijo pedagoškega dela pri otroških kinih. V Centralnem domu za umetniško vzgojo otroka v Moskvi je bila otvorena metodološka matica posebnega oddelka za kino. Sedaj je v Rusiji sto specialnih otroških kinov (od teh šest v Moskvi), če ne štejemo onih kinov, kjer so za otroške predstave določene posebne ure. Pravilnik o otroških kinih je izšel leta 1934. Po tem pravilniku kino za otroke ne predvaja le različnih filmov sovjetske produkcije, ampak mora hkrati vzgajati otroke za dojemanje kina. (Organiziranje obiskov kina za skupine dijakov s poprejšnjo pripravo in poznejšo obdelavo komada, kakor se vrši pri otroškem gledališču in se imenuje „kulturni pohod“.)

Otroci od 8. do 16. leta se dele na dve skupini, ki imata vsaka svoj repertoar. Vsakemu kinu je pridelen delegatski svet, ki sodeluje pri kulturnem delu. Pedagoško delo se vrši tudi z odraslimi, s pedagogi in s starši. Osebe otroškega kina sestoji iz petnajstih oseb, med katerimi so vedno tudi namestnik ravnatelja pedagoškega odseka, pedagog-lektor, pedagog-masovik in pedagog-glasbenik. Za vzgojo otrok — sodelavcev pri kinu — so organizirani v Moskvi šestmesečni tečaji. Cena vstopnic je 20 do 40 kopejk, v vaseh 15 do 30 kopejk. Kino se vzdržuje z rednimi dohodki in dotacijami, ki jih daje kino za odrasle.

Stopimo v kino, kjer predvajajo film za otroke, n. pr. v kino Rotfront v Leningradu. To je veliko poslopje, kjer zavzema kino dve veliki dvorani. Dvorana, ki ima v parterju štiri sto in na balkonu sto petdeset sedežev, je namenjena filmskim predstavam, v drugi, ki ima le tri sto petdeset sedežev, pa se vršijo koncerti in dramski nastopi. Vsi sedeži so numerirani. Predstave za otroke se vrše podnevi (ob eni, treh in petih popoldne). Pri vratih pregleduje kontrolor vstopnice, pedagog presoja starost, kajti mlajši otroci ne smejo obiskovati predstav, namenjenih starejšim. V odmoru igra učitelj glasbe na klavir. Otroci se sprehajajo ob zvokih koračnic, plešejo in pojejo. Po petju in plesu se vrše skupinske igre; vse to vodi tako zvani „masovni“ pedagog s pomočjo šolarjev, ki jim pravijo „zatejnik“ (pobudniki) in je njihova naloga, da organizirajo otroška razvedrila in igre. Za to nalogo se šolarji pripravljajo in izobražujejo pod strokovnim vodstvom. Za red skrbe razen pedagogov tudi delegati učencev. V drugem nadstropju, v foyeru, stoje mize in stoli. Tam berejo otroci knjige in revije, igrajo šah in slično. Zraven je tudi buffet s

cenenimi slaščicami. Za otroke, ki prihajajo prezgodaj in morajo čakati, prirejajo v koncertni dvorani koncerte, kjer nastopajo glasbeniki, solisti, pevci, pripovedniki, včasih celo orkester. Vsakokrat nastopa v vlogi tolmača pedagog, ki daje otrokom potrebna pojasnila v svrhu umetnostne vzgoje. Včasih nastopajo na odru otroci-plesalci in glasbeniki, gojenci otroških umetniških šol.

Po koncertu gredo otroci v veliko dvorano k predstavi. Pred predvajanjem izpregovori vselej pedagog-lektor nekaj uvodnih besed. Nato se predvaja sodoben journal ali poučni film in šele nato umetniški film. Ker otroških filmov primanjkuje, predvajajo večkrat filme za odrasle. Vse nove filme, če se jim le zde primerni za otroke, predvajajo takoj.

V specialnih otroških kinih se vrši z otroki stalno delo tudi v času, ko ni predstave. Organizirajo krožke za kino, gledališče, literaturo, stenski časopis in slično.

(Se nadaljuje.) *N. Bahtin.* — Prevedla V. Š.

SOCIALNI OBZORNIK

STUDIJ O NAŠI VASI

Z a d o l ž e n o s t

Vsa naša sredina je zadnja leta mnogo razpravljala o zadolženosti kmečkega ljudstva. Vprašanja o ureditvi dolgov kmečkega ljudstva so postala z nastopom splošne krize kapitalizma silno pereča. Razgibala so najširše množice, oni politični krogi pa, ki so „skušali“ razrešiti pereča vprašanja, so oskrbeli zakonske osnutke in uredbe. Toda vprašanja kmečkih dolgov in s tem v zvezi celega kompleksa ostalih vprašanj niso rešili, nego od uredbe do uredbe odlagali. To je čisto umljivo. Volja za ureditvijo je morda bila prizadevna, posebno, ako se je opirala na težnje ljudstva, toda pogledi na to vprašanje so temeljili v napačnem naziranju. Zmotno so smatrali neznosne razmere, v katerih naše kmečko ljudstvo živi, za posledice zadolženosti (prezadolženosti!) in pričakovali, da bo ureditev vprašanja kmečkih dolgov (bodisi na najradikalnejši način: z delno ali popolno razdolžitvijo) tudi že rešitev kmeta iz neznosnega položaja.

Zadolženost ni predvsem vzrok slabih razmer, ona je posledica in kot taka tudi vzrok novih posledic. Zadolženost je eden globljih vzrokov v vsem družbenem dogajanju naše sredine. Napačno je, če se skuša rešiti eno vprašanje, ne da bi istočasno zgrabili vsa ostala vprašanja, ki so neposredno in nujno povezana. Napačno, nesmiselno in neuspešno je govoriti o kmečkih dolgovih, ako nimamo v mislih splošno-kreditnih vprašanj, kreditnega gospodarstva, ki je osnovna oznaka družbenih odnosov visoko kapitalistične dobe v naši sredini. V teh odnosih tudi naše kmečko ljudstvo nujno potrebuje kredite, danes nič manj kakor pred leti, ko so nastajali sedanji dolgovi. Ako bi bilo torej vprašanje kmečkih dolgov urejeno celó na najradikalnejši način, s popolno razdolžitvijo (kar je pa v družbenih odnosih naše sredine iluzija!), bi sledila takoj zopetna zadolžitve, ker kmečko ljudstvo nujno potrebuje kredite, a to spričo agrarne prenaseljenosti, ob skrajno neugodnih lastninskih odnosih, ob nizki razvojni stopnji poljedelskih kultur, ob visokih dajatvah, ob brezposelnosti itd., ko slovensko ljudstvo najnujnejšega strada. V naši sredini bi to osnovno pomanjkanje odpravili novi in novi krediti, ki pa pri večini ljudstva ne morejo služiti povečanju proizvodjalne sile kmečkega gospodarstva.

Po razdolžitvi bi kmečko gospodarstvo v naši sredini kreditov gotovo ne dobilo. To bi presegalo možnosti vladajočih družbenih odnosov. Kljub možnosti novih kreditov pa bi kmečko ljudstvo ne moglo svojih kreditnih obveznosti urediti, kakor jih tudi danes ne more, razen če bi prodajalo kos za kosom svoje privatne lastnine in bi tako postalo vaški proletarec.

Ako postavljamo vprašanje sedanjih kmečkih dolgov, ga moramo nasloniti na sledeča dejstva:

Kmečki dolgovi so nastali v kreditnem gospodarstvu. V družbenih odnosih naše sredine je kreditno gospodarstvo nujno. Osnovna težnja v kreditnem gospodarstvu je čim višja renta. Visoko rento dosežemo z izboljšanjem in zvišanjem proizvodnje. Tu uporabljeni krediti so rentabilni in likvidni. Kjer ni likvidnosti, je znak, da ni za to pogojev. Dolgovi kmečkega ljudstva so nelikvidni, torej tudi nerentabilno izrabljeni. Enako bo tudi v bodoče. To so dejstva, ki bodo onemogočala kmetu dokopati se do kredita, ne da bi istočasno neposredno žrtvoval svojo privatno lastnino. Na račun neposredne žrtve svoje lastnine bo lahko prišel do kredita in to do tem večjih vsot, čim večja je njegova privatna lastnina. Tisti, ki nima lastnine, kreditov sploh ne bo dobil.

Vprašanje zadolženosti je nujno povezano z vprašanjem družbenih odnosov. V naši sredini se kmečko gospodarstvo nujno zadolžuje, prav tako nujno tudi ne more dolgov vračati.

Tako zvana razdolžitve v okviru teh družbenih odnosov bi bila ukinitve simptoma teh odnosov, ne pa odnosov samih. To je seveda nesmiselno in bi kmečkemu ljudstvu v tem okviru tudi ne koristilo. Odplačevati dolgove v še tako dolgotrajnih obrokih večina ljudstva sploh ne zmore (to je bilo jasno dokazano jeseni 1934., ko je zmogla komaj ena četrtnina minimalno obveznost!), razen če žrtvuje za odplačevanje del za delom svoje lastnine.

Umljiva nam bo po vsem tem nemoč onih morda „resnih“ poskusnikov in kaotična množina v uredbi vklenjenih poskusov, da bi se rešila vprašanja kmečkih dolgov tako, da bi slovensko kmečko ljudstvo sproščeno zadihalo. *Kajti rešitev, ki jo narekujejo potrebe širokih ljudskih plasti, presega možnosti v naši sredini, s katero so nujno povezani pojmi in dogajanje zadolženosti, prezadolženosti, prenaseljenosti, brezposelnosti itd. Potrebe širokih ljudskih plasti narekujejo odnose, v katerih bosta med drugim pojmi dogajanje zadolženosti neznan.*

I

Zadolžena gospodarstva. Preden vklenemo vprašanje v številke moramo poznati okolnosti anketnega in statističnega izsledovanja. Podatki si močno nasprotujejo, in sicer v tem, kdo in po kaki poti jih je zbiral in kakšne tendence so ga vodile pri tem. Gradivo so zbirali bančni zavodi, razne družbe, oblastva; zbirali so po denarnih zavodih, pri upnikih, pri dolžnikih. Najneposrednejše je bilo pač pri dolžnikih preko občinskih uprav, in ti podatki so najbližji dejstvu, čeprav višine kmečkih dolgov niso izčrpali in kaže tudi to izsledovanje vse znake tendenc v vladajočih družbenih odnosih, tako n. pr.:

1.) vidik tako zvanega celotnega narodnega gospodarstva, ko je bilo postavljeno vprašanje, ali naše narodno gospodarstvo (t. j. narodno gospodarstvo vladajoče družbe) vzdrži dolgove in katere vsote. Vprašanje bi bilo pravilno postavljeno takole: ali toliko tisočev kmečkega ljudstva vzdrži težo dolgov?

2.) z vprašanjem dolgov bi bili morali ugotoviti tudi stanje vlog kmečkega ljudstva in spoznati notranje odnose med obojimi pri kmečkem ljudstvu samem; takó pa vprašanje vlog sploh ni bilo raziskano, a vladajoči interesi so problem postavljali tako, da so se vedno sklicevali na kmeta vlagatelja; ko bi bil ta problem raziskan, bi približno spoznali, kako globoko se je kapitalizem zagrizel v življenje našega ljudstva;

3.) raziskani niso odnosi v okviru zadolženih kmečkih gospodarstev samih, tako ne velikost zadolženih gospodarstev in odpadajoča površina na posamezne velikostne skupine, ne razmerje med dolгови in lastnino;

4.) manjkajo podatki o vzrokih odnosno smotrih zadolžitve v celoti in v notranji strukturi.

Kljub nepopolnosti statistik pa iz števil lahko razberemo marsikaj.¹

V Sloveniji je 61.490² zadolženih kmečkih gospodarstev, torej 61.490 družin, ki so imele pravico do „kmečke zaščite“. Iskati jih moramo med približno 130.000 „poljedelci“ ter jih bo približno 47 %.³

Torej skoro polovica vseh kmečkih gospodarstev je zadolžena.

Na zadolženih kmečkih gospodarstvih biva 356.208 ljudi. Torej 31'79 % vseh prebivalcev Slovenije.⁴ Ako ta odstotek primerjamo z odstotkom zadolženih kmečkih gospodarstev (29'05 % vseh gospodarstev Slovenije), vidimo, da imajo zadolžena kmečka gospodarstva večji odstotek ljudi, saj odpade na 29'05 % vseh gospodarstev 31'79 % vseh ljudi. Delovnih moči je na zadolženih kmečkih gospodarstvih 188.278 ali 31'20 % vseh delovnih moči Slove-

¹ Večinoma je navedeno stanje iz leta 1932., v psihozi, ko so bile ljudske množice najbolj razgibane ob vprašanju ureditve. Zakon o zaščiti kmeta z dne 19. aprila 1932. pravi, da je „kmet“ vsaka oseba, ki sama ali s člani svoje družine obdeluje zemljo in čigar obdavčeni čisti dohodek izhaja pretežno iz kmečkega gospodarstva, če gospodarstvo ne presega 70 ha obdelovalne zemlje. Sama po sebi dokaj nedoločena definicija v izsledovanju ni bila popolnoma upoštevana; bistva pa ne spremeni. Za slovenske razmere je potrebno poudariti, da niso mogli biti tu upoštevani nekmetje-lastniki vinogradov itd.

² Po podatkih Komadinića (Komadinić J. Milan: Problem seljačkih dugova, Beograd 1934, cir.) je to 29'05 % vseh gospodarstev (ki jih je 211.365), odnosno 31'10 % kmečkih gospodarstev. To bi znašalo približno 197.000; skrajno previsoko število, ki izhaja iz dejstva, da je avtor vštél približno 160.000 zemljiških posestnikov (po: F. Uratnik: Pogledi na družabno in gospodarsko strukturo Slovenije, Ljubljana 1933), med njimi le približno 100.000 kmetov in približno 30.000 bajtarjev, dninarjev, viničarjev. Komadinić ni upošteval zgolj poklicnega vidika, nego posestnega ter je tako pridal približno 60.000 posestnikov nekmetov, kar je napačno v zvezi z vprašanjem kmečkih dolgov.

Uratnik ceni zadolžena gospodarstva na 58.432, Trček na približno 65.000 (Fran Trček, ravnatelj Zveze slovenskih zadrug; podatki iz leta 1932., neobjavljeni).

³ Trček navaja, da je zadolženih 45 % kmečkih gospodarstev, od teh pod polovico vrednosti 25 %, nad polovico vrednosti 15 %, prezadolženih 5 % (merilo prezadolženosti?).

⁴ 36'70 % vsega kmečkega prebivalstva, ki jih navaja Komadinić, ne morejo držati, saj ni vsega v kmetijstvu živečega prebivalstva približno 970.000, nego le približno 690.000.

nije (po teh cenitvah bi jih bilo torej v Sloveniji 603.455!)⁵ Odnos med zadolženimi gospodarstvi, vsemi ljudmi in delovnimi močmi glede na vso Slovenijo, izražen v odstotkih, je torej tale: 29'05 % : 31'79 % : 31'20 %. Iz tega sledi druga ugotovitev (iz razmerja 31'79 % : 31'20 %), da imajo zadolžena gospodarstva tudi večji odstotek ljudi, ki so pasiven element v proizvodnji (otroci, starci — nedelovni člani družine). Na zadolženo kmečko gospodarstvo odpade povprečno 5'79 ljudi, od tega 3'06 delovnih moči; skoro polovica torej ne proizvaja, nego le uporablja dobrine.

Vsa zadolžena kmečka gospodarstva obsegajo 525.897'37 ha ali 33 % vse zemlje, od tega 217.296'27 ha ali 26'33 % vse obdelovalne zemlje (njive, sadovnjaki, vinogradi, pašniki in travniki), ostalih 308.601'10 ha pa odpade na gozd in neobdelan (predvsem planinski) svet.⁶ Na posamezno zadolženo kmečko gospodarstvo odpade povprečno 8'55 ha celotne, od tega 3'53 ha obdelovalne zemlje.

Ako velja med obdelovalno na eni ter neobdelovalno zemljo na drugi strani (gozd, neploden svet) v Sloveniji odstotno razmerje 51'63 % : 48'37 % (42'65 % gozda, 5'72 % neplodnega sveta), bi bilo temu ustrezajoče razmerje pri zadolženih kmečkih gospodarstvih kakor 26'33 % : 24'67 % (21'94 % gozda, 2'73 % neplodnega sveta). V resnici pa je razmerje drugačno. Vidimo torej sledeči odnos razmerij:

	obdelov. zemlja : neobdelov. zemlja	
v vsej Sloveniji	51'63 %	: 48'37 %
pričakovano razmerje pri zadolž. km. gosp.	26'33 %	: 24'67 %
resnično razmerje pri zadolž. km. gosp.	26'33 %	: 39'92 % (!)

Gozd in neplodni svet presegata torej za celih 15'25 % razmerje. Težišče zadolženih kmečkih gospodarstev se torej pomakne na gozdno kulturo in neploden svet. Notranji odnos ni znan in ne vemo, koliki odstotek odpade tu na sam gozd.

Ta ugotovitev velja le za celotno površino zadolžene zemlje. Napačno pa bi bilo sklepati iz tega, da je zadolženih največ gozdnih gospodarstev. Pozneje bomo videli, da zelo prevladuje gozd med večjimi, toda ne številnimi gospodarstvi.⁷

Po velikosti delimo zadolžena kmečka gospodarstva z zemljo: 42.608 ali 76'59 % jih je velikih 0 do 10 ha vse zemlje; 11.319 ali 20'35 % 10 do 30 ha; 1473 ali 2'65 % 30 do 70 ha; 128 ali 0'23 % 70 do 100 ha.⁸ Skupaj je torej vseh zadolženih kmečkih gospodarstev z 0 do 100 ha 55'528 ali 99'82 % vseh zadolže-

⁵ Uratnik: Zadolžena gospodarstva 316.580 ljudi, od tega 168.088 delovnih moči.

⁶ Komadinić; Uratnik navaja: 498.914 ha celotne, od tega 157.416 ha obdelovalne zemlje.

⁷ Podrobneje bo o tem govor pri obravnavanju zadolženosti po srezih. (Bolje bi sicer bilo po geografskih, to je prirodnih, strukturno enotnih, a ne po političnih edinicah.) Za zdaj naj omenim le, da je n. pr. povprečna velikost zadolženih kmečkih gospodarstev v gornjegrajskem srezu 21'33 ha vse, odnosno 3'79 ha obdelovalne zemlje, torej odpade na gozd in neploden svet skupaj povprečno 17'54 ha na zadolženo kmečko gospodarstvo. Slično je tudi v ostalih predelih, kjer obdelovalne zemlje ni mnogo.

⁸ Komadinić, po pregledu, izdelanem v državni statistiki. Tu navedeni odstotki veljajo le za zadolžena kmečka gospodarstva z zemljo.

nih kmečkih gospodarstev z zemljo, ostane še 0'18% ali 103 zadolžena kmečka gospodarstva z zemljo (v statistiki to ni razvidno), o katerih sklepam, da so večja od 100 ha zemlje. Vseh zadolženih kmečkih gospodarstev z zemljo (100%) je torej 55.631. Do skupne vsote vseh zadolženih kmečkih gospodarstev (61.490!) manjka še 5859 zadolženih kmečkih gospodarstev, ki so menda brez zemlje (sklepam iz gornjega), bodisi da imajo hišno posest ali nobene (bajtarji, dninarji, viničarji). V celoti bi odpadel na posamezne skupine sledeči odstotek vseh zadolženih kmečkih gospodarstev: brez zemlje 9'53% (5859 gospodarstev); 0 do 10 ha 69'29% (42.608 gospodarstev); 10 do 100 ha 21'01% (12.920 gospodarstev); nad 100 ha 0'17% (103 gospodarstva).

Ako bi lahko to primerjali z vsemi kmečkimi gospodarstvi, bi mogli izjaviti važne zaključke, tako pa ne poznamo glede kmečkih gospodarstev najosnovnejših dejstev, kakšno je namreč posestno razmerje med tistimi približno 100.000 kmečkimi gospodarstvi (cenitev!) in koliko zemlje imajo. Tu nam zmanjka trdnih tal, čeprav bi moralo tu biti izhodišče v podrobno analizo.

(Se nadaljuje.) — *Jože Kerenčič.*

Popravi! V prejšnji številki (1.-2.) v članku „Posestne razmere“ popravi: str. 106., 35. vrsta, 5000 v 5900; str. 108., 26. vrsta, 20—50 ha v 5—50 ha; enako 28. vrsta 20—50 ha v 5—50 ha; str. 109., 41. vrsta, 0—50 ha v 5—50 ha.

ODMEVI KRITIK O „PRAVOPISU“

Ko je Adrienne Lecouvreur imenitno ustvarila na odru vlogo ničvredne ženske, je Voltaira tako prevzelo, da je šinil s svojega sedeža in zagrozil proti njej s pestjo: „Crève, chienne!“ (crkni, kuzla). „Še nikdar noben poklon“, je izjavila tisti dan slavna gledališka igralka, „se mi ni tako prilregel kakor ta.“

Te zgodbi ce sem se spomnil ob članku Okoli Bingole Aleša in Slovenskega pravopisa (Jutro, 17. februarja 1936). Reči ženskemu bitju „psica“, ni posebno laskavo, Lecouvreurovi pa je vendar ta vzklik izrazil največjo pohvalo. To dokazuje, da še tako vsakdanja beseda v pravi zvezi lahko spravi vzvišeno misel na dan.

Clankar se ne strinja z mojim stališčem glede besed, sprejetih v novi priročnik. Priznati moram, da slovarja ob veliki zaposlenosti in v tako kratkem času nisem utegnil od vrstice do vrstice pretehtati. Zadovoljil sem se z naključnimi poskusi, s preskušnjami „na preskok“. Tako je brez dvoma notri marsikak izraz, n. pr. rusizem sovpadati, ki ga nikoli ne bom rabil, a so ga včasih govorili učitelji geometrije.

Svoje stališče glede na redke, zlasti pa zastarele besede sem prvič označil, ko sem bil še „omladič“, v oceni „Livškega jezera“ (LZ 1912, 505), kjer sem na isti način ko Bingola osmešil Klodičevo arhaistično maniro. Vendar si upam trditi, da sem to storil bolj po pravici: saj tu gre za epos, delo, ki hoče biti umetniško. „Bingola“ pa je zabavno in zabavljivo sestavljen iz gradiva, nabranega v slovarju. Iz slovarja seveda lahko posnameš — kakor ti je pač notranjost ubrana: angelovo češčenje, Luna sije, ali pa satiro Cmokavzar in Ušperna.

Vrlina slovarjev je med drugim tudi ta, da so čim popolnejši. (Našemu manjka poleg petih rokovnjaških še: boljščati, ščiliti in palad, Jutro, 1. decembra 1935.) Popraviti pa moram svojo prvotno trditev: „strina“ ni pozabljena, le nerazvidno čepi pod značko „stric“. Rajši vidim, da slovar prinese preveč ko premalo: Wer vieles bringt, wird manchem etwas bringen, pravilno izjavlja Goethe v Faustu. Tako se mu ne bo pripetila nezgoda Broz-Ivekovičevega Hrv. rječnika, ki je pozabil toliko na-

vadnih gesel, da je mogel ocenjevalec, menda prof. Jagić, sestaviti precej dolgo basen ali legendo s samimi izpuščenimi besedami.

Clankar, podpisan s črkami *Fjo*, ponovno deluje z nasebno, absolutno estetiko besed. Uredniku kakega dnevnika ali tednika svétujem, naj v času kislih kumar razpiše poizvedbo: „Navedite mi deset najlepših slovenskih besed.“ Radoveden sem, katere bodo odnesle palmo. Beseda je največkrat nevtralna. Ko jo prvič čuješ, te nemara katera zbode. Kako se je po prevratu vpricho mene repenčil neki Srb, pristaš naziva SHS, ob nerodni skovanki „Jugoslavija“! Slično jo je doživel menda Raymond Decout, pišoč: *La Yougoslavie? Nom difficile, pays charmant (Les Cahiers des jeunes, mars 1934)*. Okusi so različni. O glagolu *s'atmosphériser*, zdraviti se na višinskem soncu in zraku, izjavlja *Figaro* 4. septembra 1933: Beseda je tako grda, da bi vam utegnila zagreniti veselje do zdravljenja. — Meni se zdi ta neologizem blagovzvočen. Nasprotno pa se mi je vsaj spočetka upiral *galactotimètre* in *lactostilliscope* v romanu R. Dorgelès, *Si c'était vrai* (1934, 42). Dalje se mi vidi okren in trd izraz portugalske „girije“ ali čiribiršćine: *nectecfracnéque* (žvenk in cvenk, denar), ki pa avtorju razpravice prikupno zveni (*Rivista de facultade de letras II/1, 1934, str. 154*). Kake težave sem imel svoje dni s francosko zvezo: *il eut des hésitations* — danes mi je igrača. Ime indskega dekleta: *Džalantáščandračapalá* bi mikalo malokatero našo mladenko, najslajše na svetu pa je za njenega obletovalca.

Prvi pogoj za lepoto pri besedi je pač izrekljivost. Zato mi niso pogodu takele sestavljenke: *Araberfettsteibschaf, Geburtstagsgeschenk, Pfropfreis*; Nemcu, ki je ob slovenskem samostalniku „hči“ 14 dni podsmešno kihal, pa so bržkone kar ugodne. René Jouglet pripominja v razpravi *Visage du Japon*: ime *Takarazuka* ropotá kakor zadevanje krogel na biljardu (*Nouv. litt. 22. decembra 1934*). Že prej, avgusta 1933, je francoski romanopisec P. Morand razpisal anketo o desetih najlepših francoskih izrazih. Kako različni so bili odgovori! G. Duhamel je menil, da jih je v njegovi materinščini 100.000 lepih ne glede na njih pomen: „*scabieuse*“ mu je slastna, čeprav pomeni garjavo zelišče, grintavec. Poprečnemu čitatelju so najbolj ustrezali nazivi za ljubezen, srečo, mladost, božanje itd. Tu se vidi, da niso znali akustike tako objektivno soditi ko *Camille Mauclair*, ki označuje neko afriško mesto v svojem potopisu *Le Pays du feu rose*: *Mamounia au doux nom (Figaro, 6. junija 1933)*. Preprosti človek meša v oceno osebna doživetja. To velja n. pr. za *Montherlantovega* junaka, ljubitelja biko-borbe, ki sem ga prikazal v „*Žisu*“ 14. decembra 1935: beseda „*arène*“ je nanj učinkovala kakor elektrika (*Les Bestiaires, 1926, p. 11*). To je pokazala tudi zbirka odgovorov, ki jih je izzval dnevnik *El Sol* v Madridu. Podobno v Angliji.

Neki ameriški pesnik je lani takole združil deset prvovrstnih krasotic iz svoje govorice: *down* (zarja), *mist* (megla), *hush* (ččeš, spančkaj), *luminous* (svetal), *lullaby* (uspavanka), *chimes* (pritrkavanje), *murmuring* (mrmraje), *golden* (zlat), *tranquil* (miren) in *melody* (napev). Pravi, da ga je vodila zvočnost pri oceni. Vendar vsakdo spozna, da ni bil neobčuten za pomen besed.

Izraz, ki nam je očitno grd, more v dobri zvezi doseči umetniški učinek. V razpravi „*Del hablar fino*“ navaja A. G. Pastor: *Don Quijote* pripoveduje Sanchu o izrazu „*regoldar*“: to je ena najnerodnejših besed, kar jih ima kastiljšćina, čeprav je zelo značilna... (*La Nación, 14. januarja 1934*). Komiko je dosegel O. Župančič, ko je nevtralne hlače rimal kot hladže za maharadže (Naša beseda). Čigav je že ta italijanski verz, ki vsebuje prislov učinkovito raztegnjen, da kar vidiš dolgo črto, v kateri nekdo pada z znatne višine:

Chi troppo in alto sal, cade sovente
precipitevolissimevolmente...?

Viktorju Hugoju so vse besede dobre, nobena ni pastorka:

Et je dis: Pas un mot où l'idée au vol pur
Ne puisse se poser, toute humide d'azur!

Naš Bingola Aleš sam je čeden zgled za trditev, da beseda učinkuje, kadar je na mestu: 17. februarja je skoval nov pridevnik „drvast“, da označi čim krepkeje svojo nejevoljo. Doslej običajni pridevnik lesen ali drven mu je bil prešlaboten. Zvarjenka librikalec pač ni kaj ljubka, vendar je Prelom lani 3. januarja točno označil vetrnjaka, ki vleče i z liberalci i s klerikalci.

Da ne bi smel pisatelj tu pa tam rabiti tudi manj razširjene besede? Katera božja ali cerkvena zapoved je prepovedovala A. Daudetu, da ne bi svojih francoskih vzornih povesti emajliral s provensalskimi cvetkami? Kdo je branil Maupassantu posnemati normandijsko kmečko žlabudravščino? A. Theuriet ni hodil k Bingoli Alešu po dovoljenje, ko je reševal iz pozabnosti vzhodnofrancoske jezikovne posebnosti. Pa A. de Chateaubriant, ki mu je Francoska akademija nagradila roman *La Brière*, mrgoleč od lokalizmov (LZ 1924, 64)? Na stotine piscev iz regionalističnih literatur bi lahko navedel, ki ne zametajo krajevnih nazivov, ne da bi morala vodilna govornica razpasti v nove samostojne jezike.¹ Ali se Srbi boje, da bo Stankovičeva „Nečista krv“ v njihovem govoru učinkovala kakor Babilonski stolp? Pa pri tem je pobral mnogo tujk, porečete. Res je. Vendar, ko je naš najožji rojak očital nekemu srbskemu izobražencu, zakaj ne rabi dosledno le „most“, znan po vsem slovanskem svetu, češ turška ćuprija je znatno manj razprostranjena, se je odrezal: „Pa i to je naše!“

A ne samo, da književniki pobirajo med narodom, tudi sami izumljajo nove besede. Velimir Hlebnikov (1885—1922) je ustvaril do 10.000 novink; od samega glagola ljubiti je zapustil preko tisoč izvedenk. Hlebnikov, mejnik v ruski poeziji, seveda ni vsakdanji kruh za lenega bralca, ki se mu hoče zibke in uspavanke, pač pa za sodelujočega tvorca, ki si želi užitek priboriti (Prager Presse, 21. julija 1932).

The Manchester Guardian je lani poročal o Broughthovem sestavku, priobčenem v uradnem glasilu ameriškega zavoda „Language Research Institute“: koliko besed rabijo razni ljudje v enem dnevu? Nepismen človek prebije s 300 do 400, razumnik jih lahko uporabi do 4000, da raztolmači drugim svoje mnenje. Mlajši rod menda ne sega več po nobenih besedah: nekaj izrazov, surovo nanizanih v nekak slovnični izbruh, ki naj bi bil stavek, to je vse. Ameriški statistik pravi nadalje, da potrebuje telefonistka 50 besed na dan, pestilec ali boksar onegavi le s 30. Sodobni naraščaj se je duševno polenil, noče več iskati, noče več misliti, ne obremenjevati svojega spomina.

Iz nekega drugega vira vem, da je britska biblijska družba pričela izdajati poenostavljen prevod sv. pisma, umljiv še za takšne duševne siromake. „To ni kaj odlično spričevalo za nadarjenost poprečnega Albionca“, je pripomnil pred kakim mesecem švicarski kritik v dnevniku *Journal de Genève*. In res, kako daleč smo od Ol. Cromwella, ki je v svojih parlamentarnih govorih uporabljal 8000 izrazov!

*

Bingola Aleš očita Pravopisu lokalizme, na drugi strani jih pa zagovarja, ko na primer hoče pisati po savinjsko: sabla, skomlati. Tu se je lotil vprašanja, ali naj pišemo Kranj ali Kran. O tem je škoda čas tratiti. Nemarna spaka mu je glagol obezati, toda Pravopis mu dovoljuje tudi etimološko obliko obvezati. Mika me vedeti, ali želi Bingola zopet uvesti v še v naslednjih primerih: st(v)oriti, g(v)ozd, zag(v)ozda, h(v)oja, šk(v)orec, ves(v)oljni potop, s(v)raka, s(v)rbeti, ob(v)last, ob(v)esiti, na(v)lašē,

¹ Argot je v literaturi zelo opravičljiv. Od Villona do Balzaca ima same slavne predhodnike (Sodobnost, 1936, 98).

ob(v)rat, ob(v)od, itd. itd. Pridevnik očividen se kajpada lahko nadomesti z: očiten, razviden, teže pa bo izpodriniti očividca (samovidec?). Dr. Breznik omenjene besede ni obsodil na smrt, le srbohrvaško obliko z *e*: *očeviden* je zaznamoval s †. Bržkone zato, ker imamo v narečjih *i*: očivest(en), srbohrvaško očigled(an), očiglednost. Zvedčen se Bingoli ne dá izrekati, jaz pa sem prepričan, da ga prav tako lahko izgovarja kakor razredčen. V ženski obliki je seveda drugače, zato je DS svoje dni zapisal zvedečna. Na opazko glede savinjske doline svetujem Bingoli, naj lepo zbere svoje besedišče in ga znanstveno obdela: s poudarkom in izreko, pa ga prej ali slej kje objavi. Nemara ga bo mogel sam prof. Ramovš izkoristiti pri gradnji svoje slovenske slovnice.

Na sramotni oder postavljene besede niso vse tako omejeni lokalizmi, kakor se zdi Bingoli. Čamer je zabeležen na zapadu in na vzhodu našega jezikovnega ozemlja: starček je spravil svoj čamer vesel, poje narodna pesem. Če ga Bingola ne more rabiti, naj ga pusti. Njegovo početje pri zbiranju „smešnega in neblagglasnega“ gradiva se dá primerjati z lekarnarjem, ki je dal bolniku iz vsake steklenice, kar jih ima v zalogi, po eno kapljo za zdravilo. Med redkosti šteje Bingola šinjak, raztresen po vsem slovenskem in slovanskem ozemlju. Staroslovenska, srbohrvaška, belokrajinska svekrva ne podpira „bolestne slovenske težnje po izvornosti“, pač pa izumira kakor večina rodbinskih poimenovanj, ki jih je Zalokar objavil ob Vodnikovi stoletnici (1858), tako da v Ljubljani slišim največ: brat od moje žene in podobne nadomestke. Mar naj slovničar in slovarnik pospešujeta takšno stremljenje?

S srbohrvaščino nas vežejo še nekatere izmed grajanih besed: bavkati, čorav, hohnjati (srbsko hunjavica), skrnoba in skrun (skvrna), šakelj, vsevdilj (sveudilj) in morda še kaj. Strokovnih izrazov ima Pravopis malo, pa še ti niso našli milosti v Bingolovih očeh: skoriš bo treba izkoreniniti iz Bevkove Botanike za višje razrede srednjih šol 1933 (123). Ali zato, ker ji Bingola navzlic svoji dolgovernosti ni dorasel ali ker je sorodna s srbsko oskorušo? Dr. Bevk bo moral v omenjenem učbeniku namestu „skorša“ pustiti belo liso, če bo cenzura to dovolila. Čudno, da ravno sodelavce „Jutra“ tako bodejo v oči besede, ki so nam most proti srbohrvaščini!

O. Župančič, oblikovalec slovenskega jezika, kakor so ga leta 1928. vsesplošno nazivali, je zagrešil tudi celo vrsto „nerodnih“ besed: biti nared, zmenè, zmenek, ništra itd. Bingola vsekakor še ni čital njegovih mladinskih pesmi, kakršnih ne premore morda vsa svetovna literatura, niti ne pozna Levstikovih otroških pesmic: pisan ništre, ki je tak, da ga nima zlepa vsak: znotraj votel se mi zdi, okrog kraja ga nič ni...

Prijatelj B. B. mi je povedal, da se mu zdi izraz brate za bosenskega krošnjarja žaljiv. Meni se zdi šaljiv kakor Prešernov bogmej. Ako je Pravopis sprejel pod streho Hájduka Veljka (celó Srbi poudarjajo hajdúka), bom prav vesel, če dajo prostora na zapečku še dobrodušnemu Vinku Loziču, ki sem ga že davno v neki hrvaški knjigi srečal v pomenu „vino od loze“, v Ristić-Kangrgovem Rečniku pa kot „vinopija“.

Bingola in Vinko Lozič se bosta težko zedinila. Ko bi bili vsi ljudje enakega mnenja, ne bi bilo treba ne redarjev ne ječarjev. Tako nihamo tudi možje peresa med dvema tečajema: boksarjevo beraštvo — Cromwellovo bogastvo. Ko bomo vsi v sredini, bo že čas entropije, ki jo Vidmarjev Pogled na svet imenuje toplotno smrt.

Kot odvetnik Pravopisa, advocatus diaboli, se ne bi bil spotaknil ob Bingolo, da me niso znanci in prijatelji obče dolžili očetovstva. Še zdaj se bojim, da mi pomežikne ta ali oni: „Prebrisanec, delaš kakor M., ki je kot urednik Dolenjskih Novic, da bi kaj zaslužil, pošiljal napade v Slovenski Narod in se pod drugim imenom branil v Slovencu. Dobro izkoriščaš konjunkturo!“

A. Debeljak.

LJUBLJANSKI ZVON

mesečna revija za leposlovje, književnost in kritiko

Izhaja dvanajstkrat na leto. — Celoletna naročnina je 120 Din, za dijake 90 Din. Plačuje se lahko v mesečnih obrokih po 10 Din. Za inozemstvo stane 150 Din. Posamezni zvezki se dobivajo po 15 Din.

Urejuje in odgovarja za uredništvo JUŠ KOZAK
(Ljubljana, Poljanski nasip šte. 14, stop. VII/2)

Uredništvo ne vrača nenaročenih rokopisov. Prispevki, recenzijski izvodi, dopisi in listi v zameno naj se pošiljajo na urednikov naslov.

Upravništvo: Ljubljana, Dalmatinova ulica št. 10.

Izdaja knjigarna Tiskovne zadruga, r. z. z o. z. v Ljubljani.

Reklamirani zvezek se pošlje brezplačno samo, če se je reklamiralo najkasneje v enem mesecu, ko je izšel. Pozneje reklamirani zvezek se mora plačati.

Tiska Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani. Predstavniki Miroslav Ambrožič.

NOVE KNJIGE

Uredništvo je prejelo v oceno naslednje knjige (z zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

Dolenc Metod: Pravna zgodovina za slovensko ozemlje. Akademski založba. 1935. 559 strani.

Derganc dr. Franc: Svetozor. Založila in natisnila Učiteljska tiskarna. 1936. 359 strani.

**Godišnjica Nikole Čupića*. Izdaje njegova zadužbina. Beograd. 1936. 172 strani.

Ingolič Anton: Lukarji. Založila Tiskovna založba o. z. z o. z. v Mariboru. 1936. 311 strani.

Karlovske Jože: Slovenski ornament. Zgodovinski razvoj. Izdalo Udruženje diplomiranih tehnikov. Ljubljana. 1935. 128 strani.

Klopčar F. Ing.: Armirani beton. Nova založba. Ljubljana. 1936.

Kukučin Martin: Hiša ob bregu. Prevedel Viktor Smolj. (Leposlovna knjižnica 22.) Jugoslovanska knjigarna. Ljubljana. 425 strani.

**Maksimović Bogdan*: Venac života. Sistem moralne filozofije. Beograd. 1936. 512 strani.

Marijan Matijašević: I licu gnjevnom. Izdanje Savremenih pogleda. Slavonski Brod. 64 strani.

Melik Anton: Slovenija. Geografski opis. Izredna publikacija Slovenske Matice. 1935. 393 strani.

Prijatelj Ivan: Duševni profili slovenskih preporoditeljev. Za šestdesetletnico izdali Prijateljevi učenci. Ljubljana. 1935. 170 strani.

Stele Francè: Umetnost zapadne Evrope. (Kosmos.) Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. 1935. 436 strani.

Sienkiewicz H.: Križarji II. Prevedel dr. R. Molè. Ljudska knjižnica (59). Jugoslovanska knjigarna. 477 strani.

u letu 1936

V dva in sedemdesetem letu svojega delovanja, v letu 1936 izda Slovenska matica naslednje **tri knjige**, ki jih prejmejo člani Slovenske matice za članarino 50 Din:

1 Miguel de Cervantes: **Bistroumni plemič DON KIHOT iz Manče**. II. knjiga (XIX. zvezek Prevodov iz svetovne književnosti.) Poslovenil Stanko Leben. Obseg: okrog 350 strani. Z 9 ilustracijami akad. slikarja in kiparja Nikolaja Pirnata.

2 Miguel de Cervantes: **Bistroumni plemič DON KIHOT iz Manče**. III. knjiga (XX. zvezek Prevodov iz svetovne književnosti.) Poslovenil Stanko Leben. Obseg: okrog 350 strani. Z ilustracijami akad. slikarja in kiparja Nikolaja Pirnata.

Na željo mnogih članov je sklenila Matica izdati letos **dve knjigi** romana „Don Kihot“, tako da bo to veliko delo že 1937 s četrto knjigo zaključeno.

Novi člani dobe I. knjigo tega romana (z obširnimi uvodom prevajalca o Cervantesovem življenju in njegovem delu in Pirnatovimi ilustracijami) za **znižano ceno**: broširano za 25 Din, vezano za 37 Din.

3 Ciril Kosmač: **PRAZNA PTIČNICA**. Povest. Obseg: okrog 200 strani.

S to knjigo bo Slovenska matica predstavila javnosti nadarjenega mladega pripovednika, ki je doslej objavil nekaj zelo uspešnih novel v raznih revijah in v tisku emigrantov s Primorskega, odkoder je pobegnil pred leti tudi naš novi pripovednik. Povest „Prazna ptičnica“ je prvo večje delo tega pisatelja in prva njegova povest, ki izide v knjigi. Povest, katere dejanje se vrši v Trstu, bo gotovo ugajala vsem bralcem.

Vse tri knjige, ki bodo obsegale skupno okrog 900 strani, dobe člani Slovenske matice za 50 Din (broširane). Lahko pa dobe vse tri knjige tudi vezane v najboljše platno za doplačilo 12 Din za vezavo vsake knjige. Broširano garnituro rednih Matičnih publikacij v l. 1936 dobe torej člani za 50 Din, vezano garnituro pa za (50 + 36) 86 Din. Članarino in veznino plačajo člani lahko v obrokih

Zaključni (5.) snopič Kidričeve Zgodovine slovenskega slovstva izide v l. 1937.